

Л.А. Дубровіна, О.М.Гальченко

**Кодикографія
української та східнослов'янської
рукописної книги
і кодикологічна модель
структури
формалізованого опису
рукопису**

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛОТЕКА ІМ. В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ім. В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ

*Проблеми едиційної
та камеральної археографії:
історія, теорія, методика*

Випуск 9

Л.А.Дубровіна, О.М.Гальченко

Кодикографія
української та східнослов'янської
рукописної книги
і кодикологічна модель
структури
формалізованого опису
рукопису

КИЇВ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
1992

Праця присвячена теоретичним та науково-практичним проблемам опису української рукописної книги у контексті історико-кодикографічного дослідження книжкової писемної культури. Вступна стаття розкриває місце та роль кодикографії як науки джерелознавчого та книгознавчого циклу, об'єкт і предмет кодикографії як складової частини кодикології та камеральної археографії. На обговорення пропонується розгорнута інформаційна археографічна та кодикологічна модель опису у вигляді деталізованої ієрархічної структури. До видання додається бібліографічний список науково-методичної літератури з різних аспектів опису східнослов'янських рукописних книг.

Видання розраховане на дослідників у галузі книгознавства, джерелознавства, археографії, кодикології, палеографії, а також фахівців з історії писемної та книжкової культури України.

Работа посвящена теоретическим и научно-практическим проблемам описания украинской рукописной книги в контексте историко-кодикологического исследования книжной письменной культуры. Во вступительной статье поднимается вопрос о месте кодикографии как науки источниковедческого и книговедческого цикла среди родственных дисциплин, определяется ее объект и предмет, взаимосвязи с камеральной археографией и кодикологией. Не обсуждение выносятся развернутая информационная археографическая и кодикологическая модель описания книги в виде иерархической структуры. В работу включен библиографический список научно-методической и специальной литературы, связанной с разными аспектами описания восточнославянских рукописных книг.

Издание рассчитано на исследователей в области книговедения, источниковедения, археографии, кодикологии, палеографии, а также специалистов по истории письменной и книжной культуры Украины.

Русский перевод текста помещен на стр. 75 – 152.

Вступна стаття ЛАДУБРОВІНОЇ

**Автори та укладачі Л.А.ДУБРОВІНА, О.М.ГАЛЬЧЕНКО,
за участю О.А.ІВАНОВОЇ**

Відповідальний редактор О.С.ОНИЩЕНКО

Редактори Н.М.ЗУБКОВА, О.В.ЛІГОСТОВА

Технічний редактор М.А.ПРИТИКІНА

Комп'ютерний набір О.С.БОЛЯК, М.Л.СКИРТА

Оригінал-макет підготовлений на комп'ютерній системі "Macintosh", наданий Центральній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського АН України Українським науковим інститутом Гарвардського університету та заснованим 1957 року при ньому Фондом Катедр Українознавства (ФКУ). Програма українознавчих досліджень, фундатором якої є ФКУ, фінансується за рахунок благодійницьких пожертв українських громад США та Канади.

Серія "Проблеми єдиційної та камеральної археографії: історія, теорія, методика" в рамках Державної програми фінансується Державним комітетом України з питань науки і технологій.

© Л.А.Дубровіна, стаття, 1992
© Л.А.Дубровіна, О.М.Гальченко
О.А.Іванова, укладачі, 1992

ISBN 5-7702-0434-6

Л.А.Дубровіна, О.М.Гальченко

Кодикографія
української та східнослов'янської
рукописної книги
і кодикологічна модель
структури
формалізованого опису
рукопису

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНЫ
ЦЕНТРАЛЬНАЯ НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА им. В.И. ВЕРНАДСКОГО
ИНСТИТУТ УКРАИНСКОЙ АРХЕОГРАФИИ

*Проблемы эдиционной
и камеральной археографии:
история, теория, методика*

Выпуск 9

Л.А.Дубровина, Е.М.Гальченко

**Кодикография
украинской и восточнославянской
рукописной книги
и кодикологическая модель
структуры
формализованного описания
рукописи**

КИЕВ
ИНСТИТУТ УКРАИНСКОЙ АРХЕОГРАФИИ
1992

Зміст

Дубровіна Л.А. Кодикографія — Археографія — Кодикологія (взаємозв'язки та розмежування)	укр. рос. 7 76
Від укладачів	32 103

Кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису	35 107
--	--------

<i>Частина I. Охоронний (реєстраційний) опис</i>	35 107
--	--------

<i>Частина II. Структура формалізованого кодикологічного опису</i>	37 109
--	--------

Розділ I. Зовнішній опис

A.1. Оправа.....	37 109
A.2. Обсяг рукопису.....	43 115
A.3. Розміри аркушів та сторінок.....	44 116
A.4. Матеріал.....	44 116
A.5. Стан рукопису.....	45 117
A.6. Структура кодексу.....	45 117
A.7. Організація сторінки.....	46 118
A.8. Організація тексту.....	46 119
A.9. Письмо.....	48 121
A.10. Музична нотація.....	53 125
A.11. Оздоблення.....	54 126
A.12. Геральдика.....	58 131
A.13. Додатковий текст.....	59 132
A.14. Знаки книжні та облікові.....	60 133

Розділ II. Зміст

B.1. Перелік текстів.....	61 134
B.2. Мова (и).....	61 134
B.3. Стан.....	61 134
B.4. Структура тексту.....	62 135
B.5. Особливості тексту.....	63 136
B.6. Глоси, маргінальні коментарі.....	63 136
B.7. Ідентифікація.....	63 136
B.8. Характер твору.....	64 137

Розділ III. Історія

C.1. Походження.....	65 138
C.2. Доля рукопису.....	65 138
C.3. Реставрація книги.....	66 139
C.4. Використання рукопису.....	66 139
C.5. Бібліографія з історії вивчення рукопису та його опису.....	67 140

Структура стислого автоматизованого кодикологічного опису східнослов'янської рукописної книги для АІС "Кодекс"	68 141
Список скорочень.....	74 146
Додатки	147
1. Вибірковий список науково-методичної літератури з опису рукописної книги, проблем каталогізації та дескриптивного стандарту.....	
2. Вибірковий список літератури з окремих елементів опису.....	

Л.А. Дубровіна

**Кодикографія — Археографія — Кодикологія
(взаємозв'язки та розмежування)**

Джерелознавчий опис рукописної книги як самостійна проблема введення до наукового обігу цього багатоаспектного джерела розглядається у вітчизняній археографії ось уже понад два століття. Археографія як наука починалася в першій чверті ХІХ ст. з цілеспрямованої діяльності по збиранню та науковому опису давніх рукописів. Спочатку вона інтегрувала в собі цілий комплекс джерелознавчих дисциплін, пов'язаних з пошуком, каталогізацією, палеографічним, текстологічним, дипломатичним та кодикологічним аналізом і науковим описом, добором текстів оповідних та актових джерел для публікацій. Найреальніше втілення ця діяльність дістала у найбільших бібліотечних та музейних сховищах, університетах та інших освітніх установах, у яких на той час концентрувалися колекційні рукописні і книжкові матеріали. Уся практична діяльність археографа і бібліотекаря ХІХ ст. була пов'язана з пошуком, описом та публікацією джерел.

Такою була діяльність імп. Археографічної комісії, Бібліотеки Академії наук, Публічної бібліотеки в Санкт-Петербурзі, Московських публічного і Румянцевського музеїв, Російського історичного музею та багатьох інших світських установ, а також монастирських сховищ. У великих містах України ця робота велася не менш інтенсивно, зокрема, в бібліотеці Київського університету св. Володимира, Церковно-археологічному товаристві та Церковно-археологічному музеї при Київській духовній академії, Ніжинському історико-філологічному інституті кн. Безбородка, Публічній бібліотеці Народного Дому і Ставропігійному інституті у Львові, губернських археологічних і археографічних комісіях та ін. Принципи археографічного опису давніх пам'яток та рукописних книг постійно розглядалися на засіданнях Тимчасової комісії по розбору давніх актів у Києві, Історичного товариства Нестора-літописця в Києві і Наукового товариства імені Т.Г.Шевченка у Львові, Одеського товариства історії і старожитностей.

Більшість сучасних спеціальних історичних та філологічних дисциплін зароджувалися з простих потреб атрибутувати рукопис,

установити час і місце його появи, описати, заінвентаризувати та занести до каталога. Проблеми методик "внутрішнього і зовнішнього аналізу джерела" та "раціональності" опису рукописної книги, практичні основи опису кирилических рукописних книг розроблялися відомими російськими вченими XIX — початку XX ст. О.В.Горським, К.І.Невоструєвим, О.Х.Востоковим, В.М.Щепкіним, В.І.Срезневським, М.П.Лихачовим, В.М.Перетцом, І.А.Бичковим та іншими, а в Україні — І.М.Каманіним, Є.Ф.Карським, І.Франком, І.С.Свенціцьким, Є.І.Калужняцьким, М.І.Петровим, Ф.І.Тітовим, В.Березіним, А.Дмитрієвським, Д.І.Абрамовичем, Г.Крижанівським, О.О.Лісбедєвим, С.О.Щегловою, М.М.Сперапським, Є.Є.Голубинським, Г.К.Богуславським, С.І.Масловим, Є.О.Кивлицьким та іншими вченими, які досліджували слов'янські рукописні книги і підготували каталоги рукописних книг, що не втратили своєї актуальності і сьогодні [1].

20-і роки XX ст. знаменують собою відокремлення археографії від археології та бібліографії. Її теоретичне обґрунтування було запропоноване М.Ф.Бельчиковим, який розглядав археографію як науку, тісно пов'язану з практичною діяльністю радянських архівів [2]. Подальше становлення архівної системи СРСР і розвиток ідеологізованої архівної практики поступово локалізували археографію в галузь архівних джерел з помітною перевагою в бік едиційної діяльності (як науки про видавничі історичні писемні джерела) [3]. Щоправда, заради справедливості, слід відзначити, що у 20–30-х роках і пізніше в бібліотечних сховищах та в академічних археографічних комісіях республік продовжували існувати, хоч і не визнавши едиційною практикою, камеральні традиції археографічного опису слов'янських рукописних книг [4]. Намітився інтерес до вивчення національної книги, почали виходити статті, присвячені українським оправам XVI–XIX ст. та технології їх виготовлення: Д.М.Щербаківського, К.В.Широцького, В.Л.Модзалевського, П.Курінного, узагальнюючі праці О.М.Маслової, Я.Гординосського. Оздобленню книг були присвячені статті П.М.Жолтовського, О.Колесси, Г.Павлуцького, І.С.Свенціцького [5]. Згодом акценти в дослідженнях рукописних книг змістилися в галузь літературознавчих, текстологічних, мовознавчих, музикознавчих інтересів.

В останні десятиріччя Археографічною комісією АН СРСР була проведена трудомістка як за науково-організаційними зусиллями, так і за науково-методичною підготовкою робота по створенню зведеного каталога слов'яно-російських рукописів, що зберігаються в СРСР [6]. Розвиток археографії неминує призводив до уточнення її об'єкта, предмета і методів. У 40-х роках С.М.Валком було запропоновано чіткіше розуміння предмета археографії; у 60-х роках В.О.Черних, О.О.Курносів і С.О.Шмідт сформулювали основні напрями і методи польової, камеральної та едиційної археографії, які дістали подальший розвиток у 80-х роках у розробках В.П.Козлова [7]. Тепер можна

вважати остаточно встановленим визначення археографії як науки, що займається усім комплексом проблем, пов'язаних із введенням письмових джерел до наукового обігу на етапі їх пошуку і збирання (польова археографія), наукового опису (камеральна археографія) та публікації (едиційна археографія).

Хоча камеральні археографічні традиції в Україні підтримувалися, але належного розвитку вони не дістали. Науково-практичною діяльністю по складанню описів книг займався П.М.Попов, проте його кропітка робота з опису різних рукописних книг, а також колекцій залишилася незавершеною і зберігається у відділі рукописів ЦНБ у складі його особистого архівного фонду. Неоцінений внесок в описування рукописних книг XI–XV ст. зробив М.В.Геппенер, який присвятив себе вивченню давньоруської книжності і, незважаючи на трагічну долю, зумів протистояти їй творчою працею. Йому вдалося видати книгу по опису та дослідженню слов'янських рукописів XI–XIV ст. і підготувати матеріали для нового видання, що стосується XV ст. (книга, яку він не встиг завершити, зберігається у рукописі) [8]. Камеральні археографічні традиції по опису рукописів були продовжені В.І.Свенціцькою, О.М.Гуменюк, М.П.Візірем, О.О.Дзьобаном, які підготували описи рукописних книг для "Сводного каталога" по різних архівосховищах України [9].

Помітним явищем в українській історичній науці було відновлення в 1987 р. Археографічної комісії АН України, а з 1991р. створення на її базі Інституту української археографії АН України. З огляду на це інститут не лише має широку програму видань історичних джерел, а й розробляє історіографічні та теоретико-методологічні проблеми археографії як науки джерелознавчого циклу, включаючи польову, камеральну та едиційну археографії, їх взаємозв'язки із спорідненими спеціальними (чи допоміжними) історичними дисциплінами [10].

Синтезуючи в собі цілий комплекс наук джерелознавчого циклу, археографія визначає не лише об'єкт (писемне архівне чи рукописне джерело) та предмет (увесь комплекс наукової та науково-інформаційної діяльності, пов'язаної із введенням історичних джерел до наукового обігу), а й конкретні методи й методики пошуку, опису і видання історичних джерел. Треба зазначити, що теоретико-методологічні основи та науково-практичні аспекти археографії як науки про залучення джерела до наукового обігу ще потребують ґрунтовної розробки і затвердження. Це має тим більше значення, що археографія як самостійна наука — явище суто вітчизняне, істотно деформоване у радянський період, оскільки ця проблема насамперед стосується інтелектуального доступу до неопублікованої інформації і незалежного наукового пошуку, ступеня достовірності, об'єктивності та вичерпності джерельної бази в оцінці історичного процесу. Навіть побіжне знайомство з колом питань, включених сучасною

історіографією до предмета дослідження археографії, виявляє відсутність серед джерелознавчо орієнтованих істориків уявлення про метод і функції археографії, а у визначеннях — виразних меж між близькими допоміжними дисциплінами джерелознавчого циклу. Як правило, археографію розглядають як науку про видання текстів. До того ж, як уже зазначалося, західна наука не використовує терміна "археографія" у синтезованому значенні, а оперує спеціальними науками джерелознавчого циклу як самостійними напрямками дослідження давніх джерел. Такими напрямками, зокрема, є архівістика, документознавство та документалістика, джерелознавство, палеографія, бібліографія, текстологія, кодикологія (або рукописознавство) та інші, що досліджують різні типи і види документів, архівні джерела та рукописну книгу. Камеральна археографія у традиційному її розумінні збереглася переважно у великих бібліотеках і музейних сховищах, місцях зосередження рукописних книг і колекційних історичних джерел. В Україні серед таких сховищ можна назвати ВР ЦНБ ім. В.І.Вернадського АН України, ЛНБ ім. В.Стефаника АН України, Одеську і Харківську обласні бібліотеки, Львівський музей українського мистецтва, які проводять роботу по опису рукописних книг.

Цілком закономірно, що тепер із археографії (і особливо її камеральної галузі) спочатку досить обережно, а потім виразно виділилося коло проблем, пов'язаних з описом джерел як системи (яку навіть намагалися визначити як джерелознавчу евристику), особливо, з описом рукописних книг. І це правомірно, оскільки опис джерела може бути предметом багатьох наук, пов'язаних з дослідженням суспільних процесів у цілому. Особливо це стосується духовної та матеріальної культур народів, оскільки писемне джерело є однією із найбільш інформативно містких базових документальних систем, на яких ґрунтується дослідження історичних і соціальних тенденцій, а його видова різноманітність, крім усього іншого, відтворює і соціальну (в тому числі державну) структуру суспільства.

Розглядаючи камеральну археографію як підрозділ археографії, необхідно підкреслити те, що вона є важливим напрямом науково-практичної діяльності в галузі створення системи опису писемних джерел. Її завдання полягає у визначенні та фіксуванні в традиційних і нетрадиційних формах науково-пошукового та науково-довідкового інформування основних інформаційних атрибутів на основі розробки принципів, спільних для усіх писемних джерел, проте з урахуванням деяких їхніх специфічних особливостей. Серед них узагальнюючими елементами можна вважати: автора, назву, характер чи вид документа, визначення часу виникнення, локалізації (чи місця виникнення) і побутування джерела, матеріал письма та кількість аркушів, загальний фізичний стан, пошукові характеристики та деякі видові особливості. Система опису має емпіричну основу, здатна виконувати як обліково-

охоронну, так і науково-інформаційну функції та характеризується як опис універсального типу.

Обмеження системи опису в археографії неминучі, оскільки вони диктуються необхідністю виділення загальних закономірностей інформаційного відображення писемного джерела і закономірностей його психологічного сприйняття за допомогою сучасної системи соціальної комунікації, однією із складових частин якої є науково-пошуковий та науково-довідковий апарат архівосховища або групи архівів. Такий пошуковий апарат може існувати як у традиційних формах (покажчики, списки, каталоги, довідники, огляди), так і в автоматизованих інформаційно-пошукових системах. Загальні характеристики повинні виражатися в узгодженій або уніфікованій системі обов'язкових елементів опису.

Науково-комунікативні відношення джерела і фахівця (або адресата) інформації у процесі наукового пізнання можуть бути розвинуті до абсолютно недосяжної глибини та відзначатися неконтрольованим з точки зору кодиколога розмаїттям, що відображає різноманітність середовища, яке оточує особу, що створює книгу або її вивчає. Вся система знань про книгу, її взаємозв'язки із середовищем та взаємовпливи культурного процесу — предмет досліджень різних спеціалістів. Тому завдання камеральної археографії мають бути чітко орієнтовані на аналіз загальних інваріантних атрибутів джерела та створення принципово єдиної основи опису, який повинен бути і ємким (тобто таким, що містить основоположну інформацію, розраховану на широке коло спеціалістів), і, що не менш важливо, оперативним. При цьому трудомісткість археографічної атрибуції та ідентифікації може бути досить значною. Визначення даних повинно допускати на стадії аналізу інтерпретаційні варіанти, оскільки специфіка писемного джерела, на відміну від друкованого, змушує археографа володіти різними методиками джерелознавчого, палеографічного, кодикологічного, текстологічного, дипломатичного, бібліографічного аналізу та мати широкий світогляд і глибокі знання у галузі історії. Археографи, що описували та досліджували середньовічні книги, присвячуючи цьому все своє життя, з часом ставали універсальними спеціалістами, енциклопедичні знання яких допомагали зростати цілим поколінням не лише палеографів, археографів та джерелознавців, а й істориків, філологів, філософів. Імена цих енциклопедистів увійшли до анналів вітчизняної історичної науки незалежно від того, чи мали вони вчений ступінь або звання. Навіть обліково-охоронний опис, що передбачає найзагальніший набір рубрик та ознак і дає змогу чітко визначити та відрізнити одне джерело від іншого, вимагав знання основ палеографії та глибокого ознайомлення з історією, літературою, біблійськими текстами, пам'ятками літописання та великою кількістю оповідних джерел. Специфіка такої роботи зумовила величезні труднощі в підтриманні

наукової спадкоємності, і тому школа спеціалістів у галузі камеральної археографії дуже нечисленна, що особливо згубно вплинуло на розвиток історичних досліджень середньовічного суспільства, зокрема, в Україні.

Природно, що таке розуміння археографічного опису, навіть якщо воно допускатиме наявність додаткових елементів, не може підмінити спеціального науково-дослідницького вивчення джерела з метою його найповнішого відображення через систему опису, що й передбачається такими спеціальними дисциплінами, як палеографія, текстологія, дипломатика, кодикологія, епіграфіка, епістолографія, документалістика тощо. Ними виробляються і спеціальні методи опису джерела. На жаль, археографічна практика, як правило, істотно не розрізняє археографічний та науково-дослідницький (спеціальний) описи; немає визначеності і у розумінні міри та достатності опису залежно від мети та характеру видання. Серед фахівців завжди (і це цілком правильно) вважалося за правило давати основні кодикологічні характеристики і найбільше уваги приділяти змістовній критиці джерела. Причому наявність загальних чи спеціальних емпіричних даних та їх процентне співвідношення з мовознавчим, текстологічним, палеографічним, мистецтвознавчим та будь-яким іншим аналізом завжди коректувалося професійно-предметною критикою джерела, що, безумовно, було вкрай важливим для розвитку таких гуманітарних дисциплін, як філологія, історія, мистецтвознавство тощо, проте не давало значних масивів кодикологічних даних безпосередньо для історії самої книжної рукописної культури.

Водночас значення вивчення рукописної книжної культури як самостійної проблеми останнім часом усвідомлювалося практично всіма вітчизняними книгознавцями, що дістало своє відображення у появі узагальнюючих праць з проблематики російської (М.М.Розов, С.П.Луппов, Б.С.Сапунов, М.В.Кукушкіна, О.О.Амосов, Г.М.Прохоров, А.А.Турилов, О.М.Шварц), української (О.М.Апанович, Я.П.Запаско) та білоруської (М.І.Ніколаєв) книг.

Повертаючись до проблем камеральної археографії рукописних книг, слід зазначити, що вивчення їх численних описів (у сховищах колишнього СРСР та інших країн світу) свідчить про те, що загальні принципи археографічного опису розроблені та узгоджені як у латинській, грецькій і східній, так і у слов'янській рукописних книгах. Це цілком закономірно, тому що вони були відпрацьовані практикою бібліотечного каталогізування та інвентаризації. Завдяки спільним зусиллям археографів багатьох країн камеральна археографія східнослов'янської кириличної книги нагромадила на сьогодні великий досвід, який дає змогу цілком чітко визначитися у методичному плані. Це дістало своє відображення у серії методичних посібників, інструкцій з науково-технічної обробки рукописних книг та документів

як внутрішнього характеру, так і опублікованих методичними центрами [11].

Маючи загальні властивості писемного джерела, рукописна книга (далі — РК) є, як зазначалося вище, особливою багатофункціональною культурологічною системою, яка вивчається спеціалістами різних галузей знань та містить величезну за обсягом і специфічну для неї, як для джерела інформацію, що існує у згорнутому вигляді і виходить за межі предмета дослідження камеральної археографії.

РК є об'єктом дослідження спеціальної історичної науки — *кодикології*, щойно загальноповизнаної як у західній, так і у слов'янській науці. Як своєрідна інформаційна культурологічна система, РК може бути описаною і археографічно, і кодикологічно; як формалізованими способами, так і за допомогою будь-якого джерелознавчого методу, обраного з певною метою, а також у найрізноманітніших аспектах і взаємозв'язках. Необхідно лише підкреслити, що поняття змісту РК як кодексу та поняття змісту конкретного історичного джерела чи літературного твору не тотожні, хоча між ними й існує певний зв'язок. Як інформаційний посередник на метарівні між епохою, що створила кодекс, та сучасним суспільством, між творцями кодексу та його дослідниками, залежно від мети та характеру цих стосунків, РК може описуватися за допомогою різноманітних методик та з різною повнотою й глибиною розкриття інформації. Особливе положення РК у системі писемних джерел визначає джерелознавчі та інформаційні підходи до її вивчення. Разом з тим саме її багатоаспектність настійно вимагає вироблення якщо не єдиної, то хоча б узгодженої моделі її репрезентації у інформаційних виданнях, яка може бути розвинута чи розкрита з будь-яких позицій для різних спеціалістів з використанням додаткових, навіть галузевих, методик аналізу історичної чи культурологічної інформації. Крім того, щойно з особливою гостротою постала проблема уніфікації археографічного та кодикологічного описів РК у всіх країнах (у тому числі і в країнах з розвинутими формами комп'ютеризації) у зв'язку із запровадженням автоматизованих технологій та створенням міжнародної та внутрідержавних комп'ютерних мереж.

Таким чином, визначаючи загальний підхід до проблеми наукового опису рукописних книг як джерелознавчих систем та системного методу наукового пізнання, необхідно враховувати специфіку РК як об'єкта і суб'єкта історії та культури, а також виділяти у ній найзагальніший, загальний та специфічний рівні. Такий підхід дає змогу вирізнити два варіанти опису, заснованих все ж на загальній моделі РК: *універсального* типу та *спеціального* типу, всередині яких можлива видова різноманітність залежно від того, який характер має

опис і які використовуються методи, якому адресатові він призначається чи на яких спеціалістів розрахований.

Що стосується опису *універсального* типу, до якого ми відносимо обліковий (чи охоронний) (*ОО*), суто археографічний (*АО*) та кодикологічний (чи аналітичний) (*КО*), то він передбачає орієнтування на усіх можливих спеціалістів, даючи їм уявлення про книгу як об'єкт історії та культури. Розвиток археографії як науки і нагромадження емпіричного досвіду у галузі досліджень рукописної книги неминуче ставить питання про розмежування функцій археографічного та кодикологічного описів, обмежуючи археографічний опис верхнім рівнем інформації і, навпаки, доводячи до найдетальніших подробиць, що мають відношення до походження та побутування книги, опис кодикологічний. Огляд існуючих описів свідчить, що *ОО* та *АО* найбільш доцільні для загальних описів книжних зібрань і колекцій (тобто за їх походженням чи зберіганням), коли до наукового обігу вводяться різні за походженням та складом рукописи згідно з уніфікованою схемою. *КО* враховує походження книги і передбачає описування за однією чи декількома суттєвими ознаками (хронологічним, тематичним чи мовним принципами), що дозволяє простежити динаміку рукописної книжної культури як у соціальному та етнічному просторі, так і у часі. Прикладами *ОО* та *АО* можуть бути численні довідники XIX–XX ст., присвячені описам державних та приватних зібрань (в Україні можна вказати на довідники М.Петрова та О. Лебедева, М.Сперанського та ін.). *КО* в Україні та Росії практично відсутні, хоча є спроби почати роботу у цьому напрямі (наприклад, кодикологічне дослідження новгородських рукописів XV ст. Софійсько-Новгородського зібрання Державної публічної бібліотеки ім.М.Є.Салтикова-Щедрина, яке здійснила О.М.Шварц).

Спеціальні описи (*СО*) також є джерелознавчими, однак вони орієнтовані на інформаційні потреби спеціалістів з конкретних наук гуманітарного циклу, що пов'язані з дослідженням змісту книг з точки зору мови, літератури, історії, музики. Особливе місце належить дослідженням оздоблення книги, його зв'язку з образотворчим та декоративним мистецтвом епохи створення РК, а також його впливу на технологію книги пізнішого часу. Як правило, *СО* тісно пов'язані з дослідженням списків і текстів джерел або мистецтвом книги. До таких описів можна віднести описи рукописів, які містять тексти визначених пам'яток історії, літератури та мистецтва (євангелій, літописів, хронографів, сказань, а також нотних, ілюмінованих ркп тощо), в яких основні кодикологічні та археографічні дані наводяться, як правило, у найзагальнішому вигляді, але особливості та атрибути змісту текстів чи мистецтва книги розкриваються якнайширше, враховуючи їх текстологічні, лінгвістичні, музикознавчі, декоративні та інші особливості. У таких описах, як правило, наводяться елементи *АО*, які враховують загальні пошукові та облікові дані, а

кодикологічний та палеографічний аналізи обмежуються встановленням дати рукопису (за філігранями чи розліновкою та типом почерку) та наявності матеріальних лакун (для визначення повноти тексту) [12].

На сьогодні проблема опису РК як особливого виду писемних джерел книжкової форми з багатьох причин виділилася з археографії в самостійний вид діяльності.

РК — один з найбільш виражених типів джерел, що вже з моменту виникнення археографії тяжів до виділення у галузь спеціальних методів опису та дослідження, — є джерелом з окресленими інформаційними межами, які зумовлюються його походженням, змістом та долею. У східнослов'янській традиції таке виділення не визначилося термінологічно; західноєвропейська ж славістика, хоча й зрідка, але використовує самостійний термін *кодикографія*, який охоплює проблеми автоматизованого опису рукопису в кодикологічному аспекті. Щоправда, західна кодикографія (як і кодикологія) визначає науковий опис та дослідження найбільш древніх латинських та грецьких рукописних книг, тісно пов'язаних з розквітом феодальних культур Західної Європи, обмежуючи їх часом до появи друкарського верстата, що цілком правомірно для західноєвропейської книжної культури, у якій книгодрукування практично зразу ж витіснило рукописну технологію. Книга розглядалася переважно як атрибут культури, а її інформаційні властивості — у контексті необхідності розкриття її кодикологічних характеристик. Тому пізні РК, що виникли у XVI ст., мало залучалися до кодикологічних досліджень. При укладанні каталогів у центрі уваги знаходився, як правило, репертуар та зміст джерела, а опис книги мав суто археографічний характер і прирівнювався до бібліографування. Можливо, для західноєвропейської культури кодикологічні аспекти пізньої книги дійсно не були достатньою мірою актуальними з причин різкого згортання її виробництва, технічних досягнень у галузі поліграфії, нового напрямку у книжному мистецтві, тоді як у східнослов'янській культурі актуальність дослідження книги з кодикологічної точки зору не знижується, а, навпаки, зростає.

Феномен нового піднесення рукописної східнослов'янської книжності у XVI–XVII ст. має свої причини, а тому вимагає і своєї наукової інтерпретації. Стосовно української, російської та білоруської культур, очевидно, необхідно не тільки розширити хронологічні рамки кодикології та кодикографії, але й істотно уточнити об'єкт та предмет досліджень.

Східнослов'янська рукописна книга існувала навіть і після початку книгодрукування, зберігшись аж до XIX ст., і хоча техніка та мистецтво книги зазнали істотних змін як факт духовної культури взагалі і явище книжної культури зокрема вона не може не бути досліджена кодикологічно. Виступаючи категорично проти

уподібнення цього явища до інерційних чи консервативних процесів у суспільстві, визначення його, як вимушеної паралельної форми книжності в умовах низької продуктивності праці у друкарській справі, необхідно підкреслити, що дивовижна стійкість цього явища книжної культури в Україні, Росії та Білорусії має свої корені у абсолютно зворотному — у розвиткові соціальних процесів, викликаних становленням національної самосвідомості та державності.

Спрощення зовнішнього вигляду книги було викликане передусім різко зростаючим попитом на неї, що, в свою чергу, зумовлювалося розвитком соціальних відносин суспільства з явною перевагою світських та національних тенденцій у культурі в цілому та літературі й мистецтві зокрема. Під впливом ренесансних та реформаторських ідей у суспільних відносинах відбувалися істотні зміни, які супроводжувалися формуванням історичної свідомості та світосприйняття, тяжінням до знань та освіти співвітчизників, активізацією науки. Демократизація знання зумовлювала зростання попиту на книги взагалі, і на світську книгу зокрема. Свідченням того є не лише величезне зростання кількості та розширення репертуару рукописних книг і їх навидовижу насичене подальше існування, а й мистецтво книги. Це явище безпосередньо пов'язане з усвідомленням національної самосвідомості та самооформленням східнослов'янських народів, що мали спільне історичне минуле і яких єдиною у період Київської Русі не стільки етнічне і територіальне походження, скільки єдина структура влади, яка тяжіла до унітарної організації. Татаро-монгольське іго, зруйнувавши цю структуру влади та територіальні зв'язки, призвело до занепаду духовної культури Київської Русі, що, звичайно, вплинуло і на книжну культуру. Проте з кінця XV — початку XVI ст. починає проявлятися духовне піднесення у культурі та інтелектуальне у науці (ренесансні явища у мистецтві книги особливо виразно проявилися у шедевр української рукописної книжності — Пересопницькому євангелії 1556-1561 рр.), позначене яскраво вираженням національним світосприйняттям, значення якого поступово до XVII ст. перемістилося з області технології та мистецтва книги до області репертуару, що характеризувався різкими змінами. Це явище тим більш важливе для історії України, що, на відміну від Росії, національна самосвідомість українців (як і білорусів), яка проявилася у розквіті науки і культури, формуванні історичного світогляду та національно-соціальної психології, зародженні та становленні державних структур, практично не була реалізована, незважаючи на відверте до того тяжіння, в оформленні самостійної держави як суб'єкта міжнародного права. Тим більший інтерес становить вивчення історії книжної рукописної традиції, яка, на відміну від друкованої книги, безпосередньо пов'язаної з поширенням релігії та церковною практикою, відкривала широкі перспективи для розвитку

світських тенденцій самовираження особи в науці, літературі та мистецтві.

Тому в центрі уваги кодиколога (особливо українського) повинна бути вся рукописна книжність у всіх її проявах і на всіх етапах її існування (виключаючи, зрозуміло, сучасність, коли розповсюдження рукописних списків та копій безпосередньо пов'язане переважно з політичною мотивацією і вимагає іншого наукового підходу). Відображаючи розвиток єдиного соціального процесу формування суспільних відносин та єдиного потоку духовної культури через явища писемності та книгодрукування, кодикологія прямо пов'язана з книгознавством — і не лише хронологічною спадкоємністю у контексті історії книги.

Спадкоємність книжної культури зумовлена об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, які дають змогу визначати книжну культуру філософською категорією "найзагальнішого" у системі суспільних документальних взаємодій, а на рівні розподілу рукописної та книжної форм, а також традицій характеризувати категорією "загального" (хоча на практиці іноді відбувається вульгаризація розуміння зміни писемної та друкованої культур як простої зміни техніки відтворення інформації).

Явище рукописної книги, як об'єкта кодикології та кодикографії, вимагає свого визначення. У вітчизняну історіографію це поняття вперше було запроваджене відомим палеографом Є.Ф.Карським. Він вважав, що "книгой называється рукопись, написанная на отдельных тетрадах, переплетенных вместе" [13]. Д.М.Альшиц, базуючись на практичному досвіді роботи з книгою, істотно уточнив це поняття, розглядаючи книгу разом з іншими писемними джерелами, близькими за своїм значенням. "Рукописной книгой считаются памятники письменности, созданные в целях политического воздействия, учебного, художественного или религиозного чтения, обоснования правопорядка и создания статистической картины. Рукописная книга, как правило, имеет форму кодекса" [14].

Приймаючи в цілому точку зору Д.М.Альшица, ми вважаємо за доцільне уточнити пропонувану ним дефініцію. Поняття "рукописна книга" не повинне бути пов'язане тільки з джерелом оповідного характеру, як і книжкова форма (зокрема, об'єднання оправою) не завжди свідчить про приналежність джерела до кодексу (і навпаки), хоча ці ознаки є істотними при визначенні РК як об'єкта кодикографії. На нашу думку, *поняття "рукописна книга" визначається єдністю походження її, як книжного джерела, у сукупності зовнішньої та внутрішньої форми і змісту: ідеї, структури, технології, мистецтва* [15].

Синтезованість РК як джерела, його тривале подальше існування, що активно впливає на соціальний та духовний прогрес, породжує комплексність методичної бази дослідження і безпосередньо

багатоаспектність опису РК. Більше того, як уже зазначалося раніше, будучи самостійною інформаційною системою, РК як явище має загальні властивості рукописної книжності, незалежні від окремих факторів (тобто особи творця, місця та часу появи книги, мистецтва майстрів тощо), в яких книга знаходить свій вияв, як атрибут культури, та відображає розвиток індивідуального, одиничного, часткового, як атрибут певного духовного та матеріального середовища. РК цікава як єдина інформаційна модель книжного джерела, як об'єкт та суб'єкт культури. РК є джерелом багатопластової, багатомірно згорнутої інформації. Тому поява самостійної науки, що досліджує методики "розгортання" інформації та запровадження цієї інформації до наукового та культурологічного обігу, цілком закономірна.

Найбільш правомірним, на нашу думку, є прийняття для визначення цієї науки як у її практичній діяльності, так і у теоретичній частині терміна *кодикографія*, якому надаємо не тільки розширеного тлумачення, але й більш глибокого значення порівняно із прийнятим у сучасній славістиці.

Кодикографією, на нашу думку, може бути визнана спеціальна наука, яка визначає характер, методи та види описів рукописної книги як інформаційно-культурологічних систем на основі всіх складових, що відображають її форму, зміст та долю, а також передбачає галузь науково-практичної діяльності по створенню узагальнюючих (чи універсальних) систем (каталогів, покажчиків, довідників, АІС) обліково-охоронного та науково-інформаційного описів рукописних книг. Описування РК таким чином подає методику наукового пізнання рукописної книги як синкретичного культурологічного джерела, а складання конкретних пошукових і аналітичних описів — як археографічну та кодикографічну діяльність, подібну до бібліографування книги. Найбільш типовим практичним виходом для кодикографії є структури і схеми АО та КО різних типів джерел, методики укладання каталогів та покажчиків з описами рукописів та рукописних книг; у галузі практичної діяльності — різноманітні описи рукописних книг. До них можна включити і спеціальні джерелознавчі описи пам'яток писемності (літературознавчі, мистецтвознавчі, музикознавчі, з історії філософії, природознавства тощо), пошукові довідники та порадики (описи, каталоги, покажчики, огляди та інші види, якщо до предмету опису входить і поняття РК). У даному випадку відбувається комплексний джерелознавчий опис РК як культурологічної системи, що включає поняття книжного, історичного чи літературного джерела, коли аналізується не лише зміст РК, як книжного джерела, а й літературного, історико-публіцистичного, філософського, історичного чи будь-якого іншого, що міститься у книжній формі. Особливо важливі такі описи в історико-текстологічних дослідженнях пам'яток писемності, які збереглися у численних списках. Палеографічний та кодикологічний

опис рукописних книг у такому випадку є найціннішою основою для класифікації текстів та простеження історичної долі твору [16].

Водночас слід відзначити близькість понять "камеральна археографія" та "кодикографія" до понять "бібліографія" та "бібліографознавство", а "кодикологія" — до поняття "книгознавство", хоча між ними існує і принципова різниця: кодикографія ставить перед собою ширшу науково-інформаційну мету та базується на використанні джерелознавчих методик аналізу рукопису, пред'являє великі вимоги до змісту опису (насамперед у галузі атрибуції пам'ятки писемності). При розробці концепції кодикографії виникала спокуса визначити три розділи всього комплексу проблем, пов'язаних із вивченням РК та її запровадженням до наукового обігу за допомогою такої аналогії, тобто визначити їх, як кодикографію, кодикографознавство та кодикологію. Однак більш серйозне вивчення сфери взаємодій та функцій цих напрямів привело до переконання про недоцільність зведення всього простору досліджень до цих трьох сутностей. Наукова практика виявила специфічні особливості опису та дослідження рукописів у системі взаємозв'язків та перетинів з такими науками, як археографія, джерелознавство, палеографія, філігранологія, папірологія та інші, які традиційно склалися у вітчизняній історичній та філологічній науці. (Цій темі присвячена спеціальна стаття, вихід якої планується на сторінках журналу "Бібліотечний вісник" — 1992р.).

Що стосується прийнятого нами терміну "кодикографія" (як альтернатива кодикології), то його походження у західноєвропейському слов'янознавстві було пов'язане з ім'ям видатного голландського кодиколога поч. ХХ ст. Б.Крюйтвахена. На жаль, термін практично не використовувався, хоча у 30-х роках можливість його застосування визнавалася, наприклад, такими видатними вченими, як Шарль Самаран [17]. Відродження терміна було пов'язане з розробкою у 70-х роках проектною групою Неймегенського католицького університету (Голландія) системи опису рукописів та укладання каталогів, пристосованої до автоматизованої обробки даних, і може вважатися досягненням таких кодикологів, як д-р А.Хрюйс та Дж.М.М.Херманс [18]. Запровадження цього терміна було результатом спільної роботи кодикологів, інформатиків та програмістів, що створили таку систему опису рукописів, "в которой самый порядок элементов описания столь же значимый, как и заполнение их конкретным содержанием: в ней именно жесткая последовательность элементов описания заменяет формализацию заполнения и делает их автоматически опознаваемыми" [19]. У зв'язку з цим видима частина програмного продукту оформлюється у вигляді анкети. Виникає, однак, сумнів у доцільності звуження цією групою поняття "кодикографія" до асоціювання його з формалізованим описом рукописної книги для автоматизованої обробки та використання даних,

що їх одержують із структури опису книги. Не варто помилятися, вважаючи, що саме інформатики та програмісти поставили питання про стандартизацію опису рукописів і упорядкували структуру опису РК, хоча саме завдяки їм стали вироблятися уніфіковані норми та формалізовані рубрики у досить складному описі. Струнка система стала можливою завдяки існуванню об'єктивної типологічної моделі РК, як самостійного універсального і, разом з тим, індивідуального явища духовної культури, що дає змогу спеціалістам розробити типологічну структуру РК, як самостійного факту писемної культури суспільства.

Типологічна модель РК та її структурна презентація розроблялися практично всіма археографами та кодикологами, тому що проблема уніфікації є проблемою оперативного одержання інформації та обміну нею, але, як правило, це усвідомлювалося лише на практичному рівні. Тому правомірність використання терміна *кодикографія* для визначення самостійного напряму та практичної галузі кодикології та археографії у системі запровадження РК до наукового обігу не викликає сумніву. Сислове наповнення цього терміна, запропоноване голландськими вченими, на нашу думку, потребує певної корекції, яка нам видається істотною.

Передусім необхідно виходити із розширеного розуміння об'єкта РК та предмета дослідження у слов'янській кодикології, про що вже було зазначено вище. Крім того, при укладанні будь-якої моделі РК (схеми АО та КО окремого кодексу), підготовці тематичного чи хронологічного масиву книг необхідно враховувати три методологічних аспекти цієї проблеми. *Перший* — можливість отримання вагомий (чи вичерпної) інформації про книгу. *ОО, АО та КО* рукописної книги різняться не лише рівнем опису, а й методиками визначення ознак, ступенем поглиблення інформації, орієнтованістю на тих чи інших спеціалістів. *Другий* — достовірність чи об'єктивність інформації, визначеної та узагальненої археографом чи кодикологом, можливості її інтерпретації. *Третій* — можливість оперативного пошуку та адекватного надання дослідникам необхідної інформації.

Сукупність методів ідентифікації та атрибуції по всіх параметрах книги як синкретичного джерела, всебічного аналізу зовнішньої та внутрішньої форми і змісту, вивчення її історії (походження, функцій та долі) — це методологічний арсенал кодикології як науки про книгу що водночас є основою *кодикографії як науки про опис рукописної книги на всіх етапах її існування, а створена на основі аналізу даних структура КО репрезентує її типологічну модель. Кодикографія є основою і водночас результатом спеціального і кодикологічного вивчення рукописної книги та її історичного контексту, реалізованими через систему емпіричних даних і аналізу РК.*

Оскільки кодикографія є практичною галуззю кодикології та археографії, вона дає змогу залучати до наукового обігу величезні

масиви гуманітарної ретроспективної інформації емпіричного характеру та орієнтується на широке коло гуманітарних досліджень в галузі історії духовної культури суспільства.

Вивчення доступних методик та систем опису рукописних книг як у історичній ретроспекції, так і на сучасному етапі дало змогу визначити свій підхід до кодикографії, зумовлений необхідністю розробки загального і часткового аналізу РК. Практичний вихід такого аналізу може бути реалізований через різноманітну систему методів, методик, прийомів і, відповідно, структур як кодикологічного, так і археографічного опису залежно від мети та орієнтуру на конкретного дослідника чи на абстрактного споживача культурологічної інформації. Як самостійна система, що може бути вивчена з різним ступенем деталізації та поглиблення, РК лежить в основі нашого уявлення про кодикографію як науку про необхідне, достатнє і об'єктивне відображення її, як синкретичного джерела, через систему наукового інформування, що може знаходити своє вираження у вигляді різноманітних схем, структур, способів та методів опису.

Визначаючи взаємозв'язки кодикографії з кодикологією як наукою про рукописну книгу, необхідно застерегти від змішування цих понять, що часто сприймаються, як еквіваленти. Якщо об'єктом кодикології і кодикографії є рукописна книга на всіх етапах її існування, то предмет кодикології визначає вивчення рукописної книги, як факту і фактора матеріальної і духовної культури у всій сукупності зовнішньої та внутрішньої форми і змісту, а також історії, під якою мається на увазі походження, функції, доля книги. Увага концентрується на всіх проблемах та аспектах (навіть найдрібніших), пов'язаних з історією рукописної книжної культури та історією рукописної книги в цілому, у всіх її взаємозв'язках із "зовнішнім середовищем", які зумовили її появу, побутування та вплив на розвиток суспільства.

Якщо західні медієвісти (від родоначальника кодикології Бернарда Монфокона (XVIII ст.) і до її теоретиків і методологів 40-х років XX ст. Альфонса Дейна та Франсуа Мазе) [20] первісно визначали науку манускриптознавства рукописних книг (передусім найбільш древніх книг періоду раннього феодалізму, в основному до періоду Відродження, асоційованого з розквітом книжної культури у Візантії та Західній Європі) як кодикологію (від лат. *codex* — рукописна книга), виділивши її з палеографії, то у східнослов'янській традиції вона зароджувалася і довгий час існувала у надрах археографії та палеографії (хоча є уявлення і про те, що вона існувала, як галузь джерелознавства) [21].

У російській історіографії латинської книги кодикологічні методи у палеографії вперше застосовувала О.А.Добіаш-Рождественська у 30-х роках XX ст., а на початку 70-х років термін *кодикологія* став використовуватися серед вітчизняних спеціалістів

латинської книги, після чого він прижився і у дослідженнях слов'янської книги. На сьогодні західна кодикологія, що увібрала всі аспекти дослідження кодексу, починаючи з оправи та технології книги і закінчуючи її змістом, накопичила величезну бібліографію. Найбільші західноєвропейські історико-кодикологічні центри у Парижі, Неймегені, Римі, Фессалоніках, Празі, Лондоні спираються у своїх дослідженнях на вікові традиції вивчення книг, прийняті єдиною міжнародною школою кодикологів та палеографів, дослідження латинських, грецьких, арабомовних та інших книг, концепції яких підтримуються і російськими книгознавцями та кодикологами [22].

Водночас у східнослов'янській археографічній теорії до цього часу не існує чітких науково обгрунтованих розмежувань між археографією, кодикологією та кодикографією, хоча на практиці давно прийнято різні методи пошуку, опису та публікації таких типологічно різних джерел, як *архівні документи* (і насамперед, актові джерела, якщо брати до уваги історичний аспект) та *рукописні книги*. Більше того, якщо термін *кодикологія*, що визначає науку про рукописну книгу, вже активно використовується у середовищі професійних дослідників древньої книги, особливо в Росії, то термін *кодикографія* практично не застосовується на всій території СНД.

Тому, розглядаючи питання системного опису рукописних книг як давньоруського, так і пізнішого періоду, вважаємо за доцільне дотримуватися наукового визначення всього циклу діяльності по опису рукописних книг і створенню як традиційних, так і автоматизованих інформаційних систем як *кодикографічного*. Такий вибір назви науки про опис рукописних книг на всіх етапах їх існування — кодикографія — цілком може бути прийнятий у розширеному його тлумаченні стосовно і феодальної рукописної книги будь-якого походження як явища, властивого світовій культурі в цілому.

Таким чином, ми пропонуємо визначати кодикографію як *самостійну галузь спеціальної джерелознавчої та книгознавчої дисципліни кодикології і, меншою мірою, як один із видів камеральної археографії. Її предметом має стати вивчення основних закономірностей, методів і способів, типів та видів інформаційного відображення такого писемного джерела, як РК. Тісний взаємозв'язок кодикографії з кодикологією зумовлений їх взаємодією на всіх етапах дослідження, опису та залучення до наукового обігу, а також вивченням РК як самостійного джерела у сукупності з аналізом великих масивів кодикологічної та джерелознавчої інформації для узагальнень у галузі історії книжної культури та духовного життя середньовічного суспільства. У системі споріднених допоміжних (чи спеціальних) наук джерелознавчого циклу кодикологія, яка має об'єктом дослідження синкретичне історичне джерело, займає швидше проміжне місце між трьома типами, запропонованими вітчизняними джерелознавцями. Відштовхуючись від висунутої С.М.Валком (і*

підтриманої І.А.Булигіним та Л.М.Пушкарьовим) класифікації за двома типами (перший — всебічне вивчення одного різновиду історичного джерела; другий — однобічне вивчення різних видів джерел), С.М.Каштанов цілком правомірно пропонує ввести і третій тип — "дисциплины, изучающие не источники как таковые, а на базе источников — какой-то круг вопросов, связанных единством предмета" [23]. Найбільш виразно кодикологія (разом з кодикографією) тяжіє до І типу допоміжних дисциплін, маючи, разом з тим, і деякі особливості як II, так і III типу. Такий стан не є винятком серед цих дисциплін, на що звернув увагу і сам С.М.Каштанов. Очевидно, проблема типології та класифікації допоміжних історичних дисциплін — це самостійна тема для наукознавчих досліджень, яка чекає ґрунтовного вивчення.

Повертаючись до теми доступу спеціалістів до багатомірної інформації, що міститься у РК, та необхідності оперативного її отримання, слід зазначити, що актуального значення набули питання, пов'язані з можливістю створення автоматизованих технологій опису та пошуку інформації. У західній кодикології ці питання порушуються досить давно, і на сьогодні вже існують банки даних та інформаційні системи на рукописну книгу (у США, Канаді, Франції, Голландії, Німеччині, Австрії, Великобританії тощо), хоча питання про кількість та характер інформації й уніфікації опису до цього часу не вирішене у зв'язку з проблемами формалізації гуманітарного знання та величезним обсягом структурованої інформації [24]. Найбільш раціональним видається створення структури опису, що тяжіє до АО із додатковими кодикологічними елементами, хоча автоматизовані технології та сама структура опису будуть істотно відрізнятися від традиційних.

Розробка проблем кодикографії нині має актуальне значення в Україні у зв'язку із створенням національної системи ретроспективної історичної інформації, яка знайшла своє відображення у двох державних програмах, затверджених у 1992 р. : "Літопис історико-культурної спадщини України" та "Книжкова спадщина України", де у двох проектах — "Архівна та рукописна Україніка" та "Створення реєстру української рукописної книги" — спеціально розглядаються завдання створення дескриптивних стандартів на рукописну книгу в контексті формування національного зведеного банку даних на рукописну книгу та архівні джерела. Ця проблема безпосередньо стосується української кодикографії, оскільки питання про "раціональність" археографічного опису нині відроджене завдяки зусиллям інформатиків та архівістів, які прагнуть у автоматизованих системах досягти оптимального поєднання простоти та ємкості інформації.

Розглядаючи завдання української кодикографії, необхідно зупинитися на деяких істотних моментах, які характеризують сучасний стан українського суспільства, пов'язаний насамперед із створенням самостійної української держави.

Відомо, що поняття “державність” складається з багатьох соціальних компонентів як матеріального, так і духовного характеру. Значення духовної сфери ні в кого не викликає сумніву, тому що це сфера інтелектуального потенціалу суспільства та гарантія його розвитку. Природною умовою самостійної держави є наявність і підтримання у розвитку духовного фундаменту суспільства, як основи державної культури. Оптимальною для будь-якого організму (в тому числі й соціального) є організація системи, що має функції, які забезпечують її саморозвиток. Така система дає змогу підтримувати лінію історичної спадкоємності етнічної і національних культур (як фактора стабільності) і лінію взаємовпливів і прямого поглинання досягнень світової культури (як фактора мінливості).

Особливо актуальною проблемою нині є формування інформаційної інфраструктури суспільства, і в центрі цієї проблеми гостро стоїть питання про створення інформаційних масивів (накопичення інформації у банках і базах даних) і про встановлення взаємопов'язаних комунікативних відношень між джерелом інформації та її споживачем (тобто про способи передачі інформації та її характер) незалежно від індивідуальних властивостей суб'єктів та об'єктів інформації. Тільки такий підхід гарантує як стабільність, так і гнучкість державного організму.

Оскільки комунікативні проблеми містять соціальні та психологічні фактори, то вони практично однакові для будь-якого роду інформації незалежно від того, чи є вона економічною, фінансовою, політичною, науковою, культурологічною тощо. Необхідно структурно виділити загальне у природі інформації та способах її передачі, оскільки це гарантує можливість об'єднання інформації. Тому сучасний етап розвитку суспільства трактується багатьма вченими як “інформаційний”, а інформаційні технології суспільства, в свою чергу, характеризують його життєздатність.

Організоване суспільство повинне мати, поряд з фінансово-економічним і політичним, масив історико-культурної інформації, який необхідно постійно поповнювати як за рахунок поточної інформації, так і за рахунок ретроспективної. Значення комплексної дії історико-культурної інформації полягає насамперед у формуванні основ суспільної моралі, підтримці національних традицій та державних ідеологічних пріоритетів. Ідея поєднання традиційного та сучасного її розвитку дістала своє вираження в процедурі урочистої державної присяги Президента України Л.М.Кравчука не лише на Конституції, а й на шедеврї української писемності та культури середини XVI ст., національній святині — Пересопницькому євангелії.

Створення системи історичної та культурологічної інформації (як у вигляді публікацій традиційних довідників та каталогів, так і у вигляді АІС) дасть змогу вирішити багато питань наукового забезпечення моральних основ діяльності держави, виховання та

освіти, розвитку науки, заснованих на зверненні до традицій минулого та їх адаптації до сучасних умов.

Враховуючи нагальну потребу у створенні різноманітних і багаторівневих масивів ретроспективної інформації, першорядним завданням можна назвати розробку теоретичних основ інформаційного відображення документального джерела і створення документальних інформаційних систем. Цьому повинна передувати робота з уніфікації описів і розробки дескриптивних стандартів. Водночас структура інформації та комунікаційні основи повинні бути взаємосполученими.

Архівна та бібліотечна інформація, що міститься у писемних та друкованих документах, може бути принципово структурно розгорнута до найменших подробиць через реальне дослідження книги і архівного документа як багатоаспектної та багатофункціональної системи. У цьому плані археографічний та бібліографічний описи є елементами одного порядку в структурі суспільної інформації.

Кодикографічний підхід до цієї теми зумовлює створення загальної моделі, яка може репрезентувати багатомірну інформацію про книгу як про об'єкт і суб'єкт історії та культури, а також володіючи типологічними характеристиками, дасть змогу розробити різні системи описів залежно від цілеспрямованості та вирішити проблему уніфікації та стандартизації на всіх рівнях і для всіх видів опису — як елементарних пошукових та археографічних систем, так і кодикологічних і спеціальних науково-дослідницьких описів.

Оптимальна структурна модель РК, що задовольняє запити різних фахівців, — це розгорнута кодикологічна схема. Однак вона не може бути прийнята за основу для автоматизованих пошукових систем з причин складності та колосального обсягу деталізованої інформації, яка буде істотно перешкоджати створенню АІС. Тому, на нашу думку, при створенні дескриптивного стандарту АІС варто віддати перевагу варіантам АО.

Водночас така розгорнута кодикологічна модель може надати широкому колу фахівців з історії книги великі можливості для системного дослідження книги та книжної культури, а також бути своєрідним посібником як для археографів, палеографів та джерелознавців-початківців, так і для всіх спеціалістів базових галузей знань гуманітарного профілю — істориків, літературознавців, мовознавців, етнографів, філософів.

Підсумовуючи визначення науки про опис книги у системі споріднених дисциплін, необхідно особливо підкреслити, що кодикографія найбільш виразно здійснює взаємозв'язок археографії та кодикології. Загальна предметна галузь їх взаємодії, яка також визначає і сфери розмежування, поширюється передусім на такі розділи, як камеральна археографія та прикладна кодикологія. Камеральна археографія, на відміну від кодикографії, визначає єдину систему опису всіх видів писемних джерел, концентруючи загальну

систему пошуку джерелознавчої інформації. Кодикологія як система опису рукописної книги враховує не лише загальні, але передусім специфічні особливості РК як синкретичного джерела з безпосередньою орієнтацією на кодикологічні дослідження.

Деталізована структура кодикологічного опису базується на кодикографічних дослідженнях не лише української, а й східнослов'янської РК. Вона враховує багатоаспектність книги як джерела і розподіляється на три великих розділи: зовнішній опис, зміст та історію її існування, які відповідають трьом найважливішим інформаційно-кодикографічним сутностям і, відповідно, трьом науково та методично самостійним напрямам у кодикографічному аналізі книг [25].

Створення такої формалізованої та уніфікованої структури має на меті декілька завдань. Передусім, пропонується інформаційна модель рукописної книги як джерела книжного типу. Така модель може дати тверді орієнтири для найрізноманітніших напрямів вивчення книги і, за умови системного кодикологічного аналізу і опису всіх, навіть найдрібніших властивостей її техніки, змісту, історії, на нашу думку, дозволить зібрати значний емпіричний матеріал не лише для історії української, найменш вивченої у східнослов'янському просторі книги, а й української книжної культури у взаємодії з іншими культурами. Термін "східнослов'янська РК" може здатися таким, що досить вільно використовується як у змістовому розумінні, так і в хронологічному розрізі. Свідомо розширюючи його усталене хронологічне та етнополітичне значення, ми визначаємо за його допомогою загальні тенденції розвитку трьох східнослов'янських народів (українського, російського та білоруського), що характеризуються близькістю культур у найбільш вагомому для них явищі середньовічного періоду — книзі. Йдеться як про книгу давньоруського походження, пов'язаного з періодом Київської Русі, так і про її наступні взаємозв'язки на етапі розмежування та формування трьох народів. Незважаючи на те, що українські, російські та білоруські території у період писемності та раннього друку перебували у складі різних державних об'єднань і зазнавали різних релігійних та культурних впливів, кириличні давньослов'янські традиції, що склали основу розвитку мови, а, значить, основу розвитку культур, об'єднуються передусім у книзі — і, отже, мають предметну основу для узагальнюючих досліджень.

Водночас слід підкреслити, що кодикографічні дослідження особливо важливі для кодикології української книги та історії книжної культури в Україні в період феодалізму (і не лише писемного періоду, а й часу книгодрукування), тому що дадуть змогу через деталізований опис і практичну реєстрацію всіх, навіть найменших подробиць зовнішнього опису зібрати неоцінний матеріал для вивчення не лише загальних закономірностей формування української духовної культури,

зокрема, літератури, мови, мистецтва, науки та освіти, а й для історії українських скрипторіїв, палітурних та шкіряних майстерень тощо.

Кодикологічному опису передуює так званий "Охоронний (реєстраційний) опис", який пропонується як автоматизований варіант обліково-охоронного археографічного опису. Він містить основні елементи загального наукового пошуку і водночас має облікове значення. До нього залучені такі необхідні пошукові атрибути, як місце сховища і шифр; однорідність; мови; зміст (автор / назва / заголовок); тематична або типологічна класифікація; дати; підписи переписувачів; кількість аркушів; інципіт і експліцит-орієнтири; зміст рукопису; бібліографія і репродукція рукопису; обробка та реєстраційні елементи.

У пропоновану інформаційну модель включено розробку на її основі у відділі рукописів ЦНБ структуру скороченого кодикологічного опису, покладеного в основу створеної автоматизованої інформаційно-пошукової системи "КОДЕКС", яка з метою досягнення оперативності пошуку враховує лише основні параметри пошуку інформації. Інформаційна технологія завантаження системи баз даних "КОДЕКС" зорієнтована на клавіатурне введення. Лінгвістично забезпечують систему баз даних "КОДЕКС" інформаційно-пошукові мови класифікаційного та дескрипторного типу. Для програмного забезпечення системи використовується пакет прикладних програм "CDS/ISIS/M" (версія 2,3), розроблений під егідою ЮНЕСКО спеціально для інформатизації бібліотек і апробований більш ніж у 60-и країнах. Базовою організацією з українізації та супроводження версій "CDS/ISIS" є Інститут кібернетики ім. В.М.Глушкова (м. Київ).

Для загального уявлення про характер схеми подаємо, поряд з детальною, структуру скороченого кодикологічного опису східнослов'янської рукописної книги.

* * *

Таким чином, звертаючи увагу фахівців на коло проблем, пов'язаних з розробкою теорії інформаційного відображення писемного джерела, розвитком спеціальних досліджень і створенням інформаційно-археографічних та інформаційно-кодикологічних структур описів, можна сподіватися на те, що вивчення цих напрямів сприятиме розробці не лише загальних питань книгознавства та джерелознавства, а й розвитку соціальних інформаційно-комунікативних систем і спеціальних інформаційно-комунікативних наук.

1. Бібліографію дослідників української книги див. Справочник-указатель печатных описаний славяно-русских рукописей / Сост. Н.Ф.Бельчиков, Ю.К.Бегунов, Н.П.Рождественский.— М.;Л.: Академия наук,1963.— 360 с.

2. *Бельчиков Н.* Теория археографии. — М.;Л.: АСАДЕМІА 1929.

3. *Булыгин И.А.* Археография // Советская историческая энциклопедия.— М., 1961. — Т.1.— С. 810-822; *Булыгин И.А., Рейхберг Г.Е.* О типах, видах и формах публикации документов // Исторический архив. — 1960. № 5. — С. 231-234; Советская археография: Аннотированный каталог научно-методической литературы (1917-1970 гг.) — М.: Наука,1974.— Вып.1.— 260 с.; Советская археография: Каталог научно-методической литературы и сборников (1917-1973 гг.). — М.: Наука,1976.— Вып.2.— 157 с.

4. Про ці праці йдеться, наприклад, на сторінках "Записок історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук", де друкувалися описи рукописних книг В.М.Перетца, О.О.Назаревського, а також у дослідженнях Ю.О.Яворського та І.С.Свенціцького з даної проблематики.

5. *Курінний П.* Лаврські інтролігатори XVII–XVIII ст. — К., 1926. — С. 5–39. (Окремий відбиток з 1-го тому "Труди Українського Наукового Інституту Книгознавства"); *Молзалецький В.Л.* Дещо про давніх інтролігаторів // Наше минуле. — К., 1918. — Ч.2. — К., 1926–1976; *Широцький К.В.* Кольорові папери // Книгарь. — К., 1918. — Ч.12-13. — С. 691–694; *Широцький К.В.* Наше стародавнє інтролігаторство // Книгарь. — К., 1919. — Ч. 17. — К. 1031–1036; *Шербаківський Д.* Золотарська оправа книжки в XVI–XIX століттях на Україні // Бібліологічні вісті. — К., 1924. — № 1–2. — С. 101–113; *Його ж.* Оправа книжок у київських золотарів XVII–XVIII ст. — К., 1926. — 52 с. з іл. (окремий відбиток з 1-го тому "Труди Українського Наукового Інституту Книгознавства "); *Огієнко І.* Пам'ятки старослов'янської мови X–XI віків. Історичний, лінгвістичний і палеографічний огляд з повною бібліографією та альбом 155 знімків з пам'яток з кирилівською транскрипцією (Студії до української граматики. Видають *Іван Огієнко та Роман Смаль-Стоцький.* Історія церковно-слов'янської мови, кн.V. — Найважливіші пам'ятки церковно-слов'янської мови. Ч.1.) // Пам'ятки старослов'янські X–XI віків. — Варшава,1929; *Маслова О.М.* Рукописная книга. — К.,1929; *Гординський Я.* Слідами старої української книги. II. Культура рукописної книги на Україні в XVI ст.// Стара Україна. — 1924.— Ч. VII–VIII; *Жолтовський П.М.* Українська рукописна книга та її оздоблення. — Х.,1926; *Колесса О.* Південноволинське городище і городиські рукописні пам'ятки XII–XVI ст. — Прага,1923. — Т.І–III; *Павлуцький Г.Г.* Історія українського орнаменту. — К.,1927; *Свенціцький І.С.* Ікони Галицької України XV–XVI ст. — Львів, 1929.

6. Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI–XIII вв.— М.: Наука, 1984.

7. *Валк С.Н.* Советская археография. — М.,1948. — С.5; *Його ж.* Судьбы "археографии"// АЕ за 1961 г. — М., 1962. — С.453-465; *Черных В.А.* О предмете археографии и ее месте в кругу смежных научных дисциплин // Советские архивы. — 1976. — № 6; *Шмидт С.О.* Некоторые вопросы развития советской археографии // Археография и источниковедение. Северный археографический сборник. — Сыктывкар, 1977; *Курюсов А.А., Черных В.А., Шмидт С.О.* О состоянии и задачах археографии: к итогам Первой Всесоюзной конференции по полевой археографии // АЕ за 1977 г. — М.,1978. — С. 3-14; *Бубнов Н.Ю.* Первая Всесоюзная конференция по описанию и изданию памятников древней письменности (14-15 февраля 1979 г. в Ленинграде) // АЕ за 1979 г. — М., 1980; *Козлов О.Ф.* К вопросу об определении предмета советской археографии // Советские архивы. — 1976. — № 2. — С.32-37; *Козлов В.П.* Русская археография конца XVIII - первой

половины XIX в.: Автореф. дис. д-ра филол. наук. — М., 1989. — С.1-3. Наприкінці 70-х років таке поняття археографії було прийнято в історичній науці колишнього СРСР. Див. серію статей у зб. Проблемы научного описания и факсимильного издания памятников письменности / Матер. Всесоюз. конф. 14-16 февр. 1979 г. / Под ред. М.В.Кукушкиной, С.О.Шмидта. — М., 1981.

8. Слов'янські рукописи XI-XIV ст. у фондах Відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР: Огляд, опис, публікації / Упоряд. М.В.Геппенер [за участю Візира М.П. та Й.В.Шубинського] — К., 1969; *Його ж.* Славянские рукописи XV в. в фондах отдела рукописей ЦНБ АН УССР (Обзор, описания, снимки). Рук. — ОР ЦНБ, ф.169, № 169.

9. Сводный каталог славяно-русских рукописей . . . — С. 15.

10. *Сохань П.С.* Про деякі основні напрями діяльності Археографічної комісії АН УРСР в світлі сучасних вимог перебудови // Українська археографія: Сучасний стан та перспективи розвитку / Тези доповідей республіканської наради, грудень 1988 р. — К., 1988. — С.3-6. У тому числі розвивалася і камеральна археографія рукописних книг: *Светицкий І.* Опис рукописів. Кириличні пергамини XII-XV вв. // Збірник Національного Музею у Львові. — Львів, 1933; *Геппенер М.В.* (за участю Візира М.П. та Шубинського Й.В.). Слов'янські рукописи XI-XIV ст. у фондах Відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР: Огляд, опис, публікації. — К., 1969; *Запаско Я.* Мистецтво книги на Україні в XVI-XVIII ст. — Львів, 1971; *Його ж.* Орнаментальне оформлення української рукописної книги. — К., 1960; *Його ж.* Орнаментовані рукописи XI-XVI ст. в книгосховищах Української РСР // Матеріали з етнографії та художнього промислу. — К., 1957. — Вип. III. — С.159; *Його ж.* Рукописная книга.

11. Із найзначніших документів такого характеру для РК можна назвати : Інструкція по составлению описания рукописей XI - XIV вв. для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / сост. Л.П. Жуковская, Н.Б.Шеламанова. — М.: АК АН СССР, 1974; Інструкція по описанию рукописных книг / сост. Амосов А.А. // Сб. инструкций ОРРК БАН СССР. — Л.: БАН СССР, 1989; *Кодов Г., Райков Б.* Принципи и методи по описване на славянските ръкописи с оглед на съставяне каталог на българските ръкописи от X до XVII век. Известия на Народната библиотека "Кирил и Методий". — 1976. — № 14. — С. 55-82; *Лихачев Д.С.* Задачи составления методик описания славяно-русских рукописей // АЕ за 1972 г. — М., 1973; Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Редкол.: Л.П. Жуковская (отв. ред.), Л.И. Панин, Н.Б.Тихомиров и др. — М.: АК АН СССР, 1973. — Вып. 1.; Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Редкол.: Л.П. Жуковская (отв. ред.), Л.И. Панин, Н.Б.Тихомиров и др. — М.: АК АН СССР, 1973-1990. — Вып. 2. (Ч.1-2); Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Редкол.: Л.П. Жуковская (отв. ред.), Л.И. Панин, Н.Б.Тихомиров и др. — М.: АК АН СССР, 1973-1990. — Вып. 3; *Неволин Ю.А.* Методика работы над "Иллюстрированным каталогом иллюминированных рукописей в собраниях ГБЛ" // Зап. Отд. рукописей ГБЛ. — М., 1976. — Вып. 37; Описание рукописных книг. Методические указания / Сост. С.А.Галишев, И.Л. Манькова, Л.С.Соболева, А.Т.Шашков / Отв. ред. Р.Г.Пихоя. — Свердловск: Уральский гос. ун-т, 1989. — 34 с.; Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Матер. Всесоюз. конф. в Ленинграде. — Л., 1981; Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI-XIII вв. — М.: Наука, 1984. Автор ознайомлений також з неопублікованими інструкціями, розробленими окремими сховищами бібліотек та архівів, наприклад: *Ісаєвич Ярослав, Боянівська Марта.* Методика опису українських рукописних книг. Розроблена для спільного

проекту Інституту суспільних наук (Львів, Україна) і Українського наукового інституту при Гарвардському університеті (США): "Українські ілюміновані та ілюстровані рукописи XI-XVIII ст.: дослідження і каталог". (Інститут суспільних наук АН України). — Рукопис. Перша базова структура опису була запропонована *В.М.Перетцем* у статті: К вопросу о рациональном описании древних рукописей // Отгиск из трудов тверского областного Археологического Съезда. — Тверь, 1905. — С.7-10.

12. Такі, наприклад, як : *Ушаков В.Е.* Древнерусские акцентуированные памятники середины XIV в. // Вопросы языкознания. — 1971.— № 5. — С. 91-104; *Ясиновський Ю.П.* Нотолінійні рукописи. Каталог.— Львів, 1979.— 99 с.; Нотолінійні рукописи XVI-XVIII ст.: Каталог / Укл. *Ю.П.Ясиновський*, за участю *О.О.Дзьобана*. — Львів, 1979; *Ясиновський Ю.П.* Нотні рукописи у фондах ЦНБ АН УРСР (Ірмологіони). Фонди відділу рукописів ЦНБ АН УРСР. — К., 1982.

13. *Карский Е.Ф.* Славянская кирилловская палеография. — Л., 1928. — С.ІІІ.

14. *Альшиц Д.Н.* Что считать рукописной книгой? (Из опыта описания древнерусских рукописей) // Проблемы источниковедческого изучения рукописных и старопечатных фондов. Сб. науч.тр. Государственной публичной библиотеки им. М.Е.Салтыкова-Щедрина.— Л., 1979. — С.89-90.

15. *Дубровіна Л.А.* Українська рукописна книга як об'єкт кодикології та камеральної археографії // УАЩ. — К., 1992. — № 1 (4). — С.59-71.

16. Прикладами таких описів можна назвати: *Попов А.* Обзор хронографов русской редакции: В 2-х вып. — М., 1866, 1869; *Крыжановский Г.* Рукописные евангелия киевских хранилищ. Исследование языка и сравнительная характеристика текстов. — К., 1889; *Срезневский И.И.* Обзорение древних русских списков кормчей книги.— СПб., 1897; *Дубровіна Л.А.* История о Казанском царстве или Казанский летописец. Списки и классификация текстов. — К., 1989.

17. *Geurts A.J., Gruijs A., Van Krieken J., Veder W.R.* Codikography and Computer // Polata knihopisnaja (Полата књигописнаја). — Nijmegen, 1987. — № 17-18.— P.8-9; *Hermans Jos. M.M., Huisman Gerda C.* De descriptione codium. — Groningen: Vakgroep Mediaevistiek Rijksuniversiteit, 1979-1980. — P. 5-6.

18. Там же.

19. Там же.

20. *De Montfaukon B.* Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum nova. 2 vols.— Parisijs, 1739.

Delisle L. (Hoofdwerk) Le cabinet des manuscrits de la Bibliothèque Nationale. Étude sur la formation de ce depot comprenant les éléments d'une histoire de la calligraphie, de la miniature, de la reliure, et du commerce des livres a Paris avant l'invention de l'imprimerie. — Paris, 1868-1874. — 4 vol.

Traube L. Zur. Paleographie und Nadschriftenkunde // Vorlesungen und Adhandlungen / Ed. F.Boll.— München, 1865.— Vol.1.

Dain A. Les Manuscrits.— Paris, 1949, 1964, 1975.

Masai F. 1). Paléographie et codicologie // Scriptorium.— 1950.— №. IV.— P.279-293; 2). La paléographie greco-latine, ses tâches, ses méthodes.// Scriptorium.— 1956.— №. X.— P.281-302.

Ouy G. (Les Manuscrits in "Les bibliothèques") In: L'Histoire et ses méthodes // Encyclopedie de la Pléiade. — Paris, 1961. — P.1061-1108, 1085.

Delaisse L.M.J. Towards a history of the medieval book // Miscellanea Andre Combes II.— Rome, 1967.— P.27-39; *Gruijs A.* Codicologie of Boekarcheologie? Een vals dilemma.— Nijmegen, 1971.

Farquhar J.D. The manuscripts as a book // Sandra Nindman & James D. Farquhar, Pen to press. Illustrated manuscripts and printed books in the first century of printing.— The John Hopkins University: 1977.

21. *Аласанія Г.Г.* Источниковедение в системе наук // Перестройка в исторической науке и проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин // Тез. докл. и сообщ. V Всесоюзн. конф. 30 мая – 1 июня 1990 г. — К., 1990. — С. 39.

22. Для першого ознайомлення із станом вивчення латинських рукописних книг можна відіслати до праць, доступних в Україні : *Киселева Л.И.* Западноевропейская книга XIV-XV вв. Кодикологический и книговедческий аспекты.— Л., 1985; *Романова В.Л.* Рукописная книга и готическое письмо во Франции в XIII-XIV вв. — М., 1975; *Лебедева И.Н.* Кодикология — наука о рукописных книгах // ВИД.—Л., 1972. — Вып.4. — С.66-77.

23. *Кацтанов С.М.* К вопросу о классификации вспомогательных исторических дисциплин // Перестройка в исторической науке и проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин / Тез. докл. и сообщ. V Всесоюз. конф. 30 мая-1 июня 1990 г. — К., 1990.— С.75-77. Див.також: *И.А.Булыгин, Л.Н.Пушкарев.* Источниковедение // Советская историческая энциклопедия. — М., 1965. — Т.6. — С.592-593.

24. Polata knihopisnaja (Полата књигописнаја). — Неймеген, 1987. — № 17-18. Журнал присвячений проблемам автоматизації рукописної книги, в статтях розглядаються актуальні питання створення інформаційних систем, висвітлюється досвід у галузі створення локальних банків і баз даних: постатейний розпис журналу див. у бібліографії до цієї книги.

25. Инструкция по составлению описания рукописи / Институт исследования и истории текстов. Библиография. Сопровождения. Подготовительные работы / Пер. с фр. Л.И.Киселевой, под ред. проф. А.Д.Люблинской. — Париж: Национальный центр научных исследований, 1977. — 93 с. — (Информационная серия и текстуальная документация).

Від укладачів

Запропонована структура розглядається укладачами як проект, що виноситься на обговорення широкого кола науковців, які вивчають рукописну книгу (РК) як у комплексі, так і в спеціальних аспектах, для вироблення загального принципового підходу до кодикологічного опису не лише української, а й східнослов'янської рукописної книги. Приводом для розробки цієї теми стало те, що в практичній роботі по опису української РК укладачі зіткнулися з величезними труднощами по ідентифікації та атрибуції текстів і книг, визначенню послідовності опису та наповненню рубрик, уніфікації, структуруванню і формалізації інформації, що значною мірою пов'язані з недостатністю наукових розробок у цій галузі і майже повною відсутністю як загальних, так і спеціальних джерелознавчих досліджень української РК та історії писемної книжної культури України. Ось чому наведена схема пропонує не лише розгорнуту структуру книги, як джерела та об'єкта кодикографування, а й збирання емпіричного матеріалу для узагальнень з наступним аналізом власне книги як об'єкта культури, що сприятиме створенню фундаментальної історії книжної культури в цілому.

Після колективного обговорення структури пропонується підготувати методичний посібник з проблем української кодикології та кодикографії. Відділ рукописів ЦНБ передбачає провести роботу по створенню серії спеціальних методичних рекомендацій з окремих розділів цієї структури, складання їхнього опису, що включатиме ілюстративну і довідкову частини (термінологічний словник, перелік предметних рубрик, класифікаційні схеми, предметний покажчик, список вживаних назв і заголовків тощо). Тепер закінчується підготовка посібника по опису оправи, випуск якого передбачається у 1993 році. Планується також скласти зведену бібліографію з питань кодикографії и кодикології, яка допоможе спеціалістам детально вивчати і описувати кодикологічні аспекти рукописної книги.

За основу кодикологічної структури опису було взято Інструкцію по складанню опису рукописів, створену Інститутом дослідження та історії текстів (ІДІТ) у Парижі (Національний центр наукових досліджень, 1977) та зорієнтовану на автоматизовану обробку даних, що була перекладена на російську мову Л.І.Кисельовою (БАН, Санкт-Петербург) (див. вибіркового списку науково-методичної літератури з опису рукописної книги). Схема, створена ІДІТ,

спрямована на опис грецьких, романських і латинських рукописів. Тому ця інструкція була доопрацьована стосовно східнослов'янської (і насамперед української) рукописної книги із залученням різноманітної літератури по опису східнослов'янських рукописів (бібліографічний перелік додається), а також з урахуванням власного досвіду укладачів.

Велике значення для сучасної кодикографії, спрямованої на комп'ютеризацію, мала спеціальна міжнародна конференція, що була проведена у 1987 р. під егідою Міжнародного центру інформації з джерел балканської історії (Софія) (СІВАЛ) і присвячена обговоренню Міжнародних баз даних для дослідження середньовічних рукописів. Її матеріали, зокрема статті А.Хрюйса, Г.Х'юсман та І.Херманса, які стосуються сучасних проблем кодикографії і кодикології, були опубліковані у спеціальному додатку до №17–18 журналу "Полата кънигописьная" (див. бібліографію) і мали великий вплив на укладачів пропонованого видання.

Структура враховує найменші подробиці зовнішнього опису, кодикологічного розуміння змісту та історії створення і побутування книги, її багатогранність як джерела і поділяється на три великі розділи: зовнішній опис, зміст та історія існування книги, що відповідають трьом найважливішим сутностям і, відповідно, трьом методично самостійним напрямкам у кодикологічному аналізі книг.

Поглиблення і деталізація інформації, що на перший погляд можуть здатися зайвими, мають на меті створити не лише розгорнуту структуру опису рукопису, а й дати змогу навести найповніший із існуючих набір можливих елементів зовнішнього опису, що допоможе зібрати найрізноманітніший матеріал для наукових узагальнень у галузі історії слов'янської книжної культури.

Окрім того, така детальна схема, як нам видається, дозволяє археографу (зокрема початківцю) побачити рукописну книгу як у сукупній системі, так і у взаємозв'язках усіх її складових частин (таких, наприклад, як оправа, художнє оформлення, структура і організація кодексу, доля кодексу, його типологічний статус тощо). Такий підхід обумовлюється ще й тим, що книга — об'єкт дослідження фахівців різного профілю, причому не лише гуманітарних наук або культурологічних сфер, а й представників природничих і точних наук, оскільки вона містить усі відомості про розвиток людського суспільства, зокрема, економіки, політики і науки.

Формалізація і структурування описових рубрик розраховані не стільки на можливість автоматизації, що є завжди обмеженими, скільки відтворюють спробу розробки ієрархічної інформаційно-кодикологічної системи з можливістю зібрати зведені емпіричні дані про книгу, які можуть бути зафіксовані при вивченні РК як об'єкта, створивши при цьому словник уніфікованих і точно визначених термінів. Цей підхід дасть змогу в майбутньому не лише поставити питання про узгоджені дескриптивні дефініції використовуваних під

час описування рукописних книг, а й визначити напрями практичної кодикографічної діяльності, варіанти, види, типи елементів опису в залежності від специфіки РК і орієнтації на потреби різних фахівців.

Деякі розділи опису, зокрема, *Геральдика*, *Музична нотація* та інші, будуть маловикористовувані під час описування східнослов'янських книг. Окремі розділи можуть видатися занадто деталізованими з ухилом у технічну сторону історії книги. Проте, на думку укладачів, запропонована кодикологічна структура дає можливість бачення інформаційно-кодикологічної моделі рукописної книги в усій її сукупності, а також у взаємозв'язках із середовищем, що створило книгу. Разом з родоначальниками кодикології укладачі вважають, що у книзі (зокрема маловивченій) немає несуттєвих деталей, навіть якщо вона пізня за походженням.

Наводимо схему не лише українською, а й російською мовою, оскільки проблеми східнослов'янської кодикографії тісно взаємопов'язані, як власне і вся історія східнослов'янської рукописної книжності. Окрім того, укладачі розраховують на широку творчу апробацію структури і формалізації опису у середовищі фахівців-археографів і кодикологів на предмет подальшого узгодженого розвитку кодикографії і кодикології української книги.

Усі розділи опису розроблені Л.А.Дубровіною за участю О.М.Гальченко; розділ *Оправа* (А.1.) укладений О.М.Гальченко, розділ *Письмо* (А.9.) – О.А.Івановою. Укладачі висловлюють вдячність доктору мистецтвознавства І.П.Мокрецовій, зав. відділом реставрації ЦНБ ім. В.І. Вернадського АН України І.В.Стадниченку та художнику-реставратору ДНДРМ Міністерства культури України С.П.Пруднікову за допомогу при вивченні оправи і оздоблення книги.

Для обговорення піднятих проблем передбачається скликати спеціальну конференцію із запрошенням фахівців з Росії та Беларусі. Матеріали обговорення, рецензії, а також відгуки будуть опубліковані.

Укладачі розраховують на ґрунтовне обговорення проблем кодикографії і пропонують направляти свої рецензії та відгуки на адресу ЦНБ ім.В.І.Вернадського АН України:

252017, Київ, Володимирська, 62.
Відділ рукописів.

Кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису

Частина I

ОХОРОННИЙ (РЕЄСТРАЦІЙНИЙ) ОПИС

- 1.1. Збереження: країна / місто / населений пункт / бібліотека / сховище / шифр сучасний / шифр за каталогом / старі шифри
- 1.2. Однорідність кодексу: однорідний / неоднорідний (збірний // конволют)
- 1.3. Мова / мови
- 1.4. Зміст: автор / назва / заголовок (один чи декілька)
Для друкованого тексту вказуються вихідні дані. Якщо у змісті декілька авторів, — робиться посилання на розділ
Зміст: Перелік текстів
- 1.5. Тематична класифікація
У слов'янській книзі можливо зробити не тематичну класифікацію, а типологічну предметизацію з одночасним складанням списків предметних рубрик
- 1.6. Дати
Вказана: сумнівна / хибна (невірна)
Невказана (встановлена археографом): століття / десятиліття / роки
- 1.7. Колофон (чи підпис): є / немає
Якщо є, — робиться посилання на арк.
- 1.8. Інципіт-орієнтир: текст із вказівкою на аркуш та колонку
- 1.9. Експліцит-орієнтир: текст із вказівкою на аркуш та колонку
- 1.10. Кількість аркушів
- 1.11. Зміст рукопису: є / немає
Якщо є, — робиться посилання на аркуш
- 1.12. Бібліографія рукопису
- 1.13. Репродукція рукопису:
повністю / частково
спосіб: мікрофільм / мікрофіша / діапозитив / факсиміле / та ін.
- 1.14. Реєстраційний запис в обчислювальному центрі

- 1.15. **Обробка рукопису:** ким / установа / місто / дата / з оригіналу / репродукції / довідковий матеріал
- 1.16. **Необроблені елементи:** охоронний опис (реєстраційний) / опис / зміст / історія /
У кожному розділі вказувати, які з рубрик необроблені
- 1.17. **Реставрація чи консервація:** проведена / непроведена
Якщо проведена, — вказати види реставрації
Наприклад: відновлення оправи, закріплення чорнила
- 1.18. **Примітки:**
Ця рубрика допускає включення словесної інформації, непередбаченої схемою

Частина II

СТРУКТУРА ФОРМАЛІЗОВАНОГО КОДИКОЛОГІЧНОГО ОПИСУ

Розділ 1. Зовнішній опис

А.1. Оправа

- A.1.1. Загальний аналіз
 - A.1.1.1. Стан на момент опису:
 - A.1.1.1.1. Без оправи: не було / втрачена
 - A.1.1.1.2. З оправою:
 - первинна: переставрована / реставрована частково / відновлена за фрагментами
 - непервинна: виготовлена заново / частково перероблена / використана оправа іншого рукопису / реставрована частково / відновлена за фрагментами / реконструйована з відновленням конструкції оправи / реконструйована із стилізацією під епоху
 - A.1.1.2. Датування
 - A.1.1.2.1. Датована самим виготовлювачем
 - A.1.1.2.2. Датована археографом (підстава подається у словесному вигляді)
 - A.1.1.3. Локалізація
 - A.1.1.4. Майстерня
 - A.1.1.5. Майстри, що брали участь у виготовленні оправи: є / немає
 - Якщо є: ім'я / соціальна приналежність / професія (палітурник, гравер та ін.)
 - Джерело інформації: записи у рукописі чи на оправі (вказати де — на арк. // форзаці // кришках) / підпис майстра чи його фірмовий знак / відомості з інших джерел (вказати яких: архівні дані // записи власників // та ін.)
 - A.1.1.6. Записи про оправлення рукопису: є / немає
 - Якщо є: вказати на місця розташування (на арк. // на форзаці // на кришках), докладно про запис див. розділ *Історія*

- A.1.2. Техніка виготовлення**
- A.1.2.1. Розмір оправы**
- A.1.2.2. Вид оправы: м'яка / жорстка / жорстка лакова**
- A.1.2.3. Кришки: є / немає**
- A.1.2.3.1. Матеріал**
Дерево: вид / розміщення волокон на дошці (поздовжнє // поперечнє)
Картон (загальна характеристика): добре проклеєний / рихлий / литий / клеєний по типу пап'є-маше / із залишками тексту (характер тексту: рукописний // друкований // мова // графіка тексту // наявність художніх елементів)
змішані: замість кришок використані картонні кришки із шкіряним покриттям від давнішої оправы
- A.1.2.3.2. Конфігурація кришок**
Формат: співпадає з блоком / виступає за блок (тобто з кантами)
Конструктивні особливості: без жолобків / з жолобками / з фаскою / з раптом / із заокругленими кутами
- A.1.2.3.3. Розмір кришки: довжина x ширина x товщина**
- A.1.2.4. Покриття: є / немає**
- A.1.2.4.1. Конструктивний тип: суцільний (з клапаном // без клапана) / складений (з куточками // без куточків)**
- A.1.2.4.2. Матеріал (подається опис кожного виду матеріалу, який використано для покриття оправы)**
- A.1.2.4.2.1. Шкіра**
Вид: свиняча / теляча / козяча / ін.
Фактура: волосяна / замшова / гладка / гладка лакована / тиснена / тиснена лакована
Фарбування: негофарбована / пофарбована
тип фарбування: одноколірне / під мармур / краплене / під корінь / під лазуровий камінь / під черепаху / через трафарет / ін.
Колір чи поєднання кольорів
- A.1.2.4.2.2. Папір**
Фарбування: є / немає
Тип фарбування: одноколірне суцільне / клейстерне / крапом / мармурове фарбування
Фактура: гладка / тиснена
Колір чи поєднання кольорів
- A.1.2.4.2.3. Тканина**
Вид: полотно / парча / шовк / оксамит / ситець / ін.

- Фарбування: фарбована / нефарбована*
Колір чи поєднання кольорів
- A.1.2.4.2.4.** Пергамен: використаний вперше / повторно (із залишками тексту)
 Якщо із залишками тексту, – вказати: тип письма / мову / графіку / художні особливості
Фарбування: фарбований / нефарбований / розписаний від руки
Колір чи поєднання кольорів: червоний / зелений / ін.
- A.1.2.4.2.5.** Метал (для окладів покриття): мідь / латунь / срібло / золото / посріблений
- A.1.2.5.** Книжковий блок
- A.1.2.5.1.** Розмір блоку
- A.1.2.5.2.** Корінець
Тип: глухий / відставлений / визначити не можна
Форма: прямий / круглий / каширований
Конструктивні особливості: гладкий (без бинтів) / з бинтами. Вказати кількість бинтів
- A.1.2.5.3.** Каптал: є / немає / не було / визначити не можна / не зберігся
Вид: плетений / гладкий (шкіряний // з тканини) / каптальна стрічка
Матеріал: шкіра / тканина / нитки
Колір чи поєднання кольорів
Спосіб кріплення: плетений на корінці (з прошивкою зшитків // без прошивки зшитків // з одночасним шиттям блоку // з прошивкою корінця покриття) / обшивний / нашивний / приклеєний
Конструктивні особливості: утоплений / з губочками
Розташування стібків: пряме / косе / хрестоподібне / горизонтальне
- A.1.2.5.4.** Шиття блоку
Вид шиття: на шнурах (подвійних // одинарних) / на ремнях (подвійних // одинарних) / ланцюжком / на прокол
Матеріал: ремені (сириця // пергамен // тасьма // тканина) / шнури (мотузок // джгут) / нитки для шиття (бавовняні // лляні // шовкові)
- A.1.2.5.5.** Прикріплення блоку до кришок (опис)
- A.1.2.5.6.** Закладка: є / немає
Вид: ляссе / плоскі закладки
Місце прикріплення: на корінці блоку / на спинці покриття / на боковому зрізі
Матеріал: шовк / пергамен / папір
Колір чи поєднання кольорів

- A.1.2.5.7.** Торці книжного блоку
Декельна кромка
Обріз: первинний / повторний, для кожного вказують
В и д о з д о б л е н н я: нефарбований гладкий / торшонований / фарбований (одноколірний суцільний // одноколірний із визолоченням // одноколірний із тисненням // одноколірний із гравіровкою // клейстерний // двоколірний поздовжній // смугастий одноколірний // смугастий двоколірний // крапчастий одноколірний // крапчастий багатоколірний // золотий крап // візерунковий крап // мармуровий // золотий гладкий // золотий гравірований // золотий тиснений // грецький обріз (одноколірний /// мармуровий /// з малюнками) // золотий з живописом //з малюнками //з підписами //срібний // комбінований, тобто поєднання технік) / вид оздоблення обрізу визначити неможливо
Колір або поєднання кольорів
- A.1.2.6.** Форзаци: є / не збереглися / не було / визначити неможливо
 Якщо форзаца не було: вказують чи виклеєні кришки із звороту, чи ні. Якщо так: вказують, яким матеріалом виклеєні, чи мають оздоблення.
- A.1.2.6.1.** Конструкція: суцільний / складений / виклеєний
- A.1.2.6.2.** Вид: приклеюваний / пришивний / прошивний / накидний / та ін.
- A.1.2.6.3.** Матеріал: папір(нефарбований // фарбований) / тканина (вид) / пергамен (використаний вперше // використаний повторно // нефарбований // фарбований)
- A.1.2.6.4.** Колір чи поєднання кольорів
- A.1.2.7.** Функціональні елементи (фурнітура)
- A.1.2.7.1.** Відтворення елементів: є / немає
 Якщо є: вказати, які саме елементи: жуки / застібки / зав'язки / наріжники / середники / ланцюжки / окуття оправи. Для кожного вказують спосіб відтворення: фотографія кольорова чи чорно-біла / рисунок / схема / креслення
- A.1.2.7.2.** Жуковини: є / не було / не збереглися (залишки)
Форма: кругла / овальна / краплевидна / квадратна / ін.
Кількість
Розташування: по кутках / по кутках та у центрі
Матеріал: мідь / латунь / срібло / залізо. Якщо метал посріблено або позолочено, додатково вказати
Техніка виконання: лиття / випилка / чеканка / гравіровка / різьба / чернь / скань / кування / емаль
- A.1.2.7.3.** Застібки: є / не було / не збереглися (залишки)

Тип: на шпеньок (врізний // накладний) / на пробій (врізний // накладний)

Розташування: по боковому обрізу / по всіх обрізах / на верхній кришці

Матеріал: мідь / латунь / срібло / залізо. Якщо посріблена або позолочена, — додатково вказати

Техніка виконання: лиття / випилка / чеканка / гравіровка / різьба / чернь / скань / кування / емаль

A.1.2.7.4. *Зав'язки:* є / не було / не збереглися (залишки)

Розташування: на верхній кришці / по боковому обрізу / по всіх обрізах

Матеріал: шкіра / тканина / пергамен / ін.

A.1.2.7.5. *Середники:* є / немає / не збереглися (залишки)

Форма: кругла / овальна / краплевидна / квадратна / ін.

Розташування: на верхній кришці / на обох кришках

Матеріал: мідь / латунь / срібло / залізо / ін. Якщо посріблена або позолочена, — додатково вказати

Техніка виконання: лиття / випилка / чеканка / гравіровка / різьба / чернь / скань / кування / емаль

A.1.2.7.6. *Наріжники:* є / немає / не збереглися (залишки)

Форма: кругла / овальна / краплевидна / квадратна / ін.

Розташування: на верхній кришці / на обох кришках

Матеріал: мідь / латунь / срібло / залізо / ін. Якщо метал посріблено або позолочено, — додатково вказати

Техніка виконання: лиття / випилка / чеканка / гравіровка / різьба / чернь / скань / кування / емаль

A.1.2.7.7. *Накладні елементи особливого типу:* є / немає / не збереглися (залишки)

Вид: ланцюжки / окуття оправи / скобки / рамки для заголовків / ін.

Розташування: (вказати місце кріплення)

Матеріал: мідь / латунь / срібло / залізо / ін.

A.1.2.8. *Додаткові елементи оформлення оправи:* є / немає / не збереглися (залишки). Якщо є: описати кожний елемент.

A.1.2.8.1. *Заголовок*

Розташування: на верхній кришці / на спинці / на обрізі (якому?)

Техніка виконання: написано чорнилом / написано фарбами / тиснення

Відтворення тексту

A.1.2.8.2. *Наклейки для заголовків*

Вид: під кришкою / у рамці

Матеріал: папір / пергамен

A.1.2.8.4. *Суперекслібрис.*

- Вказати власника. Для описання заповнити підрозділ
Геральдика з відповідним посиланням
- A.1.3.** **Оздоблення:** є / немає
- A.1.3.1.** **Відтворення оздоблення:** є / немає
 Якщо є, — вказати для кожного виду *спосіб відтворення*: фотографія (чорно-біла // кольорова) / протирка / схема / ін.
- A.1.3.2.** **Вид оздоблення**
- A.1.3.2.1.** **Тиснення**
Розташування: на кришках / на спинці / по ребрам кришок / на ременях / дублюра
Тип тиснення: блінтове / бородавчате / золотом / сріблом / фарбами / комбіноване
Інструмент:
д о р о ж н и к — вказують ширину ліній у мм
б а с м и: бордюрни / наповнення
ф і л е т и
н а к а т к и, якщо здвоєна, — вказують додатково
с е р е д н и к и
 форма: круглі / овальні / ромбовидні / наборні / ін.
 зміст: сюжетні / орнаментальні
 текст: є / немає. Якщо є: відтворюється мовою оригіналу і наводиться підпис гравера
к у т о ч к и:
 форма: трикутні / овальні / наборні
 зміст: сюжетні / орнаментальні
 текст: є / немає. Якщо є : відтворюється текст і підпис гравера
- A.1.3.2.2.** **Гравіровка на шкірі**
- A.1.3.2.3.** **Мозаїка на шкірі**
місце розташування
колір врізних частин
- A.1.3.2.4.** **Аплікація**
місце розташування
матеріал: шкіра / тканина / папір
колір наклеєних частин
- A.1.3.2.5.** **Інкрустація**
місце розташування: покриття / наріжніжки / середніжки / застібки
вид: по дереву / по шкірі / по металу
матеріал: шкіра / перламутр / каміння
колір інкрустованих частин
- A.1.3.2.6.** **Дробниці**: кількість / місце розташування / матеріал основи / вид (емаль // живопис) / майстерня / школа
- A.1.3.2.7.** **Вишивка**:

місце розташування: кришка (яка?) / спинка
техніка виконання: гладдю / хрестиком / ін.
основні кольори ниток

A.1.3.2.8.

Живопис:

місце розташування: покриття / дублюра
техніка виконання: олія / акварель / перо / ін.
основні кольори фарб

A.1.3.2.9.

Оклад

вид: суцільний / складовий. Для останнього вказують складові частини: наріжники // середники // дробниці
матеріал: мідь / латунь / срібло / золото / слонова кістка / перламутр / каміння (дорогоцінне // напівдорогоцінне // виробне // імітація). Вказуються назви каміння. Якщо метал посріблено або позолочено, — вказати додатково.

техніка виконання: лиття / випилка / чеканка / гравіровка / емаль / скань / інкрустація / чернь

A.2. Обсяг рукопису

A.2.1.

При фоліації

A.2.1.1.

Загальна кількість аркушів "L", включаючи різні типи нумерації, перелік яких здійснюється за формулою:
 $L = A + B + C + D - E$.

Зберігається тип нумерації, прийнятий у рукописі (латинська, арабська чи літерна).

A - нумерація аркушів перед основною нумерацією;

B - основна нумерація аркушів, які містять текст;

C - нумерація аркушів, що знаходяться після основної нумерації;

D - пронумеровані двічі, позначені літерами, наприклад: 47 а, 122 а-б;

E - пропущені аркуші.

Наприклад: $291 = I-V+1-275+VI-IX+22a+149a-b+217a - 133-й$

A.2.1.2.

Аркуші рукопису: *первісні* – ті, що відносяться до часу виникнення / відновлені у більш пізній час (із дописаним текстом) / *форзацні* (вказуються ті аркуші, які наклеювалися на дошку оправи) / *захисні* (вказуються ті вільні, як правило, чисті аркуші, які не були наклеєні на дошку оправи, проте також мали захисну функцію) / *чисті*: (повні // версо // ректо)

A.2.2.

При пагінації (за формулою $S = A + B + C + D - E$)

A.2.3.

Час нанесення фоліації та пагінації: первинна

(одночасна з створенням рукопису) / наступна
(вказується у межах сторіччя)

- A.2.4. Система нумерації : римська / алфавітна (слов'янська // іонійська // єврейська // арабська // ін.) / арабська (десятькова позиційна)
- A.2.5. Місце розташування
- A.2.6. Матеріальні лакуни (аркуші, втрачені у процесі побутування рукопису (не відновлені у подальшому))

A.3. Розміри аркушів та сторінок

- A.3.1. Висота
- A.3.2. Ширина
- A.3.3. Обрізані / необрізані. Якщо обрізані: розміри полів встановлюються (на основі формули полів) в такій послідовності — корінцеве поле : верхнє поле : бокове поле : нижнє поле

A.4. Матеріал

- A.4.1. Папірус
 - A.4.1.1. Прожилки: горизонтальні / вертикальні
 - A.4.1.2. Особливості (словесний опис)
- A.4.2. Папір
 - A.4.2.1. Вид (загальний аспект)
 - A.4.2.2. Колір
 - A.4.2.3. Товщина
 - A.4.2.4. Формат
 - A.4.2.5. Вержери: паралельні / перпендикулярні / розміри 20-ти вержерів у мм
 - A.4.2.6. Повтюз: розміри у мм
 - A.4.2.7. Філіграні
 - A.4.2.7.1. Тип із зазначенням аркушів
 - A.4.2.7.2. Контрамарки із зазначенням аркушів
 - A.4.2.7.3. Розташування на аркуші: формула розташування
 - A.4.2.7.4. Ідентифікація: № філіграні за довідником
- A.4.3. Пергамен
 - A.4.3.1. Якість: тонкий / звичайний / грубий
 - A.4.3.2. Колір: білий / жовтий / коричневий / відтінки
 - A.4.3.3. Використання: вперше використовуваний / палімпсест
- A.4.4. Інші види

А.5. Став

- А.5.1.** Рукопису в цілому: повний / незавершений / пошкоджений / перероблений / заповнений / переплетений з перемішанням аркушів
- А.5.2.** Збереженість оправ
- А.5.2.1.** Покриття
- А.5.2.2.** Дошок
- А.5.2.3.** Накладних оздоблень та фурнітури: оклад / жуки / косинці / середники / застібки / ін.
- А.5.2.4.** Оздоблення оправ
- А.5.3.** Збереженість блоку: випадіння зшитків / деформація обрізу / пошкодження капталу
- А.5.4.** Збереженість аркушів (три ступеня): добра / задовільна / погана
- А.5.4.1.** Загальна характеристика пошкоджень: ветхі / втрата частин / деформація / розриви (сильні // незначні) / сцементовані / плями від води / наслідки життєдіяльності комах / забруднення / ураження грибами / лисячі плями
- А.5.5.** Збереженість оздоблення
- А.5.5.1.** Зміна кольору фарб: мініатюри / заставки / ініціали
- А.5.5.2.** Осипання фарбового шару: мініатюри / заставки / ініціали
- А.5.6.** Збереженість тексту
- А.5.6.1.** Загальна характеристика: згасання / кисле чорнило / осипання олівця
- А.5.7.** Заходи з реставрації та консервації

А.6. Структура кодексу

- А.6.1.** Зшитки: кількість / тип
- А.6.2.** Сигнатура: є / немає
 - А.6.1.1.** Місце розташування
 - А.6.1.2.** Оздоблення сигнатури: є / немає . Див. підрозділ *Оздоблення*
- А.6.3.** Кустода (реклама): є / немає
- А.6.4.** Вклейки на фальці: є / немає
 - Якщо є: вказати місце розташування / матеріал / текст (є / немає)

А.7. Організація сторінки

- А.7.1.** Наколи: є / немає. Якщо є, — зазначити:
- А.7.1.1.** Форма дірок: кругла / овальна / ін.
- А.7.1.2.** Розташування наколів
- А.7.1.2.1.** Для розліновки: на внутрішньому полі / на зовнішньому полі / між колонками / на нижньому полі / на верхньому полі
- А.7.1.2.2.** Для ліній, що складають поле тексту: на внутрішньому полі / на зовнішньому полі / між колонками / на нижньому полі / на верхньому полі
- А.7.1.3.** Розліновка між точками наколу: є / немає
- А.7.1.4.** Система наколів всередині зшитка: є / немає. Якщо немає, — зазначити: зрізані / не було / зрізані частково
- А.7.2.** Розліновка: є / немає.
- А.7.2.1.** Спосіб : металевим стержнем / свинцевим олівцем
- А.7.2.2.** Чорнило: червоне / чорне / коричневе / ін.
- А.7.2.3.** Система: заглиблення / рельєфи
- А.7.2.4.** Тип: вказується згідно з довідником Леру (Julien Leroy. Les Types De Reglure Des Manuscrits Grecs // Bibliographies.Colloques. Travaux Preparatoires / Institute De Recherche et D'histoire Des Textes.— Édition Du Centre National De La Recherche Scientifique, Paris. — 1976). Відтворення схеми, а також кількість розлінованих рядків / ширину / висоту / посилання на видання та довідники
- А.7.2.5.** Кількість заповнених текстом: рядків / колонок
- А.7.2.6.** Поле тексту: висота / ширина / відстань між колонками (з варіантами, якщо поле різне)

А.8. Організація тексту

- А.8.1.** "Пробіли" (розподіл тексту на слова): є / немає / регулярні / виняткові
- А.8.2.** Рубрикація: є / немає
- А.8.2.1.** Заголовок: є / немає
- А.8.2.1.1.** Не виділений
- А.8.2.1.2.** Виділений: первісне виділення / непервісне виділення / без заставки / під заставкою / у заставці (увесь // частково) / без облямування / в облямуванні / на полі (нижньому // верхньому // бічному) / з нового рядка / кольором чорнила / почерком / ін.
- А.8.2.2.** Колонтитул: є / немає

- A.8.2.2.1. Розташування на полях: верхньому / нижньому / бічному
- A.8.2.2.2. Вид: постійний / змінний
- A.8.2.2.3. Містить: назву розділу / назву підрозділу (повну // скорочену) / ім'я автора (повне // скорочене) / слова / початкову літеру / ін.
- A.8.2.3. Ініціали: є / немає / одного типу / різного типу / одного рубрикаційного ряду (по відношенню до рядка) / різного рубрикаційного ряду
Типи ініціалів див. підрозділ *Оздоблення рукопису*
- A.8.2.4. Структурні частини тексту
- A.8.2.4.1. Глави: є / немає
- A.8.2.4.2. Читання: є / немає
- A.8.2.4.3. Розділи: є / немає
- A.8.2.4.4. Інші види
Для кожного підрозділу вказують:
нумерація частин: є / немає
Місце позначення: на полях (див підрозділ *Рубрикаційні знаки*) / у тексті
Виділення частин: є / немає
Спосіб виділення: червоний рядок (з нового рядка) / зміна кольору чорнила (фарб) / "давньоруський абзац" / використання нових сторінок / зміна почерку (див. підрозділ *Письмо*) / ініціал / ін.
- A.8.2.5. Кінцівка (колофон та ін. види): є / немає / виділена / невиділена
- A.8.2.5.1. Розташування: яку структурну частину завершує: главу / читання / увесь текст / ін.
- A.8.2.5.2. Спосіб виділення: формою / чорнилом / оформленням
- A.8.2.5.3. Форма: воронка / круг / хрест / квадрат / ін.
- A.8.2.5.4. Почерк: збіг почерку з основним / різний почерк
- A.8.2.5.5. Художнє оформлення: є / немає. Якщо є: зробити посилання на підрозділ *Оздоблення*
- A.8.2.6. Текстові позначки на полях рубрикаційного характеру: є / немає
- A.8.2.6.1. Тип позначок для: підзаголовка / інципіту / вказівок читань / виносок на авторитети / ін.
- A.8.2.6.2. Час створення: сучасні з рукописом / пізнішого часу (вказати дати)
- A.8.2.6.3. Почерк: збігається з основним / не збігається (див. рубрику *Письмо*)
- A.8.2.6.4. Чорнило (колір): чорне / синє / коричневе / червоне
- A.8.2.7. Рубрикаційні знаки: є / немає
- A.8.2.7.1. Види: знаки параграфів / розділів / ін.

- A.8.2.7.2.** Місце розташування: на полях / у тексті (по відношенню до рядка)
- A.8.2.7.3.** Відповідають позначенням: глав / зачал / розділів / церковних свята/ ін. (навести приклади)
- A.8.2.7.4.** Елементи художнього оформлення: є / немає (див. розділ *Оздоблення рукопису*)
- A.8.3.** Особливі форми організації тексту:
 - A.8.3.1** Таблиці: є / немає
 - A.8.3.1.1.** Математичні (арк. / с.)
 - A.8.3.1.2.** Церковні: / канони / пасхалії / ін. (арк. / с.)
 - A.8.3.2.** Каліграфи (арк. / с.)
 - A.8.3.3.** Акростих (арк. / с.)
 - A.8.3.4.** "Гра текстом" (тобто розташування тексту на аркуші у вигляді будь-якої фігури)
- A.8.4.** Додатковий текст
 - A.8.4.1.** Глоси: сучасні рукописові / наступного часу / розташування (вставки // між рядків // на полі верхньому // на полі нижньому // на полі внутрішньому // на полі бічному //обрамовуючі текст)
Почерк і чорнило див. підрозділ *Письмо*
 - A.8.4.2.** Анотації: сучасні з рукописом / наступного часу / розташування (вставки // між рядків // обрамовуючі текст // на полі верхньому // на полі нижньому // на полі внутрішньому // на полі бічному)
Почерк і чорнило див. підрозділ *Письмо*
 - A.8.4.3.** Коментарі: сучасні з рукописом / наступного часу / розташування (вставки // між рядків // обрамовуючі текст // на полі верхньому // на полі нижньому // на полі внутрішньому // на полі бічному)
Почерк і чорнило див. підрозділ *Письмо*
 - A.8.4.4.** Резюме: сучасні з рукописом / наступного часу / розташування (вставки // між рядків // обрамовуючі текст // на полі верхньому // на полі нижньому // на полі внутрішньому // на полі бічному)
Почерк і чорнило див. підрозділ *Письмо*

A.9. Письмо

- A.9.1.** Основний текст
 - A.9.1.1.** Тип письма
 - A.9.1.1.1.** Устав
Вид: прямий / похилий / широкий / вузький / каліграфічний / діловий / особливі види
Локалізація: регіон / школа / скрипторій

- А.9.1.1.2.** *Відтворення:* № в альбомі, аркуші, масштаб
Напівустав
Вид: прямий / похилий / широкий / вузький / каліграфічний / діловий / що переходить у скоропис / особливі види
Локалізація: регіон / школа / скрипторій
- А.9.1.1.3.** *Відтворення:* № в альбомі, аркуші, масштаб
Скоропис
Вид: простий / побіжний / такий, що переходить у курсив. *Локалізація:* регіон / школа / скрипторій
Відтворення: № в альбомі, аркуші, масштаб
- А.9.1.2.** **Характер написання літер**
- А.9.1.2.1.** **Загальний аспект** (загальна характеристика, наприклад, — недбалий, чіткий, ін.)
- А.9.1.2.2.** **Кут нахилу** (між рядком та пером)
- А.9.1.2.3.** **Натиск:** слабкий / середній / сильний
- А.9.1.2.4.** **Відтворення алфавіту** (графічних варіантів)
- А.9.1.3.** **Розміри:** між рядками / ширина / середня висота (корпусу літери) / висота з верхніми осями (або петлями) / висота з нижніми осями (або хвостами)
- А.9.1.4.** **Почерк:**
- А.9.1.4.1.** **Кількість почерків** (точно // сумнівно)
- А.9.1.4.2.** **Крайні рядки** для кожного почерку
- А.9.1.5.** **Абревіатури та скорочення:** є / немає
- А.9.1.5.1.** **Типи скорочень:** "Nomina sacra" / ін.
- А.9.1.5.2.** **Види скорочень:**
Стягування приголосних
Стягування голосних: повне / часткове
З допомогою виносних літер: у кінці слова / у середині (з титлом // без титла)
Скорочення слова до однієї початкової літери
Скорочення слова до однієї початкової літери та винесення її над попереднім словом
Лігатури: рядкові / нарядкові / взмети (поєднання рядкової та виносної)
 Для кожного виду зазначити частоту вживаності: постійні / часті / рідкі
- А.9.1.5.3.** **Знаки скорочень**
Титло: у вигляді прямої риски з опущеними кінцями / вигнутої риски / двосхилого даху / хреста / ін.
Різновиди титла: камора / паєрок / взмет / смичець / стяга / апостроф
Особливі знаки скорочень: коло, що окреслює скорочене слово / косинці / знаки для виносних літер / інші знаки скорочень

Для кожного виду вказати місце постановки та графічні варіанти

- A.9.1.6.** Цифри: є / немає
- A.9.1.6.1.** Алфавітна система
- A.9.1.6.1.2.** Слов'янські: глаголиця / кирилиця
Позначення: без титла / з титлом (над порядком (у 3-4 - значних) // над усім числом)
Виділення: крапки з обох боків літер (є / немає) / у 1-2 - значних / 3-4 - значних числах
Накреслення варіантних начертань цифр: 6, 90, 900, 400, 700, 800
чисел другого порядку: справа – паліво / зліва – направо
тисяч: без хвоста / з хвостом (з одним перекресленням // з двома перекресленнями)
- A.9.1.6.1.2.** Інші системи: грецька / латинська / ін.
- A.9.1.6.2.** Десяткова позиційна система (арабські цифри)
- A.9.1.6.3.** Римська система: надписаними закінченнями / без / позначення варіантів (III, IV)
- A.9.1.7.** Пунктуація: первинна / непервинна / виправлена (час виправлення) / додана
- A.9.1.7.1.** Час зміни в пунктуації (якщо можливо встановити)
- A.9.1.7.2.** Знаки пунктуації
Різновиди: крапка / кендема / позитивна / поєднання крапок / хрест / пряма риска / хвиляста лінія / поєднання різних знаків / подстолія / прибільца / додана кома / слогія / статія / стишиця / отрикаль / знак питання / двокрапка / дужки (із зазначенням їх конфігурації) / знаки для цитат / знаки переносу / ін.
Розміщення (зазначити для кожного різновиду): у рядку / над рядком / у середині рядка / на боковому полі / у кінці читання / поряд із заголовком / у середині слова / на літері із знаками та ін.
- A.9.1.8.** Чорнило: колір / якість (інтенсивність) при написанні знаків пунктуації
- A.9.1.9.** Тайнопис: є / немає
- A.9.1.9.1.** Види:
Заміна літер кирилиці літерами іншого алфавіту: грецького / латинського / пермської азбуки / ін.
Система змінених знаків кирилиці: полусловиця / ін.
Літороя (система заміни одних знаків іншими): проста (тарабарська азбука) / мудра / тайнопис у квадратах / ін.
Лічильний (цифровий) тайнопис: простий (цифровий розряд) / описовий (описовий розряд) / складний / позначковий. Для кожного вказати цифрову систему:

- десятькова / позиційна / римська / алфавітна (кирилиця та ін.)
Умовний порядок літер (слів): зворотне письмо / фігурне письмо / письмо за початковими літерами (акростих)
Дипломатичний тайнопис
Комбінований тайнопис
- A.9.1.9.2.** Розташування: окремо / у групі / змішаний із словами
- A.9.1.10.** Інші алфавіти (відмінні від алфавіту тексту):
 правильні / неправильні
- A.9.1.10.1.** Відношення до алфавіту основного тексту: змішані з алфавітом тексту / розгашовані у тексті /
- A.9.1.10.2.** Відповідність: словам мови цитат / транслітерації / числам / власне текстові
- A.9.1.11.** Надрядкові знаки: є / немає
- A.9.1.11.1.** Частота вживаності: регулярні / нерегулярні / зрідка вживані / одиничні
- A.9.1.11.2.** Види
Знаки наголосу: крапка у правому верхньому кутку над наголошеними голосними / інтервал між наголошеною голосною і наступною приголосною / подвоєння наголошеної голосної / оксія / варія / камора / декілька знаків над одним словом
Знаки кількості: кендема / подвійна оксія / перевернута камора
Знаки складоподілу: апостроф / крапка
Позначення йотації: кома / крапка / дві крапки / вигнута (пряма) риска / ін.
Знаки придиху (спіритуси): тонкий придих (знак словесного приступу) / густий / кутки / варіанти
 накреслень знаків придиху: є / немає
Знаки пом'якшення: камора / куток, що приписується до літери
Поєднання знаків наголосу та придиху: іссо (оксія + спіритус) / апостроф (варія + спіритус)
Для кожного виду зазначити місце знаходження: над літерою / збоку (арк./с.)
- A.9.1.12.** Виправлення: є / немає
- A.9.1.12.1.** Частота вживаності: надмірні / рідкі
- A.9.1.12.2.** Підготовка виправлення: змито / вискоблено / закреслено
- A.9.1.12.3.** Вид виправлення: проставлена пунктуація (зверху // знизу) / додатки (міжрядкові // маргинальні) / смислове виділення тексту (графічно) та ін.
- A.9.1.12.4.** Спеціальні знаки виправлення (див. № знаку у альбомі)

- A.9.1.13.** Інші знаки
- A.9.2.** Додатковий текст: є / немає
- A.9.2.1.** Той, що відноситься до основного тексту (наприклад, має пояснювальний характер): є / немає
- A.9.2.1.2.** Глоси:
Кількість почерків: точно / сумнівно
Сучасні з рукописом / пізнішого часу (вказувати дати)
Чорнило: колір / якість (інтенсивність)
Розміщення у тексті: на полі (верхньому // нижньому // лівому // правому) / між рядків / обрамляючи текст
Розмір: окремі слова / фрази / текст
Тип письма: устав / напівустав / скоропис
Почерк (загальний аспект): чіткий / недбалий / ін.
Знаки для глос: місце розташування (поряд із глосою // у тексті) / приклад на кожний знак (арк./ с.) (хрестик та ін.)
- A.9.2.1.3.** Анотації
Кількість почерків: точно / сумнівно
Сучасні з рукописом / пізнішого часу (вказувати дати)
Чорнило: колір / якість (інтенсивність)
Розміщення у тексті: на полі (верхньому // нижньому // лівому // правому) / між рядків / обрамляючи текст
Розмір: окремі слова / фрази / текст
Тип письма: устав / напівустав / скоропис
Почерк (загальний аспект): чіткий / недбалий / ін.
- A.9.2.1.4.** Коментарі
Кількість почерків: точно / сумнівно
Сучасні з рукописом / пізнішого часу (вказувати дати)
Чорнило: колір / якість (інтенсивність)
Розміщення у тексті: на полі (верхньому // нижньому // лівому // правому) / між рядків / обрамляючи текст
Розмір: окремі слова / фрази / текст
Тип письма: устав / напівустав / скоропис
Почерк (загальний аспект): чіткий / недбалий / ін.
- A.9.2.1.5.** Резюме
Кількість почерків: точно / сумнівно
Сучасні з рукописом / пізнішого часу (зазначити дати)
Чорнило: колір / якість (інтенсивність)
Розміщення у тексті: на полі (верхньому // нижньому // лівому // правому) / між рядками / обрамляючи текст
Розмір: окремі слова / фрази / текст
Тип письма: устав / напівустав / скоропис
Почерк (загальний аспект): чіткий / недбалий / ін.
- A.9.2.2.** Інші записи (що не мають прямого відношення до тексту або змісту): є / немає

Кількість записів (арк./с.)
 Кількість почерків: точно / сумнівно
 Сучасні з рукописом / пізнішого часу (вказувати дати)
 Чорнило: колір / якість (інтенсивність)
 Розміщення у тексті: на полі (верхньому // нижньому // лівому // правому) / між рядками / обрамляючи текст
 Розмір: окремі слова / фрази / текст
 Тип письма: устав / напівустав / скоропис
 Почерк (загальний аспект): чіткий / недбалий / ін.

А.10. Музична нотація

- А.10.1. Загальна характеристика: додаткова / функціональна нотація перервна / безперервна / з нотним станом / без нотного стану
 А.10.2. Нотний стан (основа для нотації): кількість ліній (1, 3, 4, 5) / розлініювання (стержем металічним // чорнилом / олівцем)
 А.10.2.1. Колір: чорний / червоний / різнокольоровий (вказати фарби)
 А.10.2.2. Початкові знаки: ключові літери / мензуральні / ін.
 А.10.2.3. Тактові знаки
 А.10.2.4. Вертикальні розділові знаки
 А.10.2.5. Кінцеві знаки (у кінці лінії)
 А.10.3. Нотація без нотного стану:
 А.10.3.1. Ідеографічні знаки: певми / крюки (знамена) / ін.
 А.10.3.1.1. Колір: збігається / не збігається з кольором чорнила.
 Якщо не збігається, вказати відмінність
 А.10.3.1.2. "Штиль" нотації: вертикальний / похилий
 А.10.3.1.3. Додаткова мелодична нотація: є / немає. Якщо є, — вказуються літери: а, в, с та ін.
 А.10.3.1.4. Ритмічна нотація: є / немає. Якщо є, — вказуються літери: а, в, с та ін.
 А.10.3.2. Особливості
 А.10.4. Нотація діастематична: без нотного стану / на нотному стані
 А.10.4.1. Форма нот:
 А.10.4.1.1. Церковний спів: маленькі зв'язуючі крапки / квадратні ноти (київської нотації // волинської // ін.) / "готичні" ноти (шімецькі) / "гвіздочки"
 А.10.4.1.2. Поліфонія: / пропорційна нотація з лігатурами XIII ст. / нотація півтактами / заповнені ноти (чорні // червоні // змішані) / нотація порожнистих нот чи "біла нотація" / нотація сло'вянських рукописів

- A.10.5.** Теоретичні рукописи: нотація безперервна алфавітна (а - р) / нотація перервна алфавітна / нотація діазиан / інтервальна нотація / ін.
- A.10.6.** Нотація інструментальна: цифровой бас / табулятура / ін.

A.11. Оздоблення рукопису

Вказуються способи оздоблення рукопису: тексту, сторінки, а також види оздоблення, що пов'язані с текстом: в'язь, ініціали, заставки, кінцівки, ілюстрації (мініатюри, малюнки, гравюри).

- A.11.1.** Тексту:
- A.11.1.1.** Заголовок
- A.11.1.2.** Підзаголовок
- A.11.1.3.** Інципіт
- A.11.1.4.** Зміст
- A.11.1.5.** Показчики
- A.11.1.6.** Сигнатура
- A.11.1.7.** Реклама
- A.11.1.8.** Рубрикаційні знаки
- A.11.1.9.** Окреме(і) слово(а)
- A.11.1.10.** Числа

Для кожного елемента **A.11.1.** залежно від його значення вказати:

тип: орнаментальний / філігранний / прикрашений (оздоблений) / історизований / колінчатий / візерунковий (емальєрний) / рослинний / плетений / витий / зооморфний / тератологічний / антропоморфний / сюжетний / стародрук (рисований // гравюра (див. підрубрику *Гравюра*) / контурний *стиль* (при необхідності): візантійський / балканський / старовізантійський / фряжський (трав'яний) / стародрук (клейма) / ін.

мотиви

- A.11.2.** Сторінки:
- A.11.2.1.** Оздоблення рядків
- A.11.2.2.** Бордюри: зверху / знизу / справа / зліва
- A.11.2.4.** Таблиці канонів
- A.11.2.5.** Між колонками (тексту)
- A.11.2.6.** Орнаментальний фон

Для кожного елемента **A.11.2.** зазначити:

Місце та частоту повторювання: на фронтисписі / на початку тексту / на титульному аркуші / на початку

глави книги / на кожному аркуші, сторінці / у тексті / у кінці рукопису

Кількість

Розташування на сторінці: повністю сторінка / півсторінки / % сторінки / % колонки / поля (справа // зліва // зверху // знизу)

Техніка виконання: виділення кольором / ескіз / рисунок (контурний // розмитий) / кольоровий живопис / монохромний живопис / кольори / золото / срібло

Тип: орнаментальний / філігранний / прикрашений (оздоблений) / історизований / з елементами геральдики (див. підрубрику *Геральдика*)

A.11.3.

Написи, що відносяться до оздоблення: написи під зображеннями / написи у зображенні / текстова ідентифікація (персонажів // місць // предметів) / поміти для ілюмінатора (окремі літери та ін.)

При необхідності подати уточнення: чи сучасно тексту рукопису / якщо ні, то якою епохою його можна датувати / стан оздоблення (завершеність, збереження)

A.11.4.

В'язь

A.11.4.1. Розміщення (арк. / с.)

A.11.4.2. Показники в'язі: (відношення висоти до ширини)

A.11.4.3. Прийоми

A.11.4.3.1. Основні: лігатури / підпорядкування однієї літери іншій / супідрядність / включення однієї літери до іншої / збіг у крапці / комбінації прийомів

A.11.4.3.2. Додаткові прийоми: дроблення щоглових лігатур / півштамби / хибне дроблення лігатур / висячі півштамби / обрубки / хибні обрубки / скісний зріз / несиметричне розведення літер / дроблення півштамбових лігатур

A.11.4.4. Елементи оздоблення: гілочка / стеблинка / вусик / хоботок / вузлик / ін.

A.11.4.5. Локалізація (наприклад, поморський стиль)

A.11.4. Ініціали

A.11.5.1. Вид: без рамки / у рамці

A.11.5.2. Тип: колінчатий / візерунковий (емальєрний) / рослинний / плетений / витий / зооморфний / тератологічний / антропоморфний / сюжетний / стародрук (рисований // гравюра)(див. підрубрику *Гравюра*) / контурний / історизований / ін.

A.11.5.3. Стиль (при необхідності): візантійський / балканський / старовізантійський / фряжський (трав'яний) / стародрук (клейма) / др.

A.11.5.4. Елементи: / гілочки / стеблинки / вусики / хоботки / ін.

A.11.5.5. Техніка виконання:

- A.11.5.5.1.** Фон: є / немає
Якщо є, – навести: чорний / золотий / кольоровий (вказати колір) / з орнаментальним оздобленням
- A.11.5.5.2.** Колір: одноколірний (простий // художній) / багатоколірний: золотий / червоний (кіновар // сурик // кармін) / жовтий / ін.
- A.11.5.5.3.** Виконання (загальний аспект): ретельно виконаний // грубий // ін.
- A.11.5.6.** Розміщення: на початку глави (ін. розділу) // у тексті // ломбарди // ін.
- A.11.5.7.** Розміри: великий / середній / малий
- A.11.5.8.** Відтворення: фотографія / рисунок
- A.11.6.** Заставки:
- A.11.6.1.** Розміщення: (арк./ с.)
- A.11.6.2.** Кількість
- A.11.6.3.** Тип: орнаментальна / рослинна / плетена / кручена / зооморфна / тератологічна / антропоморфна / сюжетна / стародрукована (рисована // гравюра) (див. підрозділ *Гравюра*) / контурна / з медальйонами / ін.
- A.11.6.4.** Стель (при необхідності): візантійський / балканський / старовізантійський / фряжський (трав'яний) / стародрук (клейма) / др.
- A.11.6.5.** Опис (при необхідності)
- A.11.6.6.** Форма: аморфна / геометрична (прямокутник // квадрат // у формі літери П) / стрічкова / арочна / архітектурна композиція / плетінка: (густа // розряджена // джгут) / ін.
- A.11.6.7.** Розміщення: над усім текстом / над колоною / без рамки / у рамці / облямовує текст / всередині нього
- A.11.6.8.** Складові частини: наверхшя / кутові елементи / додаткові елементи навколо заставки
Якщо є, - подати словесний опис.
- A.11.6.9.** Техніка виконання: рисована / гравюра / змішана (поєднання гравюри і рисунка)
- A.11.6.10.** Фон: одноколірний / двоколірний / багатоколірний (золото // чорний // білий // фарба (вказати колір)
Заповнення фону: перли / круг / крапки / хрестики / ін.
- A.11.6.11.** Основні кольори: червоний / синій / зелений / жовтий / жовто-гарячий / коричнево-червоний / блакитний / темножовтий / темносиній / сірий / малиновий / темнокоричневий / чорний / білий / золотий
Переважаючі кольори можна виділити окремим знаком
- A.11.6.12.** Розміри: велика (розділ) / середня (глава) / мала (структурні частини глав, наприклад, параграф)
- A.11.6.13.** Особливості: (наприклад, поєднання з мініатюрою / ін.)

- A.11.6.14. Відтворення: фотографія / прорис
- A.11.7. Кінцівка:
- A.11.7.1. Загальний аспект: виділена почерком / художньо оформлена
- A.11.7.2. Розміщення (арк. / с.)
- A.11.7.3. Кількість (загальна кількість у рукописі)
- A.11.7.4. Вид
- A.11.7.4.1. Знаки: у вигляді літер / у вигляді пунктуаційних знаків
- A.11.7.4.2. Геометричні лінії та їх поєднання
- A.11.7.4.3. Візерунок (орнамент)
- A.11.7.4.4. Рисунок
- A.11.7.5. Елементи: геометричні / рослинні / антропоморфні / зооморфні
- A.11.7.6. Техніка виконання: багатоколірна / одноколірна / чорнило / кіновар / золото / фарба
- A.11.7.7. Відтворення: фотографія / прорис
- A.11.8. Ілюстрації:
- A.11.8.1. Мініатюри:
- A.11.8.1.1. Розміщення:
у *тексті* (арк./ с.)
на аркуші: частина тексту / вся сторінка / всередині тексту / на полях / у заставках / у медальйонах
- A.11.8.1.2. Кількість (загальна кількість у рукописі)
- A.11.8.1.3. Зміст: сюжет / персонажі (словесний опис)
- A.11.8.1.4. Основні кольори: червоний / синій / зелений / жовтий / жовто-гарячий / коричнево-червоний / блакитний / темножовтий / сірий / малиновий / темнокоричневий / чорний / білий / золотий
Переважаючи кольори виділити
- A.11.8.1.5. Мініатюристи: ім'я (якщо зафіксовано) / невідомі / кому здогадно належить / кількість (один / декілька)
- A.11.8.1.6. Техніка: на ґрунті / без ґрунту / ін.
- A.11.8.1.7. Підписи у мініатюрах: відтворення (арк. / с.)
- A.11.8.1.8. Публікації
- A.11.8.1.9. Відтворення
- A.11.8.2. Гравюри
- A.11.8.2.1. Розміщення (арк./ с.)
- A.11.8.2.2. Кількість
- A.11.8.2.3. У вигляді: відбитка/ наклейки
- A.11.8.2.4. Техніка виконання: на міді / на дереві / пофарбована (основні фарби)
- A.11.8.2.5. Публікації: є / немає
- A.11.8.2.6. Відтворення: (№ за альбомом)
- A.11.8.3. Рисунок:
- A.11.8.3.1. Розміщення (арк./ с.)

- A.11.8.3.2. Кількість
- A.11.8.3.3. Техніка виконання: контурний/ розмитий / кольоровий (див. *Колір* у підрубриці *Мініатюра*)/ пером / олівцем / пензлем / ін.
- A.11.8.3.4. Зміст: загальний аспект / сюжет/ персонажі (при необхідності розкрити)
- A.11.8.3.5. Публікації
- A.11.8.3.6. Відтворення (№ за альбомом)
- A.11.10. Симетрія: (знаходиться в стадії розробки)
- A.11.10.1. Види
- A.11.10.2. Типи

A.12. Геральдика

- A.12.1. Герб:
 - A.12.1.1. Кількість
 - A.12.1.2. Розмір
 - A.12.1.3. Місце розташування
 - A.12.1.4. Зовнішній вигляд: зображення живописні, рисунок / рамка залишена пустою / ін. варіанти
 - A.12.2. Щит
 - A.12.2.1. Загальний аспект: одноколірний/ багатоколірний / розсічений / пересічений / скошений справа / скошений зліва / комбінації пересічень / чотиричастковий
 - A.12.2.2. Стан: у фарбах / рисунок/ пустий / витертий (частково/ повністю) / переписаний / надписаний / пожований / зчищений / змитий
 - A.12.2.3. Геральдичні фігури:
 - A.12.2.3.1. Головні: глава / стовп / пояс / перев'язь справа / перев'язь зліва / стропило / хрест / андріївський хрест
 - A.12.2.3.2. Хутро: горностаєве / прогигорностаєве / біличе / зсунуте біличе/ протибіличе
 - A.12.2.3.4. Метал: золото / срібло
 - A.12.2.3.5. Колір поля: червоний / блакитний / зелений / пурпурний / та ін.
 - A.12.2.4. Негеральдичні фігури: словесний опис
 - A.12.3. Емблеми:
 - A.12.3.1. Корона: княжа / графська / баронська (російська // прибалтійська // дворянська)
 - A.12.3.2. Митра
 - A.12.3.3. Шляпа
- Для кожної емблеми зазначити *колір* (якщо це можливо)

- A.12.4. Зовнішні елементи: підставка / щитотримач / підпорка / ключ / мантия / хрест / штандарт / жезл / орденський ланцюг / скіпетр / посох / шлем / нашлемник та ін.
Для кожного елемента зазначити *колір*
- A.12.5. Інші елементи ідентифікації: девізи / анаграми / прізиви (заклики) / ініціали (власника) / ініціали (інших осіб)
Для кожного елемента вказати: *текст / місцезнаходження / мову*
- A.12.5.6. Емблеми індивідуальні (необов'язкові для герба)
- A.12.5.6.1. Зміст
- A.12.5.6.2. Місце
- A.12.6. Особа приватна
- A.12.6.2. Особа колективна (товариство, корпорація, місто)
- A.12.7. Бібліографія
Див. також розділ *Історія*, якщо герб має відношення до рукопису

A.13. Додатковий текст

- A.13.1. Записи, що не відносяться до тексту
- A.13.1.1. Випадкові записи:
- A.13.1.1.1. Духовного змісту: молитви / цитати / окремі фрази
- A.13.1.1.2. Побутові записи: майново-господарські / особисті
- A.13.1.1.3. Народний фольклор: загадки / прислів'я / приказки.
- A.13.1.1.4. Записи про історичні події: дата події / місце події / визначення події (війна // бунт // пожежа // голод та ін.)
- A.13.1.1.5. Записи про явища природи: дата явища / місце / назва явища (затемнення // паводок // ін.)
- A.13.2. Записи, що відносяться до історії кодекса:
- A.13.2.1. Родовідні записи про сім'ю власників рукопису чи покровителів
- A.13.2.2. Записи виробників
- A.13.2.3. Власницькі записи:
Вид: прості (ті, що вказують на приналежність визначеній особі чи установі); складні (ті, що супроводжуються додатковим текстом, наприклад, формою прокляття та ін.)
- A.13.2.4. Вкладні записи
- A.13.2.5. Записи про купівлю-продаж книги
- A.13.2.6. Дарчі, спадкові записи
- A.13.2.7. Відомості про реставрацію та опрацювання:
Для кожного виду записів вказати: місце розташування (№ аркуша // форзац) / зворот опрацьованої кришки / зміст

/ відтворення (мовою оригіналу) / тип письма / почерк (загальний аспект) мова / колір чорнила / форма запису (екслібрис // скріпа)

А.14. Знаки книжні та облікові

А.14.1. Знаки книжні

А.14.1.1. Вид: екслібрис / суперекслібрис / штемпель / штамп / монограма / етикетка

А.14.1.2. Місце розташування

А.14.1.3. Техніка виконання: наклейка / відбиток сліпого тиснення на папері / відбиток штампа / рисунок від руки. Для відбитка штампа і рисунка вказати колір чорнила.

А.14.1.4. Час використання знака і підстава

А.14.1.5. Власник знака: прізвище, ім'я, по-батькові, титул, звання, посада, роки життя

А.14.1.6. Графічні особливості

А.14.1.7. Відтворення

А.14.2. Знаки облікові: вид (старі шифри // інвентарні номери) / місце розташування / чорнило / олівець / графічні особливості (обведений олівцем // написаний на наклейці // ін.) / власник (назва установи // місцезнаходження установи // роки існування)

Розділ II. ЗМІСТ

В.1. Перелік текстів

Наводяться загальноновживані назви із зазначенням крайніх аркушів. Заголовок див. у підрозділі *Структура тексту*

В.2. Мова(и)

- В.2.1. мова
- В.2.2. Вплив інших мов
- В.2.3. Хронологічні рамки (століття, десятиліття, точна дата)
- В.2.4. Відхилення від осн. дати (архаїзми, інновації)
- В.2.5. Мовні ознаки: фонетичні / морфологічні / лексичні / синтаксичні

В.3. Стан

- В.3.1. Текст без лакун
- В.3.2. З матеріальними лакунами (не змішувати із пропусками текстів) *Вказати:*
 - аркуш, що передує лакуні, кінець тексту цього аркуша, поставивши подвійну риску, а при необхідності кінець слова у дужках та / чи рекламу
 - кількість відсутніх зошитів чи аркушів та, у разі необхідності, їх сучасну локалізацію
 - наступний за лакуною аркуш та інципіт цього аркуша, що передував подвійній рисці, і, при необхідності, — початок слова у дужках
- В.3.3. Фрагмент
 - Вказати початок та кінець. Якщо текст ідентифікований, то дати посилання (книги, глави, пісні, вірші) та вказати видання. Якщо текст не ідентифікований, вказати початок першої частини та / або кількість рядків чи віршів.

В.4. Структура тексту

- В.4.1.** Початкові формули:
В.4.1.1. Присвята(и):
В.4.1.1.1. Місце розташування: титульний аркуш / № аркуша
В.4.1.1.2. Відтворення (початок / кінець)
В.4.1.1.3. Дата
В.4.2. Частини, що передують тексту
В.4.2.1. Передмова
В.4.2.2. Пролог
Для кожного підпункту вказати: № аркушів / заголовок(вки) / початок / кінець / дати/ мову(и)
В.4.3. Заголовок
В.4.3.1. Місце розташування
В.4.3.2. Форма: використана у тексті / уточнена форма (загальноприйнята — перекладача)
В.4.3.3. Відновлена хибна назва
В.4.3.4. Заголовок, встановлений при описі
В.4.3.5. Без заголовка (якщо немає можливості встановити)
Якщо мова іде про коментарі або переклад, — дати також заголовки текстів коментаря або перекладу
В.4.4. Інципіт:
В.4.4.1. Початок тексту (7 чи 8 значущих слів із тексту) із зазначенням аркушів
В.4.5. Розділи тексту: є / немає / крайні аркуші / заголовні аркуші / при необхідності — початок і кінець
В.4.6. Експліцит: кінець тексту (останні значущі слова)
В.4.7. Останні частини (тексти, дописані після експліциду): післямова / епілог / послання
Для кожного вказують: аркуш / заголовок / початок / кінець / дата / мова
В.4.8. Кінцеві формули: озаглавлений кінець / колофон / підпис / запис писця
Для кожного вказати: аркуш / дату / відтворення тексту
В.4.9. Довідкові розділи та покажчики: змісти / словники / переліки / покажчики
*Для усіх підпунктів вказати:
аркуш
дата складення
укладач / писець / власник / замовник / ін.
розміщення: на арк. із старою лічбою / новою лічбою
чи відповідають змістові рукопису*

Особливі види оформлення див. підрозділи
Організація тексту або Оздоблення.

- В.4.10.** Виписки
- В.4.10.1.** Початок та кінець
- В.4.10.2.** Якщо ідентифіковані - дати посилання
(книги, глави, вірші, пісні)
- В.4.10.3.** Якщо не ідентифіковані - вказати
початок першої частини та / або число рядків або віршів

В.5. Особливості тексту:

- В.5.1.** Пропуски
 - В.5.2.** Додатки
 - В.5.3.** Перестановки
 - В.5.4.** Вставки
- Для кожної зазначити: особливості / місце у тексті
із зазначенням аркушів*

В.6. Глоси, маргінальні коментарі

- В.6.1.** Маргінальні глоси чи глоси, що мають аспект
коментаря: кількість / аркуші / ідентифікація як у В.7.
- В.6.2.** Розкидані глоси: аркуші / згадані автори / посилання на
коментований текст

В.7. Ідентифікація

- В.7.1.** Автор / анонім
 - В.7.1.1.** Форма, використана у тексті
 - В.7.1.2.** Уточнена форма
- Якщо дані є хибними, після імені автора поставити
"псевдо" Якщо дані є сумнівними, поставити "?" Якщо
автор не згадується, а мова йде про коментатора або
перекладача, вказати також авторів коментованого або
перекладеного тексту*
- В.7.2.** Дата(и), подані у тексті: послатися на відповідні аркуші.
 - В.7.3.** Проза / вірші
 - В.7.3.1.** Метричною формулою
 - В.7.3.2.** Рифмою
 - В.7.3.3.** Посилання на використані джерела
 - В.7.3.4.** Місце походження тексту
 - В.7.3.5.** Жанр

В.8. Характер твору

- В.8.1. Повний текст**
- В.8.2. Окремий уривок (результат довільного вибору, але точно відповідає тексту)**
- В.8.3. Переробки: скорочений варіант / резюме / інтерпретація**
- В.8.4. Збірка**
- В.8.5. Вибрані місця**
- В.8.6. Зв'язні уривки**
- В.8.7. Списки (ін. рукописи того ж твору)**

Розділ III. ІСТОРІЯ

С.1. Походження

- С.1.1.** Дата написання: вказана у рукописі / не вказана
- С.1.1.1.** Якщо вказана: хибна / справжня / сумнівна:
століття / десятиліття / конкретна дата
- С.1.1.2.** Встановлена археографом: століття / десятиліття / конкретна дата
- С.1.1.3.** Місце розташування дати (посилання на аркуш)
- С.1.2.** Місце написання списку / рукопису
- С.1.2.1.** Географічна назва (географічний пункт, або місцевість): самоназва, яка вживається у рукописі / історична назва / сучасна назва
- С.1.2.2.** Географічна локалізація (місцевість)
Встановлюється археографом, якщо немає посилань у рукописі. ,вказується: історична назва / сучасна назва
- С.1.3.** Творці списку (відношення до тексту): автор / редактор / коментатор / упорядник кодексу та ін.
- С.1.4.** Виробники кодексу: переписувач (писець) / ілюмінатор / рубрикатор / палітурник (первісної, наступних оправ) / гравер
- Для кожного зазначають: ім'я (відтворення та переклад на сучасну мову) / соціальну приналежність / місце походження / роки життя (хоча б приблизно)

С.2. Доля рукопису

- С.2.1.** Побутування рукопису (відношення до нього, роль):
- С.2.1.1.** Замовик
- С.2.1.2.** Власник
- С.2.1.2.1.** Приватна особа
- С.2.1.2.2.** Колективний власник: бібліотека / сховище / зібрання
- С.2.1.3.** Покупець
- С.2.1.4.** Читач (на основі записів, із зазначенням аркуша)
Для кожного підпункту вказують:
для приватних осіб: ім'я / соціальна приналежність / титул, звання / місце проживання та походження

(географічна назва чи локалізація) / дати вкладів,
володіння тощо

для колективного власника: назва установи / місце
знаходження / дати існування

C.2.2.

Сучасна історія:

C.2.2.1.

**Місце зберігання до надходження до останнього
сховища**

C.2.2.2.

Обставини надходження до останнього сховища

C.2.2.2.1.

Дата надходження

C.2.2.2.2.

Спосіб придбання

дар (прізвище дарителя)

купівля : у кого куплено, за яку суму

археографічна експедиція (місце виявлення, від кого
отримано)

передача з інших сховищ (назва організації, її
підпорядкованість)

C.2.2.2.3.

Наявність документів: акт, розписка, накладна та ін.
Вказують № та дату складення документа

C.2.2.3.

Науково-технічний опис рукопису

C.2.2.3.1.

Дата обробки: число / місяць / рік

C.2.2.3.2.

Виконавець: прізвище, ім'я та по батькові / посада /
відділ / установа

C.3. Реставрація рукопису

C.3.1.

Дата

C.3.2.

Види

C.3.3.

Виконавці

C.4. Використання рукопису

C.4.1.

Вивчення

C.4.1.1.

Дата

C.4.1.2.

Дослідники: ім'я та по-батькові / посада / звання / місце
роботи (назва установи // місто // країна) / тема
дослідження

C.4.1.3.

Спосіб використання: перегляд / виписки / копіювання.
У останньому випадку вказати:

спосіб копіювання: мікрофільм/ фото /
мікрофіша

обсяг копіювання: № скопійованих аркушів

C.4.2.

Експонування на виставках: строки проведення
виставки: (число // місяць // рік) / назва виставки / місце

проведення (країна / місто / установа, де експонувалися рукописи). Якщо рукописи експонувалися в рамках симпозіума або конференції, вказати додатково

C.4.3.

Репродукція

C.4.3.1.

Обсяг: повністю / частково

C.4.3.2.

Спосіб: мікрофіша / мікрофільм / ін.

C.5. Бібліографія з історії вивчення рукопису та його опису

C.5.1.

Опис (археографічний, палеографічний та кодикологічний)

C.5.2.

Дослідження тексту

C.5.3.

Видання та відтворення тексту

Структура стислого автоматизованого кодикологічного опису східнослов'янської рукописної книги для АІС "КОДЕКС"

Збереження

1. Країна.
2. Місце.
3. Сховище.
4. Шифр сучасний.
5. Шифр колишній (всі номери та шифри, що збереглися).

Ідентифікація

6. Місцезнаходження інших частин (якщо ркп у фрагменті).
7. Автор (достовірно встановлений чи вказаний у ркп).
8. Автор приписуваний.
9. Автор гаданий.
10. Назва рукопису типологічна (*біблія, псалтир, четвероєвангеліє, ізборник, апостол, апокаліпсис, типик, часослов, місяцеслов, тропар, кондакар, служебник, требник, октоїх, мінея, канони, ірмологіон, півчиський збірник, бревіарій, міссал, молитовник, хроніка, хронограф, літопис, літописець, послання, грамота та ін.*).
11. Назва вживана.
12. Самоназва.
13. Характер твору (*біблійські книги, церковно-півчиські, богослужební з вказівкою на ритуал, полемічно-догматичні, історико-літописні, актові документи, природничо-наукові, математичні ркп та ін.*).
14. Жанр (*сказання, повісті, літописи, життя та ін.*).
15. Тематична класифікація (*загальноцерковна історія, загальна історія, українська історія тощо*).

Музичні ркп

16. Нотація з нотним станом (кількість ліній, колір ліній, початкові знаки - ключові літери, мензуральні знаки та ін.).
17. Нотація без нотного стану (кількість рівнів, вертикального або похилого штилю, додаткова мелодична нотація, ритмічна нотація).
18. Нотація (знаки) (невми, крюки (знамена), ноти).
19. Поліфонія (пропорційна нотація з лігатурами, нотація півтактами, заповнені ноти, порожнисті ноти або "біла нотація", слов'янська нотація).
20. Теоретичні музичні рукописи (види нотацій — перервна, безперервна, алфавітна та ін.).

Склад ркп

21. Кількість частин (із зазначенням арк.).
22. Вторинний текст (глоси, анотації, коментарі, резюме).
23. Відновлений текст (із зазначенням арк.).

Мова

24. Мова основна.
25. Мова впливу.
26. Мова вторинного тексту (вставок, приписок, коментарів, доповнень тощо)

Локалізація

27. Місце написання (місцевість).
28. Місце написання (країна).
29. Місце написання (населений пункт).
30. Скрипторій (майстерня, монастир, церква та ін.).

Датування

31. Дата створення рукопису (століття, чверть століття, десятиліття).
32. Точна дата (на основі завірчого запису в рукописі).
33. Хибна (помилкова) дата.

Стан

34. Вигляд (без початку та кінця., повний, назавершений, перероблений, пошкоджений, уривок, фрагмент тощо).
35. Збереженість ркп (опис) (аркушів, оправ, оздоблення, блоку).

Обсяг та розмір

36. Кількість аркушів основного тексту (первісні).
37. Кількість сторінок основного тексту (первісні).
38. Формула аркушів (враховуються форзаці, захисні, літерні, пропущені, вставні, вкладені).
39. Формат (1°, 2°, 4°, 8°, 16° тощо).
40. Склад зшитків (переважний--4, 6, 8 та ін.).
41. Розмір аркуша (ширина x висота).
42. Нумерація (алфавіт).
43. Сигнатура (нумерація зшитків): (є / немає, місце розташування).

Матеріал письма

44. Вид матеріалу (папірус, папір, пергамен тощо).
45. Вид матеріалу (загальний аспект): (колір, якість, особливості, товщина).
46. Філіграні (вказати тип із зазначенням № за довідником; якщо філіграні у довіднику немає, навести детальний опис).

Організація сторінки та тексту

47. Матеріал письма (чорнило, олівець із зазначенням кольору).
48. Розліновка (тип, кількість рядків і колонок) (тип вказується за довідником Леру; якщо його немає, то відтворюється схема розліновки сторінки з точним дотриманням співвідношення обмежувальних, маргінальних, рядкових ліній).
49. Спосіб розліновки (металевим стрижнем, свинцевим олівцем, чорнилом).
50. Поле тексту (розміри: висота x ширина).
51. Рубрикація тексту (кольором, формою, заголовком, колонтитулом, ініціалами, кінцівками, позначками на полях).
52. Структура тексту (структурні частини тексту: присвята, передмова, пролог, заголовок, розділи основного тексту, епілог, послання, кінцеві формули, довідкові розділи — зміст, словники, переліки, покажчики, коментарі).
53. Особливі види тексту (тайнопис, таблиці, каліграфи, "гра текстом" тощо).

Письмо

54. Алфавіт (абетка, азбука) (кирилиця, глаголиця, інші види).
55. Тип письма (устав, напівустав, скоропис, курсив, із загальним аспектом — прямий, похилий, широкий, вузький, побіжний, каліграфічний, діловий та ін.)
56. Кількість почерків (точно / сумнівно).
57. Пунктуація (знаки розділові, надрядкові та ін.: крапка, кендема, позитивна, хрест, пряма риска, кома, слогія, статія тощо).
58. Правопис (використання літер різних видів правопису).

Оправа

59. Характер оправи (первісна, непервісна; виготовлена заново, реставрована, використана оправа від іншого рукопису, відновлена, реконструйована).
60. Датування оправи (століття, точна дата).
61. Розмір оправи (довжина x ширина x товщина).
62. Матеріал кришок оправи (дерево, картон, шкіра та ін.).
63. Тип покриття (суцільнокритий, складений).
64. Матеріал покриття та колір (шкіра, папір, тканина, пергамен).
65. Обріз (фарбований / нефарбований; вид - одноколірний, багатоколірний, золочений, із тисненням, із гравіровкою, крапчастий, мармуровий та ін.— для кожного вказати колір).
66. Фурнітура (застібки, зв'язки, жуковини, середники, ланцюжки, окуття, додаткові елементи; матеріал (мідь, латунь, срібло, залізо); техніка виконання (лиття, випиловка, чеканка, гравіровка, різьба, чернь, кування, емаль).
67. Оздоблення оправи (оклад, тиснення, рисунок, гравіровка по шкірі, аплікація, мозаїка тощо).

Оздоблення ркп

68. В'язь (прийоми) (лігатури, підпорядкування однієї літери іншій, супідрядність, включення однієї літери в іншу, збіг у крапці, комбінації прийомів та ін.).
69. В'язь (мотиви оздоблення) (гілочка, стеблинка, вусик, хоботок, вузлик тощо).
70. Ініціали (тип або стиль) (колінчатий, узорний — емальєрний, рослинний, плетений, витий, зооморфний, тератологічний, антропоморфний, сюжетний, контурний, стародрукований).
71. Ініціали (розміри) (великі, середні, малі).
72. Ініціали (опис) (№ аркушів та загальний опис у довільній формі).

73. Заставки (форма) (*аморфна; геометрична — прямокутник, квадрат, П-подібна; плетінка, трічкова, арочна, архітектурна композиція та ін.*).
74. Заставки (стиль) (*старовізантійський, балканський, південнослов'янський, з вказівкою — плетений, рослинний, антропоморфний, тератологічний, зооморфний, стародрукований та ін.*).
75. Заставки (опис) (№ аркушів та загальний опис у довільній формі).
76. Кінцівка (опис) (№ аркушів та загальний опис у довільній формі).
77. Мініатюра (кількість) (вказується загальна кількість мініатюр у рукописі. В круглих дужках вказують сторінки, на яких вони знаходяться).
78. Мініатюри (опис) (№ аркушів та загальний опис у довільній формі: для кожної мініатюри визначають: сюжет або персонаж, місце розташування на сторінці, техніку виконання). Якщо мініатюра є частиною заставки, то її описують разом з нею.
79. Гравюра (кількість) (вказується загальна кількість гравюр у рукописі. В круглих дужках вказують сторінки, на яких вони знаходяться).
80. Малюнок (кількість) (вказується загальна кількість малюнків у рукописі. В круглих дужках вказують сторінки, на яких вони знаходяться).
81. Гравюра (опис) (№ аркушів та загальний опис у довільній формі — див. "Мініатюра" (опис).
82. Малюнок (опис) (№ аркушів та загальний опис у довільній формі).
83. Інші види оздоблення (загальний опис у довільній формі).

Зміст

84. Перелік текстів.
85. Лакуни тексту (*є / немає*).
86. Довідкові розділи (*є / немає*).
87. Вторинний текст (доповнення) (*є / немає*).

Історія

88. Власницькі знаки (*штампи, екслібриси, суперекслібриси тощо*).
89. Записи творців кодексу (відтворення записів з посиланням на № 92–102 цієї структури).
90. Записи, що стосуються історії тексту (*власницькі, вкладні, купівлі-продажу, історичні, про явища природи, молитовні, фольклорні, проба пера, побутові, випадкові з вказівкою на арк.*)
91. Редактор.

92. Укладач.
93. Коментатор.
94. Перекладач.
95. Переписувач.
96. Ілпомінатор.
97. Палітурник.
98. Замовник.
99. Власник.
100. Вкладник.
101. Читач.

Вивчення та використання ркп

102. Надходження на зберігання (дати та джерела надходження).
103. Обробка (дати та виконавці).
104. Бібліографія.
105. Укладач опису та його примітки (*аналогії, посилання, коментарі тощо*).

Список скорочень

АЕ	—	Археографический ежегодник (журнал)
АІС	—	Автоматизована інформаційна система
АК АН СРСР	—	Археографічна комісія Академії наук СРСР (Москва)
АК АН України	—	Археографічна комісія Академії наук України (Київ)
АО	—	Археографічний опис
БАН СРСР	—	Бібліотека Академії наук СРСР (тепер
	—	Бібліотека Академії наук Росії)
ВР	—	Відділ рукописів
ДБЛ	—	Державна бібліотека СРСР ім. В.І.Леніна (тепер Російська державна бібліотека) (Москва)
ДПБ	—	Державна публічна бібліотека ім. М. Є.Салтикова-Щедріна (тепер Національна бібліотека Росії (Санкт-Петербург))
ДІД	—	Допоміжні історичні дисципліни (серійне видання)
ІДІТ	—	Інститут досліджень та історії текстів (Париж)
ЛНБ	—	Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН України
КО	—	Кодикологічний опис
НТШ	—	Наукове товариство імені Т.Г.Шевченка
ОО	—	Охоронний опис
РК	—	Рукописна книга
ркл	—	рукопис
СІБАЛ (SIBAL)	—	Міжнародний центр інформації з джерел балканської історії (Софія); Centre international d'information sur les sources de l'histoire balkanique et mediterraneenne (Sofia)
СО	—	Спеціальний опис
Сов. арх.	—	Советские архивы (журнал)
УАЩ	—	Український археографічний щорічник (журнал)
УО	—	Універсальний опис

Л.А.Дубровина, Е.М.Гальченко

**Кодикография
украинской и восточнославянской
рукописной книги
и кодикологическая модель
структуры
формализованного описания
рукописи**

Л.А. Дубровина

Кодикография — Археография — Кодикология (взаимосвязи и разграничения)

Источниковедческое описание рукописной книги как самостоятельная проблема введения в научный оборот этого многоаспектного источника рассматривается в отечественной археографии на протяжении вот уже более чем двух веков. Археография как наука начиналась в первой четверти XIX в. с целенаправленной деятельности по собиранию и научному описанию древних рукописей. Первоначально она интегрировала в себе целый комплекс источниковедческих дисциплин, связанных с поиском, каталогизацией, палеографическим, текстологическим, дипломатическим и кодикологическим анализом, а также научным описанием, отбором текстов повествовательных и актовых источников для публикации. Наиболее реальное воплощение эта деятельность нашла в крупнейших библиотечных и музейных хранилищах, университетах, а также в других просветительских учреждениях, концентрировавших в то время коллекционные рукописные и книжные материалы, и других центрах собирательской деятельности. Вся практическая деятельность археографа и библиотекаря XIX в., развивающаяся в рукописных отделах крупнейших библиотек, музеев, университетов и других просветительских организаций в крупнейших городах Российской империи, была связана с поиском, описанием и публикацией источников.

Такова была деятельность имп. Археографической комиссии, Библиотеки Академии наук, Публичной библиотеки в Санкт-Петербурге, Московского публичного и Румянцевского музея, Российского исторического музея и многих других светских учреждений и монастырских хранилищ. В крупнейших городах Украины, в частности в библиотеке Киевского университета св. Владимира, Церковно-археологическом обществе и Церковно-археологическом музее при Киевской духовной академии, Нежинском историко-филологическом институте кн. Безбородко, Публичной библиотеке Народного Дома и Ставропигийного института во Львове, губернских археологических и археографических комиссиях, эта работа велась не менее интенсивно.

Принципы археографического описания древних памятников и рукописных книг постоянно рассматривались на заседаниях Временной комиссии по разбору древних актов в Киеве, Исторического общества Нестора-летописца в Киеве и Научного общества имени Т.Г.Шевченко во Львове, Одесского общества истории и древностей и мн. др.

Большинство современных специальных исторических и филологических дисциплин зарождалось из простой потребности атрибутировать рукопись, установить время и место ее появления, описать и инвентаризовать, включить в каталоги. Проблемы методик "внешнего и внутреннего анализа источника" и "рациональности" описания рукописной книги, практические основы описания кириллических рукописных книг разрабатывались крупнейшими российскими учеными XIX – начала XX вв. А.Х.Востоковым, А.В.Горским, К.И.Новоструевым, В.Н.Щепкиным, В.И.Срезневским, Н.П.Лихачевым, В.Н.Перетцом, И.А.Бычковым и др., а в Украине – И.М.Каманиным, Е.Ф.Карским, И.Франко, И.С.Свенцицким, Е.И.Калужняцким, Н.И.Петровым, Ф.Титовым, В.Березиным, А.Дмитриевским, Д.И.Абрамовичем, Г.Крыжановским, А.Лебедевым, С.А.Щегловой, М.Н.Спераанским, Е.Е.Голубинским, Г.К.Богуславским, С.И.Масловым, Е. Кивлицким и другими учеными, которые исследовали славянские рукописные книги и подготовили каталоги рукописных книг, не утратившие своей актуальности до настоящего времени [1].

20-е годы XX в. знаменуют собой выделение археографии из археологии и библиографии. Ее теоретическое обоснование было предложено Н.Ф.Бельчиковым, рассматривавшим археографию как науку, тесным образом связанную с практикой деятельности советских архивов [2]. Дальнейшее становление советской архивной системы и развитие идеологизированной архивной практики постепенно локализовали археографию преимущественно в область архивных источников с явным перевесом в сторону эдиционной деятельности (как науки об издании исторических письменных источников) [3]. Справедливости ради следует, однако, отметить, что в 20–30-е годы и позднее в библиотечных хранилищах и академических археографических комиссиях республик продолжали существовать, хотя и подавляемые эдиционной практикой, камеральные традиции археографического описания славянских рукописных книг [4]. Наметился интерес к изучению национальной книги, стали выходить статьи об украинских переплетах XVI–XIX вв. и технологии их изготовления Д.М. Щербаковского и К.В. Широцкого, В.Л. Модзалевского, П. Куренного, обобщающие работы О.М. Масловой, Я. Гордицкого. Статьи и исследования П.Н. Жолтовского, О. Колессы, Г.Павлуцкого, И.С.Свенцицкого были посвящены украшению книг [5]. В дальнейшем акценты в исследованиях

рукописных книг сместились в область литературоведческих, текстологических, языковедческих, музыковедческих интересов.

В последние десятилетия Археографической комиссией АН СССР была проведена трудоемкая как в плане научно-организационных усилий, так и с точки зрения научно-методической подготовки работа по созданию сводного каталога славяно-русских рукописей, хранящихся в СССР [6]. Между тем, развитие археографии неизбежно предопределяло уточнение ее объекта, предмета и методов. В 40-х годах С.Н.Валком было предложено более четкое понимание предмета археографии; в 60-х годах В.А.Черныхом, А.А.Курносковым и С.О.Шмидтом были сформулированы основные направления и методы полевой, камеральной и эдиционной археографии, которые были развиты в 80-х годах В.П.Козловым [7]. В настоящее время можно считать окончательно установленным определение археографии как науки, занимающейся всем комплексом проблем, связанных с введением письменных источников в научный оборот на стадии их поиска и собирания (полевая археография), научного описания (камеральная археография) и публикации (эдиционная археография).

Камеральные археографические традиции в Украине не прерывались, но были сведены к минимуму: научно-практической деятельностью по описанию книг занимался П.Н.Попов, однако его кропотливая работа по описанию разных коллекций осталась незавершенной и хранится в отделе рукописей ЦНБ в составе его личного архивного фонда. Неоценимый вклад в описание рукописных книг XI–XV вв. внес Н.В.Геппенер, посвятивший себя изучению древнерусской книжности и, несмотря на трагическую судьбу, сумевший противостоять ей творческим трудом. Ему удалось издать книгу по описанию и исследованию славянских рукописей XI–XIV вв. и подготовить материалы по XV в. – эта книга, завершить которую он не успел, сохранилась в рукописи [8]. Камеральные традиции по описанию рукописей были продолжены В.И.Свенцицкой, Е.Н.Гуменюк, Н.П.Визирем, А.О.Дзедбаном, подготовившими археографические описания рукописных книг для "Сводного каталога" по разным архивохранилищам Украины [9].

Примечательным явлением в истории украинской исторической науки было воссоздание в 1987 г. Археографической комиссии АН Украины, а с 1991 г. создание на ее базе Института украинской археографии АН Украины. Этот Институт не только имеет обширную программу изданий исторических источников, но и разрабатывает историографические и теоретико-методологические проблемы археографии как науки источниковедческого цикла, включая вопросы полевой, камеральной и эдиционной археографии и ее взаимосвязей с родственными специальными (или вспомогательными) историческими дисциплинами [10].

Синтезируя в себе целый комплекс наук источниковедческого цикла, археография определяет не только объект (письменный архивный и рукописный источник) и предмет (весь комплекс научной и научно-информационной деятельности, связанной с введением исторических источников в научный оборот), но и конкретные методы и методики поиска, описания и издания исторических источников. Следует отметить, что и теоретико-методологические основы, и научно-практические аспекты археографии как науки о введении источника в научный оборот еще требуют серьезной научной разработки и утверждения. Это имеет тем большее значение, что археография как самостоятельная наука – явление сугубо отечественное, существенно деформированное в советский период, ибо эта проблема прежде всего касается интеллектуального доступа к неопубликованной информации и независимого научного поиска, степени достоверности, объективности и исчерпываемости источниковой базы в оценке исторического процесса. Даже беглое знакомство с кругом вопросов, включенных современной историографией в предмет исследования археографии, выявляет отсутствие среди источниковедчески ориентированных историков представления о методах и функциях археографии, а в определениях – отчетливых границ между близкими вспомогательными дисциплинами источниковедческого цикла. Как правило, все же археографию рассматривают как науку об издании текстов. К тому же, как отмечалось, западная наука не использует термин "археография" в синтезированном его значении, а оперирует специальными науками источниковедческого цикла как самостоятельными направлениями исследования древних источников. Такими направлениями, в частности, являются архивистика, документоведение и документалистика, источниковедение, палеография, библиография, текстология, кодикология (или рукописиеведение) и др., исследующие разные типы и виды документов, архивные источники и рукописную книгу. Камеральная археография в традиционном ее понимании сохранилась преимущественно в крупных библиотечных и музейных хранилищах, местах сосредоточения преимущественно рукописных книг и коллекционных исторических источников. В Украине среди таких хранилищ можно назвать ОР ЦНБ им.В.И.Вернадского АН Украины, ЛНБ им. В.Стефаника АН Украины, Одесскую и Харьковскую областные библиотеку, Львовский музей украинского искусства, продолжавших работу по описанию рукописных книг.

Вполне закономерно, что в настоящее время из археографии (и в особенности ее камеральной отрасли) вначале достаточно осторожно, а затем и определенно выделился круг проблем, связанных с описанием источников как документальных систем (такое описание даже пытались определить как источниковедческую эвристику), в особенности, рукописных книг. И это вполне правомерно, ибо описание источника

может быть предметом многих наук, связанных с исследованиями общественных процессов в целом. Особенно это касается духовной и материальной культуры народов, поскольку письменный источник является одной из наиболее информативно емких базовых систем, на которых строится исследование исторических и социальных тенденций, а его видовое разнообразие отражает, помимо всего прочего, и социальную (в том числе государственную) структуру общества.

Рассматривая *камеральную археографию* как подраздел археографии, необходимо подчеркнуть, что она является важной отраслью научно-практической деятельности в области создания системы описания письменных источников. Задачи ее состоят в определении и фиксировании в традиционных и нетрадиционных формах научно-поискового и научно-справочного информирования основных информационных атрибутов письменного документа на основе разработки принципов, общих для всех письменных источников, однако с учетом и некоторых их специфических особенностей. Среди таких элементов обобщающими можно назвать: автора, название, характер или вид документа, определение времени возникновения, локализации (или места возникновения) и бытования источника, материал письма и количество листов, общую физическую сохранность, поисковые характеристики и некоторые видовые особенности. Система описания источника имеет эмпирическую основу и может выполнять как учетно-охранную, так и научно-информационную функции. Такая система характеризуется как описание универсального типа.

Ограничения системы описания источника в археографии неизбежны, ибо они диктуются необходимостью выделения общих атрибутов письменного источника, закономерностей его психологического восприятия и информационного отражения через современную систему социальной коммуникации, одной из составных частей которой является научно-поисковый и научно-справочный аппарат архивохранилища или группы архивов. Такой аппарат может существовать как в традиционных формах (библиографические и археографические указатели, списки, каталоги, справочники, обзоры на различные виды и типы источников), так и в автоматизированных информационно-поисковых системах. Общие характеристики должны выражаться в согласованной или унифицированной системе обязательных элементов описания.

Научно-коммуникативные отношения источника и специалиста (или адресата информации) в процессе научного познания могут быть развиты до совершенно невероятной глубины и отличаться неуправляемым с точки зрения кодиколога разнообразием, что отражает разнообразие окружающей среды, с которой взаимодействует личность (как создателя книги, так и ее исследователя). Вся система знаний о книге, ее взаимосвязях со средой и взаимовлиянии культурного процесса – предмет исследования самых различных

специалистов. Поэтому задачи камеральной археографии должны быть четко ориентированы на анализ общих инвариантных атрибутов источника и создание принципиально единой основы описания, которое должно быть и емким (т.е. содержащим основополагающую информацию, рассчитанную на широкий круг специалистов), и, что не менее важно – оперативным. При этом трудоемкость археографической атрибуции и идентификации может быть достаточно большой, допускать на стадии научного анализа и интерпретационные варианты, поскольку специфика письменного источника, в отличие от печатного, вынуждает археографа владеть разнообразными методиками источниковедческого, палеографического, кодикологического, текстологического, дипломатического, библиографического анализа и обладать широким кругозором и глубокими знаниями в области истории. Археографы, описывавшие и исследовавшие средневековые книги и посвятившие этому свою жизнь, с течением времени становились универсальными специалистами, чьи энциклопедические знания помогали вырастать целым поколениям не только палеографов, археографов и источниковедов, но и историков, филологов, философов. Имена этих энциклопедистов пополняли анналы отечественной исторической науки независимо от того, обладали ли они учеными степенями и званиями. Даже учетно-охранное описание, предполагающее самый общий набор рубрик и признаков, позволяющий лишь четко определить и отличить один источник от другого, требовало знания основ палеографии и глубокого знакомства с историей, литературой, библейскими текстами, памятниками летописания и со всем обширным кругом повествовательных источников. Специфика такой работы предопределила большие трудности в поддержании научной преемственности: школа специалистов в области камеральной археографии рукописной книги весьма немногочисленна, что весьма пагубно сказывается на развитии исторических исследований средневекового общества, особенно в Украине.

Естественно, что такое понимание археографического описания источника, даже если оно будет допускать включение дополнительных элементов, не может подменить специального научно-исследовательского изучения источника с целью его наиболее полного отражения через систему описания, что и осуществляется такими специальными дисциплинами, как палеография, текстология, дипломатика, кодикология, эпиграфика, эпистолография, документалистика и др. Ими вырабатываются и специальные методы описания источника. К сожалению, археографическая практика, как правило, не делает существенного различия между археографическим и научно-исследовательским (специальным) описанием нет определенности и в понимании меры и достаточности описания в зависимости от целей и характера издания, и во многих других

вопросах. В среде специалистов всегда (и вполне правомерно) считалось за правило давать основные кодикологические характеристики и большое внимание уделять содержательной критике источника. Причем включение общих или специальных эмпирических данных и их процентное соотношение с языковедческим, текстологическим, палеографическим, искусствоведческим и любым другим анализом всегда корректировалось профессионально-предметной критикой источника, что, безусловно, было крайне важно для развития таких гуманитарных дисциплин, как филология, история, искусствоведение и др., однако не давало обширных массивов кодикологических данных непосредственно для истории самой книжной рукописной культуры.

Вместе с тем, значение изучения рукописной книжной культуры как самостоятельной проблемы в последние годы осознавалось практически всеми отечественными книговедами, что нашло свое выражение в появлении обобщающих трудов по российской (Н.Н.Розов, С.П.Луппов, Б.С.Сапунов, М.В.Кукушкина, А.А.Амосов, Г.М.Прохоров, А.А.Турилов, Е.М.Шварц), украинской (Е.М.Апанович, Я.П.Запаско), белорусской (Н.Н.Николаев) книгам.

Возвращаясь к проблемам камеральной археографии рукописных книг, следует особо отметить, что изучение их многочисленных описаний (в различных хранилищах как бывшего СССР, так и других стран мира) совершенно отчетливо показывает, что общие принципы археографического описания разработаны и согласованы как в латинской, греческой и восточной, так и в славянской рукописной книге. Это вполне закономерно, ибо они отрабатывались практикой библиотечного каталогизирования и инвентаризации. Благодаря совместным усилиям археографов многих стран камеральная археография восточнославянской кириллической книги накопила к настоящему времени большой опыт, позволивший вполне четко определиться в методическом плане. Это нашло свое выражение в серии методических пособий, инструкций по научно-технической обработке рукописных книг и документов как внутреннего характера, так и опубликованных методическими центрами [11].

Обладая общими свойствами письменного источника, рукописная книга (далее – РК) представляет собой, как уже отмечалось, особую многофункциональную культурологическую систему, которая изучается специалистами разных областей знаний и содержит огромную по объему и специфическую для нее как для источника информацию, существующую в свернутом виде и выходящую за пределы предмета исследования камеральной археографии.

РК является объектом исследования специальной исторической науки – *кодикологии*, в настоящее время общепризнанной как в западной, так и в славянской науке о рукописной книге. Как своеобразная информационная культурологическая система, РК может быть описана и археографически, и кодикологически; как

формализованными способами, так и с помощью любого выбранного с определенной целью источниковедческого метода, а также в самых различных аспектах и взаимосвязях. Необходимо лишь подчеркнуть, что понятие содержания РК как кодекса и понятие содержания конкретного исторического источника или литературного произведения не тождественны, хотя между ними и существует известная связь. Как информационный посредник на метауровне между эпохой, создавшей кодекс, и современным обществом; между создателями кодекса и его исследователями РК, в зависимости от целей и характера этих взаимоотношений, может быть описана с помощью различных методик с разной полнотой и глубиной раскрытия информации. Особое положение РК в системе письменных источников определяет и источниковедческие, и информационные подходы к ее изучению. Вместе с тем, именно ее многоаспектность настоятельно требует выработки если не единой, то хотя бы согласованной модели ее представления в информационных изданиях, которая может быть развита или раскрыта с разных позиций для разного типа специалистов с использованием дополнительных специальных, даже отраслевых, методик анализа исторической или культурологической информации. Кроме того, в настоящее время с особой остротой встала проблема унификации археографического и кодикологического описания РК во всех странах (в том числе и в странах с развитыми формами компьютеризации) в связи с внедрением автоматизированных технологий и созданием международной и внутригосударственных компьютерных сетей.

Таким образом, определяя общий подход к проблеме описания рукописных книг как источниковедческих систем и как метода научного познания, необходимо учитывать специфику РК как объекта и субъекта истории и культуры и выделять в ней всеобщий, общий и специфический уровни. Такой подход позволяет выделить два варианта описаний, основанных все же на общей модели РК: *универсального* типа и *специального* типа, внутри которых возможно видовое разнообразие в зависимости от того, какой характер носит описание и какие используются методы, какому адресату оно предназначено или на каких специалистов оно рассчитано.

Что касается описания *универсального типа*, к которому мы относим учетное (или охранное) (УО), археографическое (АО) и кодикологическое (или аналитическое) (КО), то оно предполагает ориентировку на всевозможных специалистов, давая им представления о книге как объекте истории и культуры. Развитие археографии как науки и накопление эмпирического опыта в области исследования рукописной книги неизбежно ставит вопрос о размежевании функций археографического и кодикологического описания, ограничивая археографическое описание верхним уровнем информации, и, наоборот, доводя до мельчайших подробностей, имеющих отношение к

происхождению и бытованию книги, описание кодикологическое. Обзор существующих описаний показал, что УО и АО наиболее целесообразны для общих описаний книжных собраний и коллекций (т.е. по происхождению коллекции или собрания и их хранению), когда в научный оборот вводится различный по составу и происхождению материал, описываемый по обобщенной унифицированной схеме. КО учитывает происхождение книги и предполагает описание по одному или нескольким (хронологическому, тематическому или языковому) принципам, позволяющим проследить динамику рукописной книжной культуры как в этническом и социальном пространстве, так и во времени. Примерами УО и АО могут служить многочисленные справочники XIX–XX вв., посвященные описаниям государственных и частных рукописных собраний (в Украине можно указать на справочники Н.Петрова и А.Лебедева, М.Сперанского и др.). КО в Украине и России практически отсутствуют, хотя попытки начать работу в этом направлении уже предпринимаются (например, кодикологическое исследование новгородских рукописей XV в. Софийско-Новгородского собрания Государственной публичной библиотеки им. М.Е.Салтыкова-Щедрина, которое осуществила Е.М. Шварц).

Специальные описания книг (СО) также являются источниковедческими, однако они ориентированы на информационные потребности специалистов конкретных наук гуманитарного цикла, связанные с исследованием содержания книг с точки зрения языка, литературы, истории, музыки. Особое место занимают исследования оформления книг, его связи с изобразительным и декоративным искусством эпохи создания РК и его воздействия на технологию оформления книг более позднего времени. Как правило, СО тесно связаны с исследованием списков и текстов источников или искусством книги. К таким описаниям можно отнести описания рукописей, содержащих тексты определенных памятников истории, литературы и искусства (евангелий, летописей, хронографов, сказаний, а также нотных, иллюминированных ркп. и др.), в которых основные кодикологические и археографические данные приводятся, как правило, в самом общем виде, но особенности и атрибуты содержания текстов или искусства книги раскрываются как можно шире, учитывая их текстологические, лингвистические, музыковедческие, декоративные и другие особенности. В таких списаниях, как правило, приводятся элементы АО, учитывающие общие поисковые и учетные данные, а кодикологический и палеографический анализ ограничивается установлением даты рукописи (по филиграням или разлиновке и типу почерка) и наличия материальных лакун (для установления полноты текста)[12].

В настоящее время проблема описания РК как особого вида письменных источников книжной формы по многим причинам выделилась из археографии в самостоятельный вид деятельности.

РК – один из наиболее выраженных типов источников, уже с момента возникновения археографии тяготевших к выделению в области специальных методов описания и исследования – представляет собой источник с очерченными информационными границами, определяемыми его происхождением, формой, содержанием и судьбой. В восточнославянской традиции такое выделение не определилось терминологически; западноевропейская же славистика, хотя и редко, но использует самостоятельный термин *кодикография*, который подразумевает автоматизированное описание рукописи в кодикологическом аспекте. Правда, западная кодикография (как и кодикология) определяет научное описание и исследование наиболее древних латинских и греческих рукописных книг, напрямую связанных с расцветом феодальных культур Западной Европы, ограничивая их временем до появления печатного станка, что вполне правомерно для западноевропейской книжной культуры, в которой книгопечатание практически сразу вытеснило рукописную технологию. Книга рассматривалась преимущественно как атрибут культуры, а ее информационные свойства – в контексте необходимости раскрыть ее кодикологические характеристики. Поэтому поздние РК (возникшие начиная с XVI в.) мало привлекались к кодикологическим исследованиям. При составлении каталогов в центре внимания находился, как правило, репертуар и содержание источника, а описание книги носило сугубо археографический характер и приравнивалось к библиографированию. Возможно, для западноевропейской культуры кодикологические аспекты поздней книги действительно не были в достаточной мере актуальны по причине резкого свертывания ее производства, технических достижений в области книжного производства и полиграфии, нового направления в книжном искусстве, тогда как в восточнославянской культуре актуальность исследования книги с кодикологической точки зрения не снижается, а, наоборот, возрастает.

Феномен нового всплеска рукописной восточнославянской книжности в XVI–XVII вв. имеет свои причины, а значит, требует и своей научной интерпретации. Применительно к украинской, русской и белорусской культуре, очевидно, необходимо не только расширить хронологические рамки кодикологии и кодикографии, но и существенно уточнить объект и предмет исследований.

Восточнославянская рукописная книга продолжала существовать и после начала книгопечатания, сохранившись вплоть до XIX в., и, хотя техника и искусство книги претерпели существенные изменения, как факт духовной культуры вообще и явление книжной культуры в частности, она не может не быть исследована кодикологически.

Выступая категорически против уподобления этого явления инерционным или же консервативным процессам общества, определения его как вынужденной параллельной формы книжности в условиях низкой производительности труда в печатном деле, необходимо подчеркнуть, что удивительная стойкость этого явления книжной культуры в Украине, России и Белоруссии коренится в совершенно обратном – в развитии социальных процессов, вызванных становлением национального самосознания и государственности.

Упрощение внешнего вида книги было вызвано прежде всего резко возрастающим спросом на нее, что, в свою очередь, определялось развитием социальных отношений общества с явным преобладанием светских и национальных тенденций в культуре в целом и литературе и искусстве в частности. Под влиянием ренессансных и реформационных идей происходили существенные изменения в общественных отношениях, сопровождавшиеся формированием исторического сознания и мироощущения, тяготением к знаниям и просвещению соотечественников, активизацией науки. Демократизация знания определяла возрастание спроса на книги вообще, а на светскую книгу в особенности. Свидетельством этого является не только колоссальное увеличение количества и расширения репертуара рукописных книг и их удивительно насыщенное последующее существование, но и искусство книги. Это явление напрямую связано с генерацией национального самосознания и самооформлением восточнославянских народов, имевших общее историческое прошлое, объединенных в период Киевской Руси не столько этническим и территориальным происхождением, сколько единой структурой власти, тяготеющей к унитарной организации. Татаро-монгольское иго, разрушив эту структуру власти и территориальные связи, привело к упадку духовной культуры Киевской Руси, что, естественно, отразилось и на книжной культуре. Однако с конца XV – начала XVI в. начинает проявляться духовный подъем в культуре и интеллектуальный в науке (ренессансные явления в искусстве книги особенно отчетливо проявились в шедевре рукописной украинской книжности – Пересопницком евангелии 1556–1561 гг.), отмеченный ярко выраженным национальным мироощущением. Этот духовный ренессанс постепенно к XVII в. перемещается из области технологии и искусства книги в область репертуара книг, в коротком происходят резкие перемены. Это явление тем важнее для истории Украины, что, в отличие от России, национальное самосознание украинцев (как и белоруссов), проявившееся в расцвете науки и культуры, формировании исторического мировоззрения и национально-социальной психологии, зарождении и становлении государственных структур, практически не было реализовано, несмотря на явное к тому стремление в оформлении самостоятельного государства как субъекта международного права. Тем больший интерес представляет история

книжной рукописной традиции, которая, в отличие от традиции печатной книги, непосредственно связанной с распространением веры и церковной практики, открывала широкие просторы светским тенденциям для самовыражения личности в науке, литературе, искусстве.

Поэтому в центре внимания кодиколога (и в особенности украинского) должна быть вся рукописная книжность во всех ее проявлениях и на всех этапах ее существования (за исключением, естественно, новейшего времени, когда распространение рукописных списков и копий напрямую связано преимущественно с политической мотивацией и требует иного научного подхода). Отражая развитие единого социального процесса формирования общественных отношений и единого потока духовной культуры через явления письменности и печати, объективно кодикология напрямую связана с книговедением – и не только хронологической преемственностью в контексте истории книги.

Преемственность книжной культуры обусловлена объективными закономерностями развития общества, которые позволяют определять книжную культуру философской категорией “всеобщего” в системе общественных документальных взаимодействий, а на уровне разделения рукописной и книжной форм и традиций характеризовать категорией “общего” (хотя на практике иногда происходит вульгаризация понимания смены письменной и печатной культур как простого изменения техники воспроизведения информации).

Явление рукописной книги как объекта кодикологии и кодикографии требует своего определения. В отечественной историографии понятие “рукописная книга” впервые определено видным палеографом Е.Ф.Карским. Он считал, что “книгой называется рукопись, написанная на отдельных тетрадях, переплетенных вместе”[13]. Д.Н.Альшиц, основываясь на практическом опыте работы с книгой, существенно уточнил это понятие, рассматривая книгу в кругу близких по значению письменных источников. “Рукописной книгой считаются памятники письменности, созданные в целях политического воздействия, учебного, художественного или религиозного чтения, обоснования правопорядка и создания статистической картины. Рукописная книга, как правило, имеет форму кодекса”[14].

Принимая в целом точку зрения Д.Н.Альшица, мы считаем целесообразным уточнить предлагаемую им дефиницию. Понятие “рукописная книга” не должно быть связано только с источниками повествовательного характера, равно как и книжная форма (в частности, объединение переплетом) не всегда свидетельствует о принадлежности источника к кодексу (и наоборот), хотя эти признаки являются существенными при определении РК как объекта кодикографии. На наш взгляд, понятие “рукописная книга”

определяется единством происхождения ее как книжного источника в совокупности внешней и внутренней формы и содержания: идеи, структуры, технологии, искусства [15].

Синтезированность РК как источника, его долговременное последующее существование, активно воздействующее на социальный и духовный прогресс, порождает комплексность методической базы исследования и непосредственно многоаспектность описания РК. Более того, как уже отмечалось выше, являясь самостоятельной информационной системой, РК как явление обладает общими свойствами рукописной книжности, независимыми от частных факторов (т.е. личностей ее создававших, места и времени появления книги, искусства мастеров и др.), в которых книга находит свое проявление как атрибут культуры и отражает развитие индивидуального, единичного, частного как атрибут определенной духовной и материальной среды. РК интересна как единая информационная модель книжного источника, как объект и субъект культуры. РК является источником многопластовой, многомерно свернутой информации. Поэтому появление самостоятельной науки, исследующей методика "разворачивания" информации и введения этой информации в научный и культурологический оборот, совершенно закономерно.

Наиболее правомерным, на наш взгляд, является принятие для определения этой науки как в ее практической деятельности, так и в теоретической части термина *кодикография*, которому придем не только расширительное толкование, но и гораздо более глубокое значение по сравнению с принятым в современной славистике.

Кодикографией, по нашему мнению, может быть признана специальная наука, определяющая характер, методы и виды описаний рукописной книги как информационно-культурологической системы на основании всех составных ее элементов, отражающих ее форму, содержание и судьбу, а также предполагающая область научно-практической деятельности по созданию обобщающих (или универсальных) систем (каталогов, указателей, справочников, АИС) учетно-охранного и научно-информационного описания рукописных книг. Описание РК тем самым представляет методика научного познания рукописной книги как синкретичного культурологического источника, а составление конкретных поисковых и аналитических описаний – как археографическую и кодикографическую деятельность, сходную с библиографированием книги. Наиболее типичным практическим выходом для кодикографии являются структуры и схемы АО и КО разных типов источников, методика составления каталогов и указателей с описаниями рукописей и рукописных книг; в области практической деятельности – разнообразные описания рукописных книг. В их число можно включать и специальные источниковедческие описания памятников письменности (литературоведческие, искусствоведческие, музыковедческие, по

истории философии, естествознания и др.), поисковые справочники и руководства (описи, каталоги, указатели, обзоры и др. виды), если в предмет описания входит и понятие РК. В данном случае происходит комплексное источниковедческое описание РК как культурологической системы, включающей понятие книжного, исторического или литературного источника, когда содержание РК анализируется не только как содержание книжного, но и литературного, историко-публицистического, философского, исторического или любого иного источника, заключенного в книжной форме. Особо важны такие описания в историко-текстологических исследованиях памятников письменности, сохранившихся во многих списках. Палеографическое и кодикологическое описание рукописных книг в таком случае является ценнейшим основанием для классификации текстов и прослеживания исторической судьбы произведения [16].

Вместе с тем следует отметить некоторую близость понятий *камеральная археография* и *кодикография* к понятиям *библиография* и *библиографоведение*, а *кодикология* – к понятию *книговедение*, хотя между ними существует и принципиальное различие в предмете и методах исследования. Например, кодикография ставит перед собой более широкие научно-информационные цели и базируется на использовании источниковедческих методик анализа рукописи, предъявляет большие требования к содержанию описания как метода научного познания (прежде всего в области атрибуции памятника письменности). При разработке концепции кодикографии возникал соблазн определить три раздела изучения всего комплекса проблем, связанных с изучением РК и ее введением в научный оборот посредством такой аналогии, т.е. определить их как кодикографию, кодикографоведение и кодикологию. Однако более серьезное изучение области действий и функций этих направлений привело к убеждению о нецелесообразности сведения всего пространства исследований к трем сущностям. Научная практика показала специфические особенности описания и исследования рукописей в системе взаимосвязей и пересечений с такими науками, как *археология*, *источниковедение*, *палеография*, *филигранология*, *папирология* и др., традиционно сложившимися в отечественной исторической и филологической науке. (Этой теме посвящена специальная статья, выход которой планируется на страницах журнала "Бібліотечний вісник" в 1992 г.).

Что касается принятого нами термина *кодикография*, то этот термин, происхождение которого в западноевропейском славяноведении было связано с именем видного голландского кодиколога начала XX в. Б.Крюйтвахена, трактовался как некая альтернатива кодикологии. К сожалению, термин практически не использовался, хотя и в 30-х годах возможность его употребления признавалась известными учеными, такими, например, как Шарль Самаран [17]. Возрождение термина было связано с разработкой в 70-х годах проектной группой

Неймегенского католического университета (Голландия) системы описания рукописей и составления каталогов, приспособленной к автоматизированной обработке данных, и может считаться заслугой таких кодикологов как д-р А.Хрюйс и Дж.М.М.Херманс [18]. Введение такого термина было результатом совместной работы кодикологов, информатиков и программистов, создававших такую систему описания рукописей, "в которой самый порядок элементов описания столь же значимый, как и заполнение их конкретным содержанием: в ней именно жесткая последовательность элементов описания заменяет формализацию заполнения и делает их автоматически опознаваемыми"[19]. В связи с этим видимая часть программного продукта оформляется в виде анкетки. Возникает, однако, сомнение в целесообразности предпринятого этой группой сужения понятия "кодикография" до ассоциирования его с формализованным описанием рукописной книги для автоматизированной обработки и использования данных, вытекающих из структуры описания книги. Не следует заблуждаться, считая, что именно информатики и программисты поставили вопрос о стандартизации описания рукописи и упорядочили структуру описания РК, хотя именно благодаря им стали выработываться унифицированные нормы и формализованные рубрики в достаточно сложном описании. Стройная система стала возможной благодаря существованию объективной типологической модели РК как самостоятельного универсального и, вместе с тем, индивидуального явления духовной культуры, что позволяет специалистам разработать типологическую структуру РК как самостоятельного явления письменной культуры общества.

Типологическая модель РК и ее структурное представление разрабатывались практически всеми археографами и кодикологами, ибо проблема унификации есть проблема оперативного получения и обмена информацией, но, как правило, это осознавалось лишь на практическом уровне. Поэтому правомерность использования термина *кодикография* для определения самостоятельного направления и практической отрасли *кодикологии* и *археографии* в системе введения РК в научный оборот не вызывает сомнения. Смысловое наполнение этого термина, предлагаемое голландскими учеными, на наш взгляд, требует определенной корректировки, которая нам представляется существенной.

Прежде всего необходимо исходить из расширительного понимания объекта РК и предмета исследования в славянской кодикологии, о чем было уже сказано выше. Кроме того, при составлении любой модели РК или схемы АО или КО отдельного кодекса, подготовке тематического или хронологического массива книг необходимо учитывать три методологических аспекта этой проблемы. *Первый* — возможность получения полновесной (или исчерпывающей) информации о книге. УО, АО и КО РК отличаются друг от друга не

только уровнем описания, но и методиками определения признаков, степенью углубления информации, ориентированностью на тех или иных специалистов. *Второй* — достоверность (или объективность) информации, определенной и обобщенной археографом или кодикологом, возможности ее интерпретации. В плане достоверности эти аспекты совпадают в археографии и кодикологии, как и в любом научном исследовании. *Третий* — возможность оперативного поиска и адекватного представления исследователям необходимой информации.

Совокупность методов идентификации и атрибуции по всем параметрам книги как синкретичного источника, всестороннего анализа внешней и внутренней формы и содержания, изучения ее истории (происхождения, функций и судьбы) составляет методологический арсенал кодикологии как науки о книге и, вместе с тем, в своей совокупности составляют основу *кодикографии как науки об описании рукописной книги на всем протяжении ее существования, а созданная на основе анализа данных структура КО представляет ее типологическую модель. Кодикография является основанием и, вместе с тем, результатом специального и кодикологического изучения рукописной книги и ее исторического контекста, реализованными через систему эмпирических данных и анализа РК.*

Являясь практической отраслью кодикологии и археографии, кодикография позволяет вводить в научный оборот огромные массивы гуманитарной ретроспективной информации эмпирического характера и призвана ориентироваться на широкий круг гуманитарных исследований в области истории духовной культуры общества.

Изучение доступных методик и систем описания рукописных книг как в исторической ретроспекции, так и на современном этапе позволило определить свой подход к кодикографии, обусловленный необходимостью разработки как общего, так и частного анализа РК. Практический выход такого анализа может быть реализован через разнообразную систему методов, методик, приемов и, соответственно, структур как кодикологического, так и археографического описания в зависимости от цели и ориентира на конкретного исследователя или на абстрактного потребителя культурологической информации. Как самостоятельная система, которая может быть изучена с разной степенью детализации и углубления, РК лежит в основе нашего представления о кодикографии как науке о необходимом, достаточном и объективном отражении ее как синкретичного источника через систему научного информирования, которая может находить свое выражение в виде разнообразных схем, структур, способов и методов описания.

Определяя взаимосвязи кодикографии с *кодикологией как наукой о рукописной книге*, необходимо предостеречь от смешивания этих понятий, которые часто воспринимаются как эквиваленты. Если объектом как кодикологии, так и кодикографии является рукописная

книга на всех этапах ее существования, то *предмет кодикологии* определяет изучение рукописной книги как факта и фактора материальной и духовной культуры во всей совокупности внешней и внутренней формы и содержания, а также истории, под которой подразумевается происхождение, функции, судьба книги. При этом внимание концентрируется на всех проблемах и аспектах (даже самых мельчайших), связанных с историей рукописной книжной культуры и историей рукописной книги в целом, во всех ее взаимосвязях с "внешней средой", обусловивших ее появление, бытование и воздействие на развитие общества.

Если западные медиевисты, начиная от родоначальника кодикологии Бернарда Монфокона (XVIII в.) и заканчивая ее теоретиками и методологами 40-х годов XX в. Альфонсом Дейном и Франсуа Мазэ [20], исходно определяли науку манускриптоведения рукописных книг (прежде всего наиболее древних книг *периода раннего феодализма*, в основном до периода Возрождения, ассоциированного с расцветом книжной культуры в Византии и Западной Европе) как "*кодикологию*" (от лат. *codex* – рукописная книга), выделив ее из палеографии, то в восточнославянской традиции она зарождалась и длительное время существовала в недрах археографии и палеографии (хотя есть представления и о том, что она существовала как отрасль источниковедения)[21].

В российской историографии латинской книги кодикологические методы в палеографии впервые стали применяться О.А.Добиаш-Рождественской в 30-х годах XX в., а в начале 70-х годов термин *кодикология* стал использоваться в среде отечественных специалистов латинской книги, после чего этот термин прижился и в исследованиях славянской книги. К настоящему времени западная кодикология, вобравшая все аспекты исследования кодекса, начиная с переплета и технологии книги и кончая ее содержанием, накопила внушительную библиографию. Крупнейшие западноевропейские историко-кодикологические центры в Париже, Неймегене, Риме, Фессалониках, Праге, Лондоне опираются в своих исследованиях на вековые традиции изучения книг, принятые единой международной школой кодикологов и палеографов, исследования латинских, греческих, арабоязычных и др. книг, поддерживаются и в среде российских книговедов и кодикологов [22].

Вместе с тем, в восточнославянской археографической теории до сих пор не существует четких научно обоснованных разграничений между археографией, кодикологией, кодикографией, хотя на практике давно приняты разные методики поиска, описания и публикации таких типологически различных источников, как *архивные документы* (и прежде всего, *актовые источники*, если говорить об историческом аспекте) и *рукописные книги*. Более того, если термин *кодикология*, обозначающий науку о рукописной книге, уже активно используется в

среде профессиональных исследователей древней книги, особенно в России, то термин *кодикография* практически неупотребим на всем пространстве СНГ.

Поэтому, рассматривая вопросы системного описания рукописных книг как древнерусского, так и более позднего периода, считаем наиболее целесообразным придерживаться научного определения деятельности по описанию рукописных книг и созданию традиционных и автоматизированных информационных систем как *кодикографического*. Выбор названия науки об описании рукописной книги на всех этапах ее существования как "*кодикография*" вполне может быть принят в расширительном его толковании применительно к феодальной рукописной книге любого происхождения как явления, присущего мировой культуре в целом.

Таким образом, мы предлагаем определять кодикографию как самостоятельную отрасль специальной источниковедческой и книговедческой дисциплины кодикологии и, в меньшей степени, как один из видов камеральной археографии. Она предполагает своим предметом изучение основных закономерностей, методов и способов, типов и видов информационного отражения такого письменного источника, как РК. Такая тесная связь кодикографии с кодикологией определяется их взаимообусловленным взаимодействием на всех этапах исследования, описания и включения в научный оборот, а также изучением РК как самостоятельного источника в совокупности с анализом больших массивов кодикологической и источниковедческой информации для обобщений в области истории книжной культуры и духовной жизни средневекового общества. В системе родственных вспомогательных (или специальных) наук источниковедческого цикла кодикология, которая в качестве объекта исследования имеет синкретичный исторический источник, занимает скорее промежуточное место между предлагаемыми отечественными источниковедами тремя типами. Отталкиваясь от предлагаемой С.Н.Валком (и поддержанной И.А.Булыгиным и Л.Н.Пушкаревым) классификации на два типа (первый — всестороннее изучение одной разновидности исторического источника; второй — изучение одной стороны разных видов источников), С.М.Каштанов вполне правомерно предлагает ввести и третий тип — "дисциплины, изучающие не источники как таковые, а на базе источников — какой-то круг вопросов, связанных единством предмета" [23]. Наиболее определено кодикология (вместе с кодикографией) тяготеет к I типу вспомогательных дисциплин, отражая, вместе с тем, и некоторые особенности как II, так и III типа. Такое положение не является исключением среди этих дисциплин, на что обратил внимание и сам С.М.Каштанов. Очевидно, проблема типологии и классификации вспомогательных исторических дисциплин представляет самостоятельную тему для науковедческих исследований и ждет своего самого серьезного изучения.

Возвращаясь к теме доступа специалистов к многомерной информации, заключенной в РК, и необходимости оперативного ее получения, следует отметить, что актуальное значение приобрели вопросы, связанные с возможностью создания автоматизированных технологий описания и поиска информации. В западной кодикологии эти вопросы поднимаются довольно давно, и к настоящему времени уже существуют банки данных и информационные системы на рукописную книгу (в США, Канаде, Франции, Голландии, Германии, Австрии, Великобритании и др.), хотя вопрос о количестве и характере информации и унификации описания до сих пор не решен в связи с проблемами формализации гуманитарного знания и огромным объемом структурированной информации [24]. Наиболее рациональным представляется создание структуры описания, тяготеющего к АО с включением кодикологических элементов, хотя автоматизированные технологии и сама структура описания будут существенно отличаться от традиционных.

Разработка проблем кодикографии в настоящее время имеет актуальное значение в Украине в связи с созданием национальной информационной системы ретроспективной исторической информации, которая нашла свое выражение в двух государственных программах, утвержденных в 1992 г. : "Літопис історико-культурної спадщини України" и "Книжкова спадщина України", где в двух проектах: "Архівна та рукописна Україніка" и "Створення реєстру української рукописної книги" – специально рассматриваются задачи создания дескриптивных стандартов на рукописную книгу в контексте формирования национального сводного банка рукописной книги и архивных источников. Проблема эта непосредственным образом касается украинской кодикографии, поскольку вопрос о "рациональности" археографического описания в настоящее время возрожден благодаря усилиям информатиков и архивистов, стремящихся в автоматизированных системах добиться оптимального сочетания простоты и емкости информации.

Рассматривая задачи украинской кодикографии, особенно необходимо остановиться на некоторых существенных моментах, характеризующих современное состояние украинского общества, связанных прежде всего с образованием самостоятельного украинского государства.

Известно, что понятие государственности складывается из многих социальных компонентов как материального, так и духовного свойства. Значение духовной сферы ни у кого не вызывает сомнения, ибо это сфера интеллектуального потенциала общества и гарантия его развития. Естественным условием самостоятельного государства является наличие и поддержание в развитии духовного фундамента общества как основы государственной культуры. Оптимальным способом существования любого организма (в том числе и

социального) является организация, обладающая функциями саморазвивающейся системы. Такая система как в духовной, так и в материальной сферах – позволяет поддерживать линию исторической преемственности этнической и национальных культур (как фактора стабильности) и линию взаимовлияний и прямого впитывания достижений мировой культуры (как фактора изменчивости).

Особо актуальной проблемой в настоящее время является формирование информационной инфраструктуры общества, в свою очередь в центре этой проблемы наиболее остро стоит вопрос о создании информационных массивов (т.е. о накоплении информации в банках и базах данных) и об установлении взаимоувязанных коммуникативных отношений между источником информации и ее потребителем (т.е. о способах передачи информации и ее характере) независимо от индивидуальных свойств субъектов и объектов информации. Только такой подход гарантирует как стабильность, так и гибкость государственного организма.

Поскольку коммуникативные проблемы включают социальные и психологические факторы, то они практически одинаковы для любого рода информации независимо от того, является ли она экономической, финансовой, политической, научной, культурологической или любой другой. Необходимо структурно выделить единое в природе информации и способах ее передачи, т.к. это гарантирует возможность объединения информации. Не зря современная стадия развития общества трактуется многими учеными как "информационная", а информационные технологии общества, в свою очередь, характеризуют его жизнеспособность.

Организованное общество должно иметь, наряду с финансово-экономическим и политическим, массив историко-культурной информации. Этот массив должен постоянно пополняться – как за счет текущей, так и за счет ретроспективной информации. Значение комплексного воздействия историко-культурной информации состоит прежде всего в формировании основ общественной морали, поддержания национальных традиций и государственных идеологических приоритетов. Идея совмещения традиции и ее развития нашла свое выражение в процедуре торжественной государственной присяги Президента Украины Л.М.Кравчука не только на Конституции, но и на шедевре украинской письменности и культуры середины XVI в., национальной святыне – Пересопницком евангелии.

Создание системы исторической и культурологической информации (как в виде публикаций традиционных справочников и каталогов, так и в виде АИС) позволит решить многие вопросы научного обеспечения нравственных мотивов деятельности государства, воспитания и образования, развития науки, основанных на обращении к традициям прошлого и их адаптации к современным условиям.

Учитывая настоятельную потребность в создании разнообразных и многоуровневых массивов ретроспективной информации, в качестве первоочередных задач можно назвать разработку теоретических основ информационного отражения документального источника и создания документальных информационных систем. Этому должна предшествовать работа по унификации описаний и разработке дескриптивных стандартов. Вместе с тем, структура информации и коммуникационные основы должны быть взаимосопрягаемыми.

Архивная и библиотечная информация, заключенная в письменных и печатных документах, может быть принципиально структурно развернута до мельчайших подробностей через реальное исследование книги и архивного документа как многоаспектной и многофункциональной информационной системы. В этом плане археографическое и библиографическое описание являются элементами одного порядка в структуре общественной информации.

Кодикографический подход к этой теме предполагает создание общей модели, которая может представить многомерную информацию о книге как объекте и субъекте истории и культуры, и которая, обладая типологическими характеристиками, позволит разработать различные системы описаний в зависимости от целеполагания и решить проблему унификации и стандартизации на всех уровнях и для всех видов описания – как элементарных поисковых и археографических систем, так и кодикологических и специальных научно-исследовательских описаний.

Оптимальная структурная модель РК, удовлетворяющая запросы разного типа специалистов, – это развернутая кодикологическая схема. Однако она не может быть принята как основа для автоматизированных поисковых систем по причине сложности и колоссального объема детализированной информации, которая будет существенно препятствовать созданию АИС. Поэтому, на наш взгляд, при создании дескриптивного стандарта АИС предпочтительнее ориентироваться на варианты АО.

Вместе с тем такая развернутая кодикологическая модель может предоставить широкому кругу специалистов в области истории книги большие возможности для системного исследования книги и книжной культуры, а также служить своеобразным пособием как для начинающих археографов, палеографов и источниковедов, так и для всех специалистов базовых отраслей гуманитарного знания – историков и историков науки, литературоведов, языковедов, этнографов, философов.

Подводя итог определению науки об описании книг в системе родственных дисциплин, необходимо особо подчеркнуть, что кодикография наиболее выражено осуществляет взаимосвязь археографии и кодикологии. Общая предметная область их взаимодействия, определяющая и сферы размежевания, распространяется прежде всего на такие разделы, как камеральная

археография и прикладная кодикология. Камеральная археография, в отличие от кодикографии, определяет единую систему описания всех видов письменных источников, концентрируя общую для всех систему поиска источниковедческой информации. Кодикология как система описания рукописной книги учитывает не только общие, но, прежде всего, специфические особенности РК как синкретичного источника с непосредственной ориентацией на кодикологические исследования.

Предлагаемая в данном издании структура кодикологического описания, ориентированная не только на украинскую, но и на восточнославянскую РК, учитывает многоаспектность книги как источника и делится на три крупных раздела: внешнее описание, содержание и историю ее существования, которые соответствуют трем важнейшим сущностям и, соответственно, трем методически самостоятельным направлениям в кодикографическом анализе книг [25].

Создание такого рода формализованной и унифицированной структуры преследует несколько целей. Прежде всего, предлагается информационная модель рукописной книги как источника книжного типа. Такая модель может дать твердые ориентиры для самых различных направлений изучения книги и, при условии системного кодикологического анализа и описания всех, даже мельчайших свойств ее техники, содержания, истории, на наш взгляд, позволит собрать большой эмпирический материал не только для истории украинской, наименее изученной в восточнославянской среде книги, но и украинской книжной культуры во взаимодействии с другими культурами. Термин "восточнославянская РК" может показаться достаточно вольно употребляемым как в смысловом понимании, так и в хронологическом разрезе. Сознательно расширяя его устоявшееся хронологическое и этнополитическое значение, мы определяем с его помощью общие тенденции развития трех восточнославянских народов (украинского, русского и белорусского), характеризующихся близостью культур в наиболее значимом для них явлении средневекового периода – книге. Речь идет как о книге древнерусского происхождения, связанного с периодом Киевской Руси, так и о ее последующих взаимосвязях на этапе размежевания и формирования трех народов. Несмотря на то, что украинские, русские и белорусские территории в "период письма и ранней печати" находились в составе разных государственных объединений и подвергались различным религиозным и культурным влияниям, кириллические древнеславянские традиции, составившие основу развития языка, а, значит, и основу развития культур, объединяются прежде всего в книге и, следовательно, имеют предметные основания для обобщающих исследований.

Вместе с тем следует подчеркнуть, что кодикографические исследования особенно важны для кодикологии украинской книги и истории книжной культуры в Украине в период феодализма (и не

только письменного периода, но и времени книгопечатания), ибо позволят через детализированное описание и практическую регистрацию всех, даже самых мельчайших подробностей внешнего описания собрать бесценный материал для изучения не только общих закономерностей формирования украинской духовной культуры, в частности, литературы, языка, искусства, науки и просвещения, но и истории украинских скрипториев, переплетных, кожевенных мастерских и др.

Кодикологическому описанию предшествует так называемая "Охранная (регистрационная) опись", которая предлагается в качестве автоматизированного варианта учетно-охранного археографического описания. Она содержит основные элементы общего научного поиска и, вместе с тем, имеет учетное значение. В нее включены такие необходимые поисковые атрибуты, как место хранения и шифр; однородность; языки; содержание (автор / название / заглавие); тематическая или типологическая классификация; даты; подписи переписчиков; количество листов; инципит и эксплицит-ориентиры; оглавление рукописи; библиография и репродукция рукописи; обработка и регистрационные элементы.

В настоящее издание информационной модели включена разработанная на ее основе в отделе рукописей ЦНБ структура краткого кодикологического описания, положенного в основу созданной автоматизированной информационно-поисковой системы "КОДЕКС", которая в целях достижения оперативности поиска учитывает только основные параметры поиска информации. Информационная технология загрузки системы баз данных "КОДЕКС" сориентирована на клавиатурный ввод данных. В лингвистическое обеспечение системы баз данных "КОДЕКС" входят информационно-поисковые языки классификационного и дескрипторного типа. В качестве программного обеспечения системы используется пакет прикладных программ CDS/ISIS/M (версия 2,3), разработанный под эгидой ЮНЕСКО специально для информатизации библиотек и апробированный более чем в 60-ти странах. Базовой организацией по украинизации и сопровождению версий CDS/ISIS является Институт кибернетики им. В.М.Глушкова (г.Киев). Для общего представления о характере структуры помещаем, наряду с детальной, схему краткого кодикологического описания восточнославянской РК.

* * *

Таким образом, обращая внимание специалистов на круг проблем, связанных с разработкой теории информационного отражения письменного источника, развитием специальных исследований и созданием информационно-археографических и информационно-

кодикологічних структур описаний, можна надіятися на те, що вивчення цих напрямів буде сприяти не тільки розробці загальних питань бібліотечного та джерелознавства, але й розвитку соціальних інформаційно-комунікативних систем, а також спеціальних інформаційно-комунікативних наук.

Примечания

1. Библиографию исследователей украинской книги см. Справочник-указатель печатных описаний славяно-русских рукописей / Сост. Н.Ф.Бельчиков, Ю.К.Бегунов, Н.П.Рождественский. — М.;Л.: Академия наук, 1963. — 360 с.

2. Бельчиков Н. Теория археографии. — М.;Л.: АСАДЕМІА, 1929.

3. Булыгин И.А. Археография // Советская историческая энциклопедия. — М., 1961. — Т.1. — С. 810-822; Булыгин И.А., Рейхберг Г.Е. О типах, видах и формах публикации документов // Исторический архив. — 1960. — № 5. — С. 231-234; Советская археография: Аннотированный каталог научно-методической литературы (1917-1970 гг.) — М.: Наука, 1974. — Вып.1. — 260 с.; Советская археография: Каталог научно-методической литературы и сборников (1917-1973 гг.). — М.: Наука, 1976. — Вып.2. — 157 с.

4. Эти работы отражены, например, на страницах "Записок историко-филологического отдела Всеукраинской Академии наук", где печатались описания рукописных книг В.Н.Перетца, А.А.Назаревского, а также в исследованиях Ю.А.Яворского и И.С.Свенцицкого по данной проблеме.

5. Курішій П. Лаврські інтралігатори XVII-XVIII ст. — К., 1926. — С. 5-39. (Отдельный оттиск с 1-го тома "Труди Українського Наукового Інституту Книгознавства"); Модзалевський В.Л. Дещо про давніх інтралігаторів // Наше минуле. — К., 1918. — Ч.2. — К. 1675 - 1676; Широцький К.В. Кольорові папери // Книгарь. — К., 1918. — Ч.12-13. — С. 691- 694; Широцький К.В. Наше стародавнє інтралігаторство // Книгарь. — К., 1919. — Ч. 17. — К. 1031-1036; Шербаківський Д. Золотарська оправа книжки в XVI-XIX століттях на Україні // Бібліологічні вісті. — К., 1924. — № 1-2. — С. 101-113; Его же. Оправа книжок у Київських золотарів XVII-XVIII ст. — К., 1926. — 52 с. з іл. (окремий відбиток з 1-го тому "Труди Українського Наукового Інституту Книгознавства"); Огієнко І. Пам'ятки старослов'янської мови X-XI віків. Історичний, лінгвістичний і палеографічний огляд з повною бібліографією та альбомом 155 знімків з пам'яток з кирилівською транскрипцією (Студії до української граматики. Видають Іван Огієнко та Роман Смаль-Стоцький. Історія церковно-слов'янської мови, кн. V. — Найважливіші пам'ятки церковно-слов'янської мови. Ч.1) // Пам'ятки старослов'янські X-XI віків. — Варшава, 1929; Маслова О.М. Рукописная книга. — К., 1929; Гординський Я. Слідами старої української книги. II. Культура рукописної книги на Україні в XVI ст. // Стара Україна. — 1924. — Ч. VII-VIII; Жолтовський П.М. Українська рукописна книга та її оздоблення. — Х., 1926; Колесса О. Південноволинське городище і городиські рукописні пам'ятки XII-XVI ст. — Прага, 1923. — Т. I-III; Павлуцький Г.Г. Історія українського орнаменту. — К., 1927; Свенцицький І.С. Ікони Галицької України XV-XVI ст. — Львів, 1929.

6. Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI-XIII вв. — М.: Наука, 1984.

7. Валк С.Н. Советская археография. — М., 1948. — С.5; Его же. Судьбы "археографии" // АЕ за 1961 г. — М., 1962. — С.453-465; Черных В.А. О предмете

археографії і її місце в кругу смежних научних дисциплін // Советские архивы. – 1976. – № 6; Шмидт С.О. Некоторые вопросы развития советской археографии // Археография и источниковедение. Северный археографический сборник. – Сыктывкар, 1977; Курносоев А.А., Черных В.А., Шмидт С.О. О состоянии и задачах археографии: к итогам Первой Всесоюзной конференции по полевой археографии // АЕ за 1977 г. – М., 1978. – С. 3-14; Бубнов Н.Ю. Первая Всесоюзная конференция по описанию и изданию памятников древней письменности (14-15 февраля 1979 г. в Ленинграде) // АЕ за 1979 г. – М., 1980; Козлов О.Ф. К вопросу об определении предмета советской археографии // Советские архивы. – 1976. – № 2. – С.32-37; Козлов В.П. Русская археография конца XVIII - первой половины XIX в.: Автореф. дис. д-ра филол. наук. — М., 1989. – С.1-3. В конце 70-х годов такое понятие археографии было принято в исторической науке бывшего СССР. См. серию статей в сб.: Проблемы научного описания и факсимильного издания памятников письменности / Матер. Всесоюз.конф. 14-16 февр.1979 г. / Под ред. М.В.Кукушкиной, С.О.Шмидта. – М., 1981.

8. Слов'янські рукописи XI-XIV ст. у фондах Відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР: Огляд, опис, публікації / Упоряд. М.В.Геппенер [за участю Візира М.П. та Й.В.Шубинського] – К., 1969; *Его же*. Славянские рукописи XV в. в фондах отдела рукописей ЦНБ АН УССР (Обзор, описания, снимки). Рук. – ОР ЦНБ, ф.169, № 169.

9. Сводный каталог славяно-русских рукописей . . . – С. 15.

10. Сохань П.С. Про деякі основні напрями діяльності Археографічної комісії АН УРСР в світлі сучасних вимог перебудови // Українська археографія: Сучасний стан та перспективи розвитку / Тези доповідей республіканської наради, грудень 1988 р. – К., 1988. — С.3-6. В том числе развивалась и камеральная археография рукописных книг: Свещицкий І. Опис рукописів. Кириличні пергамини XII-XV вв. // Збірки Національного Музею у Львові. – Львів, 1933; Геппенер М.В. (за участю Візира М.П. та Шубинського Й.В.). Слов'янські рукописи XI-XIV ст. у фондах Відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР: Огляд, опис, публікації. – К., 1969; Запаско Я. Мистецтво книги на Україні в XVI-XVIII ст. – Львів, 1971; *Его же*. Орнаментальне оформлення української рукописної книги. – К., 1960; *Его же*. Орнаментовані рукописи XI-XVI ст. в книгозбірницях Української РСР // Матеріали з етнографії та художнього промислу. – К., 1957. – Вип. III. – С. 159; *Его же*. Рукописная книга.

11. Из важнейших документов такого характера для РК можно назвать: Инструкция по составлению описания рукописей XI - XIV вв. для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / сост. Л.П.Жуковская, Н.Б.Шеламанова. – М.: АК АН СССР, 1974; Инструкция по описанию рукописных книг / сост. Амосов А.А. // Сб. инструкций ОРРК БАН СССР. – Л.: БАН СССР, 1989; Кодов Г., Райков Б. Принципы и методы по описанию славянских рукописей с огледом на составление каталога на болгарские рукописи от X до XVII вв. Известия на Народната библиотека "Кирил и Методий". – 1976. – № 14. – С. 55-82; Лихачев Д.С. Задачи составления методик описания славяно-русских рукописей // АЕ за 1972 г. – М., 1973; Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Редкол.: Л.П.Жуковская (отв. ред.), Л.И. Панин, Н.Б.Тихомиров и др. – М.: АК АН СССР. – 1973. – Вып. 1.; Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Редкол.: Л.П.Жуковская (отв. ред.), Л.И. Панин, Н.Б.Тихомиров и др. — М.: АК АН СССР, 1973-1990. — Вып. 2. (Ч.1-2); Методическое пособие по описанию славянско-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Редкол.: Л.П.Жуковская (отв. ред.), Л.И. Панин, Н.Б.Тихомиров и др. — М.: Археографическая комиссия АН СССР, 1973-1990. — Вып. 3; Неволин Ю.А. Методика работы над "Иллюстрированным

каталогом иллюминированных рукописей в собраниях ГБЛ" // Зап. Отд. рукописей ГБЛ. – М., 1976. – Вып. 37; Описание рукописных книг. Методические указания / Сост. С.А.Галишев, И.Л. Манькова, Л.С.Соболева, А.Т.Шашков / Отв. ред. Р.Г.Пихоя. — Свердловск: Уральский гос. ун-т, 1989. — 34 с.; Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Матер. Всесоюз. конф. в Ленинграде. – Л., 1981; Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI-XIII вв. – М.: Наука, 1984. Автор ознакомлен также с неопубликованными инструкциями, разработанными отдельными хранилищами библиотек и архивов, например: *Исаевич Ярослав, Боянівська Марта*. Методика опису українських рукописних книг. Розроблена для спільного проекту Інституту суспільних наук (Львів, Україна) і Українського наукового інституту при Гарвардському університеті (США): "Українські ілюміновані та ілюстровані рукописи XI-XVIII ст.: дослідження і каталог" (Інститут суспільних наук АН України) – Рукопись. Первая базовая структура описания была предложена В.М.Перетцом в статье: К вопросу о рациональном описании древних рукописей // Оттиск из трудов тверского областного Археологического Съезда. – Тверь, 1905. – С. 7-10.

12. Такие, например, как : *Ушаков В.Е.* Древнерусские акцентированные памятники середины XIV в. // Вопросы языкознания. — 1971. – № 5. – С. 91-104; *Ясиновський Ю.П.* Нотолінійні рукописи. Каталог. – Львів, 1979. – 99 с.; Нотолінійні рукописи XVI-XVIII ст.: Каталог / Укл. *Ю.П.Ясиновський*, за участю *О.О.Дзьобана*. – Львів, 1979; *Ясиновський Ю.П.* Нотні рукописи у фондах ЦНБ АН УРСР (Ірмологіони). Фонди відділу рукописів ЦНБ АН УРСР. – К., 1982.

13. *Карский Е.Ф.* Славянская кирилловская палеография. – Л., 1928. – С. III.

14. *Альшиц Д.Н.* Что считать рукописной книгой? (Из опыта описания древнерусских рукописей) // Проблемы источниковедческого изучения рукописных и старопечатных фондов. Сб. науч. тр. Государственной публичной библиотеки им. М.Е.Салтыкова-Щедрина. — Л., 1979. – С. 89-90.

15. *Дубровина Л.А.* Українська рукописна книга як об'єкт кодикології та камеральної археографії // УАЩ. — К., 1992. — № 1 (4). – С. 59-71.

16. В качестве примеров таких описаний можно назвать: *Попов А.* Обзор хронографов русской редакции: В 2-х вып. – М., 1866, 1869; *Крыжановский Г.* Рукописные евангелия киевских хранилищ. Исследование языка и сравнительная характеристика текстов. – К., 1889; *Срезневский И.И.* Обзорение древних русских списков кормчей книги. — СПб., 1897; *Дубровина Л.А.* История о Казанском царстве или Казанский летописец. Списки и классификация текстов. – К., 1989.

17. *Geurts A.J., Gruijs A., Van Krieken J., Veder W.R.* Codikography and Computer // Polata knihopisnaja (Полата књигописна). – Nijmegen, 1987. – № 17-18. – P. 8-9; *Hermans Jos. M.M., Huisman Gerda C.* De descriptione codium. — Groningen: Vakgroep Mediaevistiek Rijksuniversiteit, 1979-1980. — P 5-6.

18. Там же.

19. Там же.

20. *De Montfaucon B.* Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum nova. 2 vols. – Parisijs, 1739.

Delisle L. (Hoofdwerk) Le cabinet des manuskrits de la Bibliothèque Nationale. Étude sur la formation de ce depot comrenant les éléments d'une histoire de la calligraphie, de la miniature, de la reliure, et du commerce des livres a Paris avant l'invention de l'imprimerie. – Paris, 1868-1874. – 4 vol.

Traube L. Zur. Paleographie und Nadschriftenkunde // Vorlesungen und Adhandlungen / Ed. F. Boll. – München, 1865. – Vol. 1.

Dain A. Les Manuscrits. – Paris, 1949, 1964, 1975.

Masai F. 1). Paléographie et codicologie // Scriptorium.— 1950.— № IV.— P.279-293; 2). La paléographie greco-latine, ses tâches, ses méthodes // Scriptorium.— 1956.— № X.— P.281-302.

Ouy G. (Les Manuscrits in "Les bibliothèques") In: L'Histoire et ses méthodes // Encyclopedie de la Pléiade. — Paris, 1961. — P.1061-1108, 1085.

Delaisse L.M.J. Towards a history of the medieval book// Miscellanea Andre Combes II.— Rome, 1967.— P.27-39; *Grujjs A.* Codicologie of Boekarcheologie? Een vals dilemma.— Nijmegen:1971.

Farquhar J.D. The manuscripts as a book // Sandra Nindman & James D. Farquhar, Pen to press. Illustrated manuscripts and printed books in the first century of printing.— The John Hopkins University, 1977.

21. *Аласания Г.Г.* Источниковедение в системе наук // Перестройка в исторической науке и проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин // Тез. докл. и сообщ. V Всесоюзн. конф. 30 мая – 1 июня 1990 г. – К., 1990. – С. 39.

22. Для первого ознакомления с состоянием изученности латинских рукописных книг можно отослать к доступным на Украине трудам: *Киселева Л.И.* Западноевропейская книга XIV-XV вв. Кодикологический и книговедческий аспекты.— Л., 1985; *Романова В.Л.* Рукописная книга и готическое письмо во Франции в XIII-XIV вв. – М., 1975; *Лебедева И.Н.* Кодикология – наука о рукописных книгах // ВИД.—Л., 1972. – Вып.4.— С.66-77.

23. *Каштанов С.М.* К вопросу о классификации вспомогательных исторических дисциплин // Перестройка в исторической науке и проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин / Тез. докл. и сообщ. V Всесоюз. конф. 30 мая-1 июня 1990 г. – Киев, 1990.— С.75-77. См. также: *И.А.Булыгин, Л.Н.Пушкарев.* Источниковедение // Советская историческая энциклопедия. – М., 1965. – Т.6. С.592-593.

24. Polata knihopisnaja (Полата књигописнаја). – Неймег, 1987. – № 17-18. Весь журнал посвящен проблемам автоматизации рукописной книги, в статьях подняты актуальные вопросы создания информационных систем, освещен опыт в области создания локальных банков и баз данных: постатейную роспись журнала см. в библиографии.

25. Инструкция по составлению описания рукописи / Институт исследования и истории текстов. Библиография. Сопровождения. Подготовительные работы / Пер. с фр. Л.И.Киселевой, под ред. проф. А.Д.Люблинской. — Париж: Национальный центр научных исследований, 1977. — 93 с. — (Информационная серия и текстуальная документация).

От составителей

Предлагаемая структура рассматривается составителями как проект, который выносится на обсуждение широкого круга специалистов, изучающих рукописную книгу как в комплексе, так и в специальных аспектах, для выработки общего принципиального подхода к кодикологическому описанию не только украинской, но и восточнославянской рукописной книги в целом. Поводом для разработки этой темы послужило то, что в своей практической работе по описанию украинской РК составители столкнулись с огромными трудностями по идентификации и атрибуции текстов и книг, определению последовательности описания и наполнению рубрик, унификации, структурированию и формализации информации, что в значительной мере связано со слабостью научных разработок в этой области и практически полным отсутствием как общих, так и специальных источниковедческих исследования украинской РК и истории письменной книжной культуры Украины. Поэтому данная схема представляет не только развернутую структуру книги как источника и объекта кодикографирования, но и предполагает собирание эмпирического материала для обобщений и последующего анализа самой книги как объекта культуры, что будет способствовать созданию фундаментальной истории книжной культуры в целом.

После коллективного обсуждения структуры предлагается подготовить методическое пособие по проблемам украинской кодикологии и кодикографии. Отделом рукописей ЦНБ предполагается создать серию специальных методических рекомендаций по работе с отдельными разделами этой структуры, составлению их описания, которая будет включать иллюстративную часть и справочную информацию (терминологический словарь, список предметных рубрик, классификационные схемы, предметный указатель, список употребляемых названий, заголовков и др.) В настоящее время подготовлено пособие по описанию переплета, выход из печати которого предполагается в 1993 г. Предусматривается также подготовка сводной библиографии по вопросам кодикологии и кодикографии, которая может помочь специалистам в изучении и описании рукописных книг.

За основу кодикологической структуры описания была взята Инструкция по составлению описания рукописей, ориентированная на автоматизированную обработку данных и созданная Институтом

исследования и истории текстов в Париже (Национальный центр научных исследований, 1977), которая была переведена на русский язык Л.И. Киселевой (БАН, Санкт-Петербург) (см. выборочный список научно-методической литературы по описанию рукописной книги). Созданная ИИИТ схема ориентирована на описание греческих, романских и латинских рукописей: Поэтому эта инструкция была доработана с ориентированием на восточнославянскую (и прежде всего украинскую) рукописную книгу с привлечением разнообразной литературы по описанию восточнославянских рукописей (библиографический список прилагается), а также с учетом личного опыта составителей.

Большое значение для современной кодикографии, ориентированной на компьютеризацию, имела специальная международная конференция, посвященная обсуждению Международных баз данных для исследований средневековых рукописей, которая была проведена в 1987 г. под эгидой Международного центра информации по источникам балканской истории (София) (CIBAL); ее материалы были опубликованы в специальном приложении к 17-18 номерам журнала "Полата кънигописъная" (см. библиографию). Большое влияние на составителей предлагаемого издания оказали материалы А.Хрюйса, Г.Хьюсман и И.Херманса, посвященные современным проблемам кодикографии и кодикологии.

Структура учитывает мельчайшие подробности внешнего описания, кодикологически понимаемого содержания, а также истории создания и бытования книги, ее многоаспектность как источника и делится на три крупных раздела: внешнее описание, содержание и историю ее существования, что соответствуют трем важнейшим сущностям и, соответственно, трем методически самостоятельным направлениям в кодикографическом анализе книг.

Углубление и детализация информации, которая на первый взгляд может показаться излишней, преследуют своей целью получить не только развернутую структуру описания рукописи, но и позволит прежде всего представить наиболее полный из существующих набор возможных элементов внешнего анализа РК, который поможет собрать разнообразный материал для научных обобщений в области истории славянской книжной культуры.

Такая детальная схема, кроме того, как нам представляется, позволит увидеть археографу (особенно начинающему) рукописную книгу как в совокупной системе и во взаимосвязи всех ее составляющих элементов (таких, например, как переплет, художественное оформление, структура и организация кодекса, судьба кодекса, его типологический статус и др.). Такой подход определяется еще и тем, что книга – объект исследования специалистов самого разнообразного профиля, причем не только гуманитарных наук или

культурологических сфер, но и представителей естественных, а также точных наук, поскольку она содержат все данные о развитии человеческого общества, в том числе экономики, политики и науки.

Формализация и структурирование описательных рубрик рассчитано не столько на возможности автоматизации, которые всегда ограничены, сколько отражают попытку разработки иерархической информационно-кодикологической системы с возможностью собрать сводные эмпирические данные о книге, которые могут быть зафиксированы при изучении РК как объекта, создать при этом словарь унифицированных и точно определяемых терминов. Такой подход даст возможность в перспективе не только поставить вопрос о согласованных дескриптивных дефинициях, используемых при описании рукописных книг, но и определить направления практической кодикографической деятельности, варианты, виды и типы элементов описания в зависимости от специфики РК и ориентировки на потребности различных специалистов.

Многие разделы описания, в частности *Геральдика*, *Музыкальная нотация* и некоторые другие, будут малоиспользуемыми при описании восточнославянских книг. Отдельные разделы могут показаться чересчур детализированы с уклоном в техническую сторону истории книги. Однако, по представлениям составителей, крайне важно увидеть именно информационно-кодикологическую модель рукописной книги во всей ее совокупности, а также во взаимосвязях со средой, создававшей книгу. Также как и родоначальники кодикологии составители считают, что в книге (и особенно малоизученной) нет несущественных деталей, даже, если она поздняя по происхождению.

Схема представлена не только на украинском, но и на русском языках, поскольку проблемы восточнославянской кодикографии тесно взаимосвязаны, как и сама история восточнославянской рукописной книжности. Кроме того, составители рассчитывают на широкую творческую апробацию структуры и формализации описания в среде специалистов-археографов и кодикологов на предмет дальнейшего согласованного развития кодикографии и кодикологии украинской книги.

Все разделы описания разработаны Л.А.Дубровиной при участии Е.М.Гальченко; раздел *Переплет* (А.1.) составлен Е.М.Гальченко, раздел *Письмо* (А.9.) – О.А.Ивановой. Составители выражают благодарность рецензентам доктору искусствоведения И.П.Мокрецовой, а также зав. отделом реставрации ЦНБ им. В.И.Вернадского АН Украины И.В.Стадниченко, художнику-реставратору ГНИРМ Министерства культуры Украины С.П.Прудникову за помощь при изучении переплета и украшения книги.

Для обсуждения этих проблем предполагается созвать специальную конференцию с привлечением специалистов из России и

Беларуси. Материалы обсуждения, рецензии и отзывы будут опубликованы.

Составители рассчитывают на серьезное обсуждение проблем кодикографии и просят направлять свои рецензии и отзывы на адрес ЦНБ им. В.И.Вернадского АН Украины:

*252017, Киев, Владимирская, 62.
Отдел рукописей.*

Кодикологическая модель структуры формализованного описания рукописи

Часть I

ОХРАННАЯ (РЕГИСТРАЦИОННАЯ) ОПИСЬ

- 1.1. **Хранение:** страна / город / населенный пункт / библиотека / хранилище / шифр современный / шифр по каталогу / старые шифры
- 1.2. **Однородность кодекса:** однородный / неоднородный сборный // конвюлот)
- 1.3. **Язык / языки**
- 1.4. **Содержание:** автор / название / заглавие (одно или несколько)
*Для печатного текста приводятся выходные данные
Если в содержании - несколько авторов, — делается
ссылка на раздел **Содержание: Перечень текстов***
- 1.5. **Тематическая классификация**
В славянской книге возможно сделать не тематическую классификацию, а типологическую предметизацию с одновременным составлением списков предметных рубрик
- 1.6. **Даты**
указанная: сомнительная / ложная
неуказанная (установленная археографом): век / десятилетие / годы
- 1.7. **Колофон (или подпись):** есть / нет. Если есть - ссылка на лист
- 1.8. **Инципит-ориентир:** текст с указанием на лист и колонку
- 1.9. **Эксплицит-ориентир:** текст с указанием на лист и колонку
- 1.10. **Количество листов**
- 1.11. **Оглавление рукописи:** есть / нет. Если есть - ссылка на лист
- 1.12. **Библиография рукописи**
- 1.13. **Репродукция рукописи:**

полностью / частично
способ: микрофильм / микрофиша / диапозитив / факсимиле
/ и др.

1.14. Регистрационная запись в вычислительном центре

1.15. Обработка рукописи:

кем / учреждение / город / дата / с оригинала / репродукции /
справочный материал

1.16. Необработанные элементы: охранный опись

(регистрационная) / описание / содержание / история

В каждом разделе указывать, какие рубрики необработаны

1.17. Реставрация или консервация: проведена / не проведена.

Если проведена: указать виды реставрации

Например: восстановление переплёта, закрепление чернил.

1.18. Примечания:

Эта рубрика допускает включение словесной информации,
непредусмотренной схемой

Часть II

СТРУКТУРА ФОРМАЛИЗОВАННОГО КОДИКОЛОГИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ

Раздел I. Внешнее описание

А.1. Переплет.

- А.1.1. **Общий анализ**
- А.1.1.1. **Состояние на момент описания:**
 - А.1.1.1.1. **Без переплета:** не было / утрачен
 - А.1.1.1.2. **С переплетом:**
 - первоначальный:* нереставрирован / реставрирован частично / реставрированы фрагменты
 - непервоначальный:* изготовлен заново / частично переделан / использован переплет другой рукописи / реставрирован частично / восстановлен по фрагментам / реконструирован с восстановлением конструкции переплета / реконструирован со стилизацией под эпоху
- А.1.1.2. **Датировка**
 - А.1.1.2.1. **Датированный самим изготовителем**
 - А.1.1.2.2. **Датируемый археографом (основание приводится в словесном выражении)**
- А.1.1.3. **Локализация**
- А.1.1.4. **Мастерская**
- А.1.1.5. **Мастера, принимавшие участие в изготовлении переплета:** есть / нет
Если есть: имя / социальная принадлежность / профессия (переплетчик, гравер и др.)
Источник информации: записи в рукописи или на переплете (указать где - на л. // форзаце // крышках) / подпись мастера или его фирменный знак / сведения из других источников (указать каких : архивные данные // записи владельцев // и др.)
- А.1.1.6. **Записи о переплетении рукописи:** есть / нет
Если есть: с указанием места расположения — подробно о записи см. раздел *История*

- А.1.2.** Техника изготовления
- А.1.2.1** Размер переплета
- А.1.2.2.** Вид переплета: мягкий / жесткий / жесткий лаковый
- А.1.2.3.** Крышки: есть / нет
- А.1.2.3.1.** Материал
Дерево: вид дерева / расположение волокон на доске (продольное // поперечное)
Картон (общая характеристика): хорошо проклеенный / рыхлый / литой / клееный (типа папье-маше) / с остатками текста (характер текста: рукописный // печатный // язык // графика текста // наличие художественных элементов)
Смешанный: в качестве крышек использованы картонные крышки с кожаным покрытием от более древнего переплета
- А.1.2.3.2.** Конфигурация крышек:
Формат: совпадает с блоком / выступает за блок, т.е. с кантами
Конструктивные особенности: с желобками / с фаской / с рантом / с закругленными углами / с выемками
- А.1.2.3.3.** Размер крышки: длина x ширина x толщина
- А.1.2.4.** Покрытие: есть / нет
- А.1.2.4.1.** Конструктивный тип: *цельный* (с клапаном // без клапана) / *составной* (с уголками // без уголков)
- А.1.2.4.2.** Материал (описывается каждый вид материала, использованный для покрытия переплета):
- А.1.2.4.2.1.** Кожа
Вид: свиная / телячья / козья / др.
Фактура: волосяная / замшевая / гладкая / гладкая лакированная / тисненая / тисненая лакированная
Окраска: неокрашена / окрашена
тип окраски: одноцветная / под мрамор / крапленая / под корень / под лазоревый камень / под черепаху / через трафарет / др.
Цвет или сочетание цветов
- А.1.2.4.2.2.** Бумага
Окраска: есть / нет
Тип окраски: одноцветная сплошная / клейстерная / крапом / мраморная окраска
Фактура: гладкая / тисненая
Цвет или сочетание цветов
- А.1.2.4.2.3.** Ткань
Вид : холст / полотно / парча / шёлк / бархат / ситец / и др.
Окраска : окрашена / неокрашена

- А.1.2.4.2.4.** *Цвет или сочетание цветов*
Пергамен: первично используемый / вторично (с остатками текста)
 Если с остатками текста указать: тип письма / язык / художественные элементы
Окраска: неокрашена / окрашена / расписанный от руки
- А.1.2.4.2.5.** *Цвет или сочетание цветов:* красный / зеленый и др.
Металл (для окладов покрытия): медь / латунь / серебро / золото / посеребрен
- А.1.2.5.** **Книжный блок**
- А.1.2.5.1.** **Размер блока**
- А.1.2.5.2.** **Корешок**
Тип: глухой / с отставом / определить нельзя
Форма: прямой / круглый / кашированный
Конструктивные особенности: гладкий (без бинтов) / с бинтами. Указать количество бинтов.
- А.1.2.5.3.** **Каптал:** есть / нет / не было / определить нельзя / не сохранился
Вид: плетеный / гладкий (кожаный // тканевый) / каптальная лента
Материал: кожа / нитки / ткань
Цвет или сочетание цветов
Способ крепления: плетеный на корешке (с прошивкой тетрадей // без прошивки тетрадей // с одновременным шитьем блока // с прошивкой корешка покрытия) / обшивной / нашивной / приклеивной
Конструктивные особенности: утоплен / с губочками
Расположение стежков: прямое / косое / крестообразное / горизонтальное
- А.1.2.5.4.** **Шитье блока**
Вид: на шнурах (двойных // одинарных) / на ремнях (одинарных // двойных) / цепочкой / на прокол
Материал: ремни (сыромятная кожа // пергамен // тесьма // ткань) / шнуры (веревка // жгут) / нитки для шитья (хлопчатобумажные // льняные // шелковые)
- А.1.2.5.5.** **Крепление блока к крышкам (описание)**
- А.1.2.5.6.** **Закладка:** есть / нет
Вид: ляссе / плоские закладки
Место крепления: на корешке блока / на корешке покрытия / на боковом срезе
Материал: шёлк / пергамен / бумага
Цвет или сочетание цветов
- А.1.2.5.7.** **Торцы книжного блока**
Декельная кромка

Обрез: первоначальный / повторный, для каждого указывают

Вид отделки обреза: неокрашенный гладкий / торшонированный / окрашенный (сплошной одноцветный // одноцветный с тиснением // одноцветный с гравировкой // клейстерный // двухцветный продольный // полосатый одноцветный // полосатый двухцветный // крапчатый одноцветный // крапчатый многоцветный // золотой крап // узорный крап // мраморный // золотой гладкий // золотой гравированный // золотой тиснённый // греческий (одноцветный /// мраморный /// с рисунками) // золотой с живописью // с рисунками // с подписями // серебряный // комбинированный, то есть сочетание различных видов в одном) / вид отделки обреза определить нельзя

Цвет или сочетание цветов

А.1.2.6. Форзацы: есть / не сохранились / не было / определить нельзя.

Если форзаца не было, то указывают выклеены ли крышки с оборота или нет. Если да, то указать каким материалом выклеены и имеют ли украшения

А.1.2.6.1. Конструкция: цельный / составной / выклеенный

А.1.2.6.2. Вид: приклеяной / пришивной / прошивной / накидной / др.

А.1.2.6.3. Материал: бумага (не окрашена // окрашена) / ткань (вид) / пергамен (первично используемый // повторно используемый // неокрашенный // окрашенный)

А.1.2.6.4. Цвет или сочетание цветов

А.1.2.7. Функциональные элементы:

А.1.2.7.1. Воспроизводство элементов: есть / нет. Если есть, то указать каких именно элементов: жуки / застёжки / завязки / наугольники / средники / цепи / оковка переплёта. Для каждого указывают способ

А.1.2.7.2. воспроизведения: фотография цветная или чёрно-белая / **Жуковины:** есть / не было / не сохранились (следы)

Форма: круглая / овальная / каплевидная / квадратная / и др.

Количество

Расположение: по углам / по углам и в центре

Материал: медь / латунь / серебро / железо. Если металл позолочен или посеребрен, указать дополнительно

Техника исполнения: литьё / выпилровка / чеканка / гравировка / резьба / чернь / скань / ковка / эмаль

А.1.2.7.3. Застёжки: есть / нет / не сохранились (следы)

Тип: на шпенёк (врезной // накладной) / на пробой (врезной // накладной)

Расположение: по боковому обрезу / по всем обреза́м / на верхней крышке

Материал: медь / латунь / серебро / золото / железо.

Если позолочена или посеребрена, указать дополнительно

Техника исполнения: литье́ / выпиловка / чеканка / гравировка / резьба / чернь / скань / ковка / эмаль

A.1.2.7.4.

Завязки: есть / нет / не сохранились (следы)

Расположение: по боковому обрезу / по всем обреза́м / на верхней крышке

в

Материал: кожа / ткань / жгут

A.1.2.7.5.

Средники: есть / нет / не сохранились (следы)

Форма: круглая / овальная / каплевидная / квадратная и др.

Расположение: на верхней крышке / на обеих крышках

Материал: медь / латунь / серебро / железо / др. Если металл позолочен или посеребрен, указать дополнительно

Техника исполнения: литье́ / выпиловка / чеканка / гравировка / резьба / эмаль / др.

A.1.2.7.6.

Наугольники: есть / нет / не сохранились (следы)

Форма: круглая / овальная / каплевидная / квадратная и др.

Расположение: на верхней крышке / на обеих крышках

Материал: медь / латунь / серебро / железо / др. Если металл позолочен или посеребрен, указать дополнительно

Техника исполнения: литье́ / выпиловка / чеканка / гравировка / резьба / эмаль / др.

A.1.2.7.7.

Накладные элементы особого типа: есть / нет / не сохранились (следы)

Вид: цепи / оковка переплета / скобки / рамки для заголовков / др.

Расположение (указать место крепления)

Материал: медь / латунь / бронза / железо / др.

A.1.2.8.

Дополнительные элементы оформления переплета: есть / нет / не сохранились (следы)

Если есть, то описать каждый элемент

A.1.2.8.1.

Заглавие

Расположение: на верхней крышке / на корешке / на обре́зе (каком?)

Техника исполнения: написаны чернилами / написаны краской / тиснение

- А.1.2.8.2.** *Воспроизведение текста*
Наклейки для заголовков:
Вид: под крышкой / в рамке / др.
Материал: бумага / пергамен
- А.1.2.8.3.** **Суперэкслибрис**
Указать владельца. Для описания заполнить подраздел
Геральдика с соответствующей ссылкой
- А.1.3.** **Украшения: есть / нет**
- А.1.3.1.** **Воспроизведение украшений: есть / нет**
Если есть, то указать для каждого вида украшений
способ воспроизведения: фотография (чёрно-белая //
цветная) / протирка / схема / др. виды
- А.1.3.2.** **Вид украшения**
- А.1.3.2.1.** **Тиснение**
Расположение: на крышках / на корешке / по торцу
 крышки / на ремнях / дублюра
Тип тиснения: блинтовое / бородавчатое / золотом /
 серебром / красками / комбинированное
Инструмент :
 д о р о ж н и к – указывают ширину линий в мм.
 б а с м ы: бордюрные / наполнения
 ф и л е т ы
 н а к а т к и, если сдвоенная, указывают
 дополнительно
 с р е д н и к и:
 форма: круглые / овальные / ромбовидные /
 наборные / и др.
 содержание: сюжетные / орнаментальные
 текст: нет / есть. Если есть, то
 воспроизводится на языке оригинала и
 приводится подпись гравёра
 у г о л к и:
 форма: треугольные / овальные / наборные
 содержание: сюжетные / орнаментальные
 текст: есть / нет. Если есть: воспроизвести
 текст и подпись гравера
- А.1.3.2.2.** **Гравировка по коже**
- А.1.3.2.3.** **Мозаика по коже:**
место расположения
цвет врезанных частей
- А.1.3.2.4.** **Аппликация:**
место расположения
материал: кожа / ткань / бумага
цвет наклеенных частей
- А.1.3.2.5.** **Инкрустация:**

- место расположения:* покрытие / наугольники / средники / застёжки
вид: по дереву / по коже / по металлу
материал: кожа / перламутр / камни
цвет инкрустированных частей
- A1.3.2.6.** Дробницы: количество / место расположения / материал основы / вид (эмаль // живопись) / мастерская / школа
- A.1.3.2.7.** **Вышивка:**
место расположения: крышка (какая?) / корешок
техника исполнения: гладь / крестом / др.
основные цвета ниток
- A.1.3.2.8.** **Живопись :**
место расположения: покрытие / дублюра
техника исполнения: масло / акварель / перо и др.
основные цвета красок
- A.1.3.10.** **Оклад:**
вид: цельный / составной. Для последнего указывают составные части: наугольники // средники // дробницы // др.
материал:(медь // латунь // серебро // золото) / слоновая кость / перламутр / камни (драгоценные // полудрагоценные // поделочные // имитация).
 Указываются названия камней. Если металл позолочен или посеребрен, указать дополнительно.
техника исполнения: литье / выпилровка / чеканка / гравировка / эмаль / скань / инкрустация / чернь

A.2. Объём рукописи

- A.2.1.** При фолиации
- A.2.1.1.** Общее количество листов "L" (включая различные типы нумерации), перечисление которых осуществляется формулой: $L = A + B + C + D - E$
 Сохраняется тип нумерации, принятый в рукописи (латинская, арабская или литерная)
- A – нумерация листов, перед основным текстом;
 - B – основная нумерация листов, содержащих текст;
 - C – нумерация листов после основной нумерации;
 - D – пронумерованные дважды, обозначенные литерами, например: 47а, 122 а-б;
 - E – пропущенные листы.
- Например:* $291 = I-V+1-275+VI-IX+22a+149a-б+217a - 133-й.$

- A.2.1.2.** Листы рукописи: *первоначальные*, восходящие к времени возникновения / *восстановленные* в более позднее время (с допущенным текстом) / *форзацные* (указываются чистые листы, которые приклеивались к доске переплета) / *защитные* (указываются те чистые, листы, которые не были приклеены к доске, однако также имели защитную функцию) / *чистые* (полные // verso // ректо)
- A.2.2.** При пагинации (по формуле: $S = A + B + C + D - E$)
- A.2.3.** Время нанесения фолиации (пагинации): первоначальная (одновременная созданию рукописи) / последующая (с датировкой в пределах века)
- A.2.4.** Система нумерации: римская / алфавитная (славянская // ионийская // еврейская // арабская и др.) / арабская (десятичная позиционная)
- A.2.5.** Место расположения
- A.2.6.** Материальные лакуны (листы, утраченные в процессе бытования рукописи и не восстановленные в дальнейшем)

А.3. Размеры листов и страниц

- A.3.1.** Высота
- A.3.2.** Ширина
- A.3.3.** Обрезана / необрезана. Если обрезана: указывается сохранившиеся размеры полей (на основе формулы полей) в следующей последовательности — корешковое поле : верхнее поле : боковое поле : нижнее поле

А.4. Материал

- A.4.1.** Папирус
- A.4.1.1.** Прожилки: горизонтальные / вертикальные
- A.4.1.2.** Особенности (словесное описание)
- A.4.2.** Бумага
- A.4.2.1.** Вид (общий аспект)
- A.4.2.2.** Цвет
- A.4.2.3.** Толщина
- A.4.2.4.** Формат
- A.4.2.5.** Вержеры: параллельные / перпендикулярные / измерение 20-ти вержеро в мм
- A.4.2.6.** Повтюзо: размер в мм
- A.4.2.7.** Филиграния:
- A.4.2.7.1.** Тип с указанием листов

- A.4.2.7.2. Контрамарки с указанием листов
- A.4.2.7.3. Расположение на листе: формула расположения
- A.4.2.7.4. Идентификация: № филигрании по справочнику
- A.4.3. Пергамен
- A.4.3.1. Качество: тонкий / обычный / грубый
- A.4.3.2. Цвет: белый / жёлтый / коричневый / оттенки
- A.4.3.3. Использование: единожды употреблённый / палимпсест
- A.4.4. Другие виды

A.5. Состояние рукописи

- A.5.1. Рукописи в целом: полная / незавершенная / поврежденная / переделанная / восполненная / переплетенная не по порядку и др.
- A.5.2. Сохранность переплёта
- A.5.2.1. Покрытия
- A.5.2.2. Досок
- A.5.2.3. Накладных украшений и фурнитуры: оклад / жуки / наугольники / средники / застёжки / и др.
- A.5.2.4. Украшения переплёта
- A.5.3. Сохранность блока: выпадение тетрадей / деформация обреза / каптала
- A.5.4. Сохранность листов (три степени): хорошая / удовлетворительная / плохая
- A.5.4.1. Общая характеристика повреждений: ветхие / утраты частей / деформация / разрывы (сильные // незначительные) / сцементированные / затёки / следы / жизнедеятельности насекомых / загрязнения / поражение грибами / лисьи пятна
- A.5.5. Сохранность украшений
- A.5.5.1. Изменение цвета красок: миниатюры / заставки / инициалы
- A.5.5.2. Осыпание красочного слоя: миниатюры / заставки / инициалы
- A.5.6. Сохранность текста: угасание / кислые чернила / осыпание карандаша
- A.5.7. Мероприятия по реставрации и консервации

A.6. Структура кодекса

- A.6.1. Тетради: число / тип
- A.6.2. Сигнатура: есть / нет
- A.6.2.1. Место расположения сигнатуры

- А.6.2.2.** Украшение сигнатуры: есть / нет. См.: подраздел *Украшения рукописи*
- А.6.3.** Кустода (реклама): есть / нет
- А.6.4.** Вклейки на фальце: есть / нет
Если есть, — указать место размещения / материал / текст (есть / нет)

А.7. Организация страницы

- А.7.1.** Наколы: есть / нет. Если есть, то указать:
- А.7.1.1.** Форма дырок: круглая / овальная
- А.7.1.2.** Размещение наколов
- А.7.1.2.1.** Для разлиновки: на внутреннем поле / на внешнем поле / между колонками / на нижнем поле / на верхнем поле
- А.7.1.2.1.** Для линий, составляющих поле текста: на внутреннем поле / на внешнем поле / между колонками / на верхнем поле / на нижнем поле
- А.7.1.3.** Разлиновка между точками накола: есть / нет
- А.7.1.4.** Система наколов внутри тетради: есть / нет
если нет, то указать: не было / срезаны / срезаны частично
- А.7.2.** Разлиновка: есть / нет
- А.7.2.1.** Способ: металлическим стержнем / свинцовым карандашом
- А.7.2.2.** Чернила: красные / чёрные / коричневые / и др.
- А.7.2.3.** Система: углубления / рельефы
- А.7.2.4.** Тип: указывается по справочнику Леру (Julien Lerou. *Les Types De Reglure Des Manuscrits Grecs // Bibliographies. Colloques. Travaux Preparatoires / Institute De Recherche et D'histoire Des Textes. — Édition Du Centre National De La Recherche Scientifique, Paris. — 1976.*) Воспроизводится схема и указывается число разлинованных строк / ширина / высота / ссылка на др. издания и справочники
- А.7.2.5.** Число заполненных текстом: строк / колонок
- А.7.2.6.** Поле текста: высота / ширина / расстояние между колонками (с вариантами, если поле текста не имеет постоянного размера)

А.8. Организация текста

- А.8.1. Пробелы (разделение текста на слова): есть / нет / регулярные / редкие
- А.8.2. Рубрикация текста: есть / нет
- А.8.2.1. Заголовок: есть / нет
- А.8.2.1.1. Не выделен
- А.8.2.1.2. Выделен: первоначальное / первоначальное выделение / без заставки / под заставкой / в заставке (целиком // частично) / без рамки / в рамке / на поле (нижнем // верхнем // боковом) / в красную строку / цветом чернил / почерком / др.
- А.8.2.2. Колонтитул: есть / нет
- А.8.2.2.1. Расположение на полях: верхнем / нижнем / боковом
- А.8.2.2.2. Вид: постоянный / переменный
- А.8.2.2.3. Содержит: название раздела / подраздела / (полное // сокращенное) / имя автора (полное // сокращенное) / слово / начальную букву / др.
- А.8.2.3. Инициалы: нет / есть / одного рубрикационного ряда / разного рубрикационного ряда (по отношению к строке)
Типы инициалов см. подраздел **Украшения**
- А.8.2.4. Структурные части текста:
- А.8.2.4.1. Главы: есть / нет
- А.8.2.4.2. Чтения: есть / нет
- А.8.2.4.3. Разделы: есть / нет
- А.8.2.4.4. Др. виды
Для каждого подраздела указывают
Нумерацию частей: есть / нет (пример — цифра / лист).
Место обозначения на полях (см. подраздел **Рубрикационные знаки**) / в тексте
Выделение частей: есть / нет:
Способ выделения: красная строка / изменение цвета чернил (краски) / "древнерусский абзац" / использование новых страниц / изменение почерка (см. "Письмо") / инициал / и др.)
- А.8.2.5. Концовка (колофон и др. виды): есть / нет / не выделена / выделена
- А.8.2.5.1. Расположение: какую структурную часть текста завершает: главу / чтение / весь текст / и т.д.
- А.8.2.5.2. Способ выделения: формой / чернилами / оформлением
- А.8.2.5.3. Форма: воронка / круг / крест / квадрат / др.
- А.8.2.5.4. Почерк : совпадает с основным / не совпадает

- А.8.2.5.5.** Художественное оформление: есть / нет. Если есть: сделать ссылку на соответствующий подраздел рубрики *Украшения*
- А.8.2.6.** Текстовые отметки на полях рубрикационного характера (записи на полях, полные или сокращенные, позволяющие идентифицировать различные части и фрагменты текста): нет / есть :
- А.8.2.6.1.** Тип отметки для: подзаголовка / инципита / указание на чтения / сноски на авторитеты / и т.д.
- А.8.2.6.2.** Время создания: современны / последующего времени
- А.8.2.6.3.** Почерк: совпадает с основным / нет (см. *Письмо*)
- А.8.2.6.4.** Чернила (цвет): черные / синие / коричневые / красные / др.
- А.8.2.7.** Рубрикационные знаки: есть / нет
- А.8.2.7.1.** Виды: знаки параграфов / разделов и др.
- А.8.2.7.2.** Место расположения: на полях / в тексте (по отношению к строке)
- А.8.2.7.3.** Соответствие знаков: определение глав / зачал / разделов / церковных праздников / и т.д. (привести пример на каждый знак с указанием л. / с).
- А.8.2.7.4.** Элементы художественного оформления: есть / нет (см. раздел *Украшения*)
- А.8.3.** Особые формы организации текста:
- А.8.3.1.** Таблицы: есть / нет
- А.8.3.1.1.** Математические (л. / с.)
- А.8.3.1.2.** Церковные: пасхалии / каноны / др. (л. / с.)
- А.8.3.2.** Каллиграммы (л. / с.)
- А.8.3.3.** Акrostих (л. / с.)
- А.8.3.4.** "Игры текстом" (т.е. расположение текста на листе в виде какой-либо фигуры)
- А.8.4.** **Дополнительный текст:**
- А.8.4.1.** Глоссы: современны рукописи / последующего времени / расположение (вставки // между строк // на поле верхнем // на поле нижнем // на поле внутреннем // на поле боковом // обрамляющие текст)
Почерк, чернила и др. см. подрубрику *Письмо*
- А.8.4.2.** Аннотация: современны рукописи / последующего времени / расположение (вставки // между строк // на поле верхнем // на поле нижнем // на поле внутреннем // на поле боковом // обрамляющие текст)
Почерк, чернила и др. см. подрубрику *Письмо*
- А.8.4.3.** Комментарии: современны рукописи / последующего времени / расположение (вставки // между строк // на поле верхнем // на поле нижнем // на поле внутреннем // на поле боковом // обрамляющие текст)

- А.8.4.4.** Почерк, чернила и др. см. подрубрику *Письмо*
Резюме: современные рукописи / последующего времени /
 расположение (вставки // между строк // на поле верхнем
 // на поле нижнем // на поле внутреннем // на поле
 боковом // обрамляющие текст)
 Почерк, чернила и др. см. подрубрику *Письмо*

А.9. Письмо

- А.9.1.** **Основной текст**
- А.9.1.1.** **Тип письма:**
- А.9.1.1.1.** **Устав**
Вид: прямой / наклонный / широкий / узкий /
 каллиграфический / деловой / особые виды устава
Локализация: регион / школа / скрипторий
Воспроизведение: № в альбоме / листы / масштаб
- А.9.1.1.2.** **Полуустав**
Вид: простой / прямой / наклонный / беглый /
 переходящий в скоропись / каллиграфический / др. виды
Локализация: регион / школа / скрипторий
Воспроизведение: № в альбоме / листы / масштаб
- А.9.1.1.3.** **Скоропись**
Вид: простая / беглая / переходящая в курсив
Локализация: регион / школа / скрипторий
Воспроизведение: № в альбоме / листы / масштаб
- А.9.1.2.** **Характер написания букв:**
- А.9.1.2.1.** **Общий аспект** (общая характеристика, например:
 четкий / небрежный / др.)
- А.9.1.2.2.** **Угол наклона** (между строкой и пером)
- А.9.1.2.3.** **Нажим:** слабый / средний / сильный
- А.9.1.2.4.** **Воспроизведение алфавита** (графических вариантов)
- А.9.1.3.** **Размеры:** между строками / ширина / средняя высота
 (корпуса буквы) / высота с верхними осями (петлями)
 высота с нижними осями (петлями)
- А.9.1.4.** **Почерк:**
- А.9.1.4.1.** **Количество почерков** (точно // сомнительно)
- А.9.1.4.2.** **Крайние строки** для каждого почерка
- А.9.1.5.** **Аббревиатуры и сокращения :** есть / нет
- А.9.1.5.1.** **Типы сокращений:** "nomina sacra" / др.
- А.9.1.5.2.** **Виды сокращений :**
Стяжение согласных
Стяжение гласных: полное / частичное
С помощью выносных букв: в конце слова / в середине (с
 титлом // без титла)

Сокращение слова до одной начальной буквы
Сокращение слова до одной начальной буквы и выноса её над предшествующим словом

Лигатуры: строчные / надстрочные / взметы (соединение строчной и выносной)

Для каждого вида указать частоту встречаемости:
постоянные / частые / редкие / примеры л. / с.

А.9.1.5.3.

Знаки сокращений :

Титло: в виде прямой черты с опущенными концами / в виде изогнутой черты / двускатной крыши / креста и др.

Разновидности титла: камора / паерок / взмет / смьгчец / стяга / апостроф

Особые знаки сокращений: круг, очерчивающий сокращенное слово / уголки / знаки для выносных букв / другие знаки сокращений

Для каждого вида указать место постановки и графические варианты

А.9.1.6.

Цифры: есть/ нет

А.9.1.6.1.

Алфавитная система

А.9.1.6.1.1.

Славянские: глаголица / кириллица

Обозначение: без титла / с титлом: над порядком (в 3-4-х значных) // над всем числом (" -")

Выделение: отсутствие точек по обе стороны букв / наличие точек по обе стороны букв: в 1-2 х значных / в 3-4 х значных числах

Начертание вариативных начертаний

цифр: 6, 90, 400, 700, 800, 900

чисел второго порядка: справа-налево / слева-направо тысяч: без хвоста / с хвостом (с одним перечеркиванием // с двумя перечёркиваниями)

А.9.1.6.1.2.

Иные системы: греческие, латинские и др.

А.9.1.6.2.

Десятичная позиционная система (арабские цифры)

А.9.1.6.3.

Римская система: с надписанными окончаниями / без /

А.9.1.6.4.

Пунктуация: первоначальная / непервоначальная / исправленная (время исправления) / добавленная

А.9.1.7.1.

Время изменений в пунктуации (если возможно установить)

А.9.1.7.2.

Знаки пунктуации

Разновидности: точка / кендема / положительная / сочетание точек / крест / прямая черта / волнистая линия запятая / слогия / статия / стишица / отрикаль / вопросительный знак / двоеточие / скобки (с указанием их конфигурации) / знаки для цитат / знаки переноса / др.

Расположение (указать для каждой разновидности) : в строке / над строкой / в середине строки / на боковом поле / в конце чтения / рядом с заголовком / в середине слова / на букве с другим знаками т.д.

A.9.1.8. *Чернила*: цвет / качество (интенсивность) при написании знаков пунктуации

A.9.1.9. *Тайнопись*: есть / нет

A.9.1.9.1.

Виды:

Замена букв кириллицы буквами другого алфавита : греческого / латинского / пермской азбуки / и др.

Система измененных знаков кириллицы : полусловица / др.

Литорея (система замены одних знаков другими): простая (тарабарская азбука) / мудрая / тайнопись в квадратах / др.

Счётная (цифровая) тайнопись: простая (цифровой разряд) / описательная (описательный разряд) / сложная / значковая. Для каждой указать цифровую систему: десятичная позиционная / римская / алфавитная (кириллица и др.)

Условный порядок букв (слов): обратное письмо / фигурное письмо (письмо по начальным буквам (акростих)

Дипломатическая тайнопись

Комбинированная тайнопись

A.9.1.9.2. *Расположение*: отдельно / в группе / смешанная со словами

A.9.1.10. *Другие алфавиты* (отличные от алфавита текста): правильные / неправильные

A.9.1.10.1. *Отношение к алфавиту основного текста*: смешанные с алфавитом текста / расположенные в тексте

A.9.1.10.2. *Соответствие*: словам языка цитат / транслитерации / числам / собственно тексту

A.9.1.11. *Надстрочные знаки*: есть / нет

A.9.1.11.1. *Частота встречаемости*: регулярные / редкие / единичные

A.9.1.11.2. *Виды*

Знаки ударения: точка в правом верхнем углу над ударными гласными / интервал между ударной гласной и следующей за ней согласной / удвоение ударной гласной / оксия / вария / камора / несколько знаков над одним словом

Знаки количества: кендема / двойная оксия / перевернутая камора

Знаки слогоделения: апостроф / точка

Обозначение йотации: запятая / точка / две точки / изогнутая (прямая) черта / др. знаки
Знаки придыхания (ст. хритусы): тонкое придыхание (знак словесного приступа) / густое / уголки / варианты начертаний знаков придыхания : есть / нет
Знаки смягчения: камора / уголок приписываемый к букве
Сочетание знаков ударения и придыхания: иссо(оксия + спиритус) / апостроф (вария + спиритус).
Для каждого вида указать место постановки: над буквой / сбоку (л./с.)

A.9.1.12. Исправления: есть / нет

A.9.1.12.1. Частота встречаемости: избыточные / редкие

A.9.1.12.2. Подготовка исправления: смыто / выскоблено / зачеркнуто.

A.9.1.12.3. Вид исправления: расставлена пунктуация (вверху // внизу) / добавления (междустрочные // маргинальные) / смысловое выделение текста (графически) и др.

A.9.1.12.4. Специальные знаки исправления (см. № знака в альбоме)

A.9.1.13. Другие знаки

A.9.2. Дополнительный текст: есть/ нет

A.9.2.1. Относящийся к основному тексту (например пояснительного характера): есть/ нет

A.9.2.1.1. Глоссы

Количество почерков: точно / сомнительно

Современны рукописи / последующего времени (указать дату)

Чернила: цвет/ качество (интенсивность)

Расположение в тексте : на поле (верхнем // нижнем // левом // правом) / между строк / обрамляющие текст

Размер: отдельные слова / фраза / текст

Тип письма: устав / полуустав / скоропись

Почерк (общий аспект): чёткий / небрежный / и т.д.

Знаки для глосс: место расположения (рядом с глоссой // в тексте) / пример на каждый знак (л./с.) (крестик и др.)

A.9.2.1.2. Аннотации

Количество почерков (точно / сомнительно)

Современны рукописи / последующего времени (указать дату)

Чернила: цвет / качество (интенсивность)

Расположение в тексте : на поле (верхнем// нижнем // левом // правом) / между строк / в конце текста / обрамляющие текст

- Размер: отдельные слова / фраза / текст*
Тип письма: устав / полуустав / скоропись
Почерк (общий аспект): чёткий / небрежный / и т.д.
- A.9.2.1.3. Комментарий**
Количество почерков (точно / сомнительно)
Современны рукописи / последующего времени (указать дату)
Чернила: цвет / качество (интенсивность)
Расположение в тексте: на поле (верхнем // нижнем // левом // правом) / между строк / обрамляющие текст
Размер: отдельные слова / фраза / текст
Тип письма: устав / полуустав / скоропись
Почерк (общий аспект): чёткий / небрежный / и т.д.
- A.9.2.1.4. Резюме**
Количество почерков (точно / сомнительно)
Современны рукописи / последующего времени (указать дату)
Чернила: цвет / качество (интенсивность)
Расположение в тексте: на поле (верхнем // нижнем // левом // правом) / между строк / обрамляющие текст
Размер: отдельные слова / фраза / текст
Тип письма: устав / полуустав / скоропись
Почерк (общий аспект): чёткий / небрежный и т.д.
- A.9.2.2. Иные записи (не имеющие прямого отношения к тексту или содержащую): есть / нет**
Количество записей (л./с.)
Количество почерков: точно / сомнительно
Современны рукописи / последующего времени (указать дату)
Чернила: цвет / качество (интенсивность)
Расположение в тексте: на поле (правом // левом // нижнем // верхнем) / между строк / обрамляющие текст
Тип письма: устав / полуустав / скоропись
Почерк (общий аспект): четкий / небрежный / и т.д.

A.10. Музыкальная нотация

- A.10.1. Общая характеристика: добавочная / функциональная нотация / прерывная / непрерывная / с нотным станом / без нотного стана**
- A.10.2. Нотный стан (основа для нотации): количество линий (1, 3, 4, 5) / разлиновка (стержнем металлическим // чернилами // карандашом)**

- A.10.2.1.** Цвет: черный / красный / разноцветный (с указанием цвета)
- A.10.2.2.** Начальные знаки: ключвые буквы / мензуральные знаки / др. виды
- A.10.2.3.** Знаки тактовые
- A.10.2.4.** Вертикальные разделительные знаки
- A.10.2.5.** Конечные знаки (в конце линии)
- A.10.3.** Нотация без нотного стана:
- A.10.3.1.** Идеографические знаки: невмы / крюки (знамена) / др.
- A.10.3.1.1.** Цвет: совпадает / не совпадает с цветом чернил. Если не совпадает, то указать различия
- A.10.3.1.2.** "Штиль" нотации: вертикальный / наклонный
- A.10.3.1.3.** Добавочная мелодичная нотация: есть / нет. Если есть, указываются буквы - а, в, с и др.
- A.10.3.1.4.** Ритмическая нотация: есть / нет. Если есть, указывают буквы - а, в, с и др.
- A.10.3.2.** Особенности
- A.10.4.** Нотация диастематическая: без нотного стана / на нотном стане
- A.10.4.1.** Форма нот:
- A.10.4.1.1.** Церковное пение: маленькие связные точки / квадратные ноты (киевской нотации // волынской и др.) / готические ноты (немецкие) / "гвоздики"
- A.10.4.1.2.** Полифония: пропорциональная нотация с лигатурами XIII в. / нотация полуактами / заполненные ноты (чёрные // красные // смешанные) / нотация полых нот или "белая нотация" / нотация славянских рукописей
- A.10.5.** Теоретические рукописи: нотация непрерывная алфавитная (а - р) / прерывная алфавитная нотация / нотация диазиан / интервальная нотация / др.
- A.10.6.** Нотация инструментальная: цифровой бас / табулятура / др.

A.11. Украшения рукописи

Указываются способы украшения рукописи: текста, страницы, а также виды украшений, связанные непосредственно с текстом: вязь, заставки, концовки, инициалы, иллюстрации (миниатюры, рисунки, гравюры)

- A.11.1.** Текста:
- A.11.1.1.** Заглавие
- A.11.1.2.** Подзаголовков
- A.11.1.3.** Инципит
- A.11.1.4.** Оглавление

- A.11.1.5.** Указатели
- A.11.1.6.** Сигнатура
- A.11.1.7.** Реклама
- A.11.1.8.** Рубрикационные знаки
- A.11.1.9.** Отдельное(ые) слово(а)
- A.11.1.10.** Числа

Для каждого элемента **A.11.1.** в зависимости от его значения указать:

тип: орнаментальный / филигранный / украшенный / историзованный / коленчатый / узорный (эмальерный) / растительный / плетеный / витой / зооморфный / тератологический, антропоморфный / сюжетный / контурный / старопечатный (рисованный // гравюра (см. подрубрику **Гравюра**))

стиль (при необходимости): византийский / балканский / старовизантийский / фряжский (травный) / старопечатный (клейма) / др.

мотивы

- A.11.2.** Страницы:
- A.11.2.1.** Построчные украшения
- A.11.2.2.** Обрамление
- A.11.2.3.** Бордюр: сверху / внизу / справа / слева
- A.11.2.4.** Таблицы канонов
- A.11.2.5.** Между колонками (текста)
- A.11.2.6.** Отдельные элементы
- A.11.2.7.** Орнаментальный фон

Для каждого элемента **A.11.2.** указать.

место и частота повторения: на фронтисписе / в начале текста / на титульном листе / в начале главы книги / на каждом листе, странице / в тексте / в конце рукописи
количество

размещение на странице: полностью страница / полстраницы / % страницы / % колонки / поля (справа // слева // сверху // снизу)

техника исполнения: выделение цветом / эскиз / рисунок (контурный // размытый) / цветная живопись / монохромная живопись / цвет / золото или серебро

тип: орнаментальный / филигранный / украшенный / историзованный / с элементами геральдики (см. подрубрику **Геральдика**)

- A.11.3.** Надписи, относящиеся к украшениям: надписи под изображениями / надписи в изображении / идентификация (персонажей // мест // предметов) / пометы для иллюминатора (отдельные буквы / другие указания)

При необходимости привести уточнения, в особенности указать: современно ли тексту рукописи / если нет, то какой эпохой его можно датировать / состояние украшения (завершенность, сохранность)

- A.11.4.** **Вязь**
- A.11.4.1.** Расположение: л/с
- A.11.4.2.** Показатель вязи (отношение высоты к ширине)
- A.11.4.3.** **Приемы**
- A.11.4.3.1.** Основные: лигатуры / подчинение одной буквы другой / соподчинение / включение одной буквы в другую / совпадение в точке / комбинации приемов
- A.11.4.3.2.** Дополнительные приемы: дробление мачтовых лигатур / полуштамбы / ложное дробление лигатур / висячие полуштамбы / обрубки / ложные обрубки / косой срез / несимметричное разведение букв / дробление полуштамбовых лигатур / др.
- A.11.4.4.** Элементы украшений: веточка / стебелёк / усик / хоботок / узелок / др.
- A.11.4.5.** Локализация (например, поморский стиль / др.)
- A.11.4.6.** Школы
- A.11.5.** **Инициалы**
- A.11.5.1.** Вид: без рамки / в рамке
- A.11.5.2.** Тип : колеичатый / узорный (эмальерный) / растительный / плетёный / витой / зооморфный / тератологический / антропоморфный / сюжетный / старопечатный (рисованный) // старопечатный (гравюра) (см. подрубрику *Гравюра*) / контурный / историзованный / др.
- A.11.5.3.** Стиль (при необходимости): византийский / балканский / старовизантийский / фряжский (гравный) / старопечатный (клейма) / др.
- A.11.5.4.** Элементы: веточки / завитки / усики / др.
- A.11.5.5.** Техника исполнения:
- A.11.5.5.1.** Фон: есть / нет
Если есть, указать: черный / золотой / цветной (указать цвет) / с орнаментальной разделкой
- A.11.5.5.2.** Цвет: одноцветный (простой // художественный) / золотой / красный (киноварь // сурик // кармин) / многоцветный / др.
- A.11.5.5.3.** Исполнение (общий аспект): тщательно выполненный / грубый / др.
- A.11.5.6.** Расположение: в начале главы (др. раздела) / в тексте / ломбарды / и др.
- A.11.5.7.** Размеры: большой / средний / малый
- A.11.5.8.** Воспроизведение: фотография / рисунок

- А.11.6. Заставки:**
- А.11.6.1. Расположение:** л./с.
- А.11.6.2. Количество**
- А.11.6.3. Тип :** орнаментальная / растительная / плетёная / витая / зооморфная / тератологическая / антропоморфная / сюжетная / старопечатная (рисованная // гравюра) (см. Гравюра) / кон.урная / с медальоном / др.
- А.11.6.4. Стил**ь (при необходимости): византийский / балканский / старовизантийский / фряжский (травный) / старопечатный (с клеймами // без клейм) / др.
- А.11.6.5. Описание** (при необходимости)
- А.11.6.6. Форма:** аморфная / геометрическая (прямоугольник // квадрат // в форме буквы П) / ленточная / арочная / архитектурная композиция / плетенка (густая // разряженная // жгут) / др.
- А.11.6.7. Размещение:** над всем текстом / над колонкой без рамки / в рамке / обрамляет текст / внутри его
- А.11.6.8. Составные части:** навершие / угловые элементы / дополнительные элементы вокруг заставки
Если необходимо, привести словесное описание.
- А.11.6.9. Техника исполнения:** рисованная / гравюра / смешанная (сочетание гравюры и рисунка)
- А.11.6.10. Фон:** одноцветный / двухцветный / многоцветный (золото // чёрный // белый // краска (указать цвет)
Разделка фона: жемчуг / круг / точки / крестики
- А.11.6.11. Основные цвета:** красный / синий / зеленый / жёлтый / оранжевый / коричнево-красный / голубой / тёмно-желтый / тёмно-синий / серый / малиновый / тёмно-коричневый / чёрный / белый / золотой
Преобладающие цвета можно выделить отдельным знаком
- А.11.6.12. Размеры:** большая (раздел) / средняя (глава) / малая (структурные части, например, параграф)
- А.11.6.13. Особенности** (например, сочетание с миниатюрой)
- А.11.6.14. Воспроизведение:** фотография / прорись
- А.11.7. Концовка:**
- А.11.7.1. Общий аспект:** выделенная почерком / художественно оформленная
- А.11.7.2. Расположение** (л. / с.)
- А.11.7.3. Количество** (общее количество в рукописи)
- А.11.7.4. Вид**
- А.11.7.4.1. Знаки:** в виде букв / в виде пунктуационных знаков
- А.11.7.4.2. Геометрические линии и их сочетания**
- А.11.7.4.3. Узор (орнамент)**
- А.11.7.4.4. Рисунок**

- A.11.7.5.** Элементы: геометрические / растительные / антропоморфные / зооморфные
- A.11.7.6.** Техника исполнения: многоцветная / одноцветная / чернила / киноварь / золото / краска
- A.11.7.7.** Воспроизведение: фотография / прорись
- A.11.8.** Иллюстрации:
- A.11.8.1.** Миниатюры:
- A.11.8.1.1.** Расположение
в тексте л./с.
на листе: часть текста / вся страница / внутри текста / на полях / в заставках / в медальонах
- A.11.8.1.2.** Количество (общее количество в рукописи)
- A.11.8.1.3.** Содержание: сюжет / персонажи (словесное описание)
- A.11.8.1.4.** Основные цвета: красный / оранжевый / жёлтый / зелёный / голубой / синий / фиолетовый / чёрный / белый / золотой
Преобладающие цвета отметить
- A.11.8.1.5.** Миниатюристы: имена, если зафиксированы / неизвестны / кто предположительно / количество (одни / несколько)
- A.11.8.1.6.** Техника: на грунте / без грунта / др.
- A.11.8.1.7.** Подписи в миниатюрах: воспроизведение (л/с)
- A.11.8.1.8.** Публикации
- A.11.8.1.9.** Воспроизведение
- A.11.8.2.** Гравюры:
- A.11.8.2.1.** Расположение (л. / с.)
- A.11.8.2.2.** Количество
- A.11.8.2.3.** В виде: оттиска / наклейка
- A.11.8.2.4.** Техника исполнения: на меди / на дереве / раскрашенная (указать основные краски)
- A.11.8.2.5.** Публикации: есть / нет
- A.11.8.2.6.** Воспроизведение (№ в альбоме)
- A.11.8.3.** Рисунок:
- A.11.8.3.1.** Расположение (л. / с.)
- A.11.8.3.2.** Количество
- A.11.8.3.3.** Техника исполнения: контурный / размытый / цветной (см. цвет в миниатюре) / пером / карандашом / кистью / и др.
- A.11.8.3.4.** Содержание: общий аспект / сюжет / персонажи (при необходимости раскрыть)
- A.11.8.3.5.** Публикации
- A.11.8.3.6.** Воспроизведение (№ в альбоме)
- A.11.9.** Симметрия: (находится в стадии разработки)
- A.11.9.1.** Виды
- A.11.9.2.** Типы

А.12. Геральдика

- А.12.1. **Герб:**
А.12.1.1. **Количество**
А.12.1.2. **Размер**
А.12.1.3. **Место расположения**
А.12.1.4. **Внешний вид:** изображения живописные, рисунок / рамка оставлена пустой / др. варианты
- А.12.2. **Щит**
А.12.2.1. **Общий аспект:** одноцветный / многоцветный / рассеченный / пересеченный / скошенный справа / скошенный слева / комбинации пересечений / четырехчастный
- А.12.2.2. **Состояние:** в красках / рисунок / пустой / стерт (частично / полностью) / переписан / надписан / испорчен / счищен / смыт
- А.12.2.3. **Геральдические фигуры:**
А.12.2.1.1. **Главные:** глава / столб / пояс / перевязь справа / перевязь слева / стропило / крест / андреевский крест
- А.12.2.1.2. **Второстепенные фигуры:** византин / острие / др.
- А.12.2.1.3. **Мех:** горностаевый / противогорностаевый / беличий / сдвинутый беличий / противобеличий.
- А.12.2.1.4. **Металл:** золото/ серебро
- А.12.2.1.5. **Цвет поля:** красный/ голубой/ зеленый / пурпурный / др.
- А.12.2.4. **Негеральдические фигуры:** словесное описание
- А.12.3. **Эмблемы:**
А.12.3.1. **Корона:** княжеская / графская / баронская (российская // прибалтийская) / дворянская
- А.12.3.2. **Митра**
- А.12.3.3. **Шляпа**
- А.12.4. *Для каждой эмблемы указать цвет, если возможно*
Внешние элементы: подставка / щитодержатели / подпорка / ключ / мантия / крест / штандарт / жезл / орденская цепь / скипетр / посох / шлем / нашлемник / др.
- А.12.5. *Для каждого элемента указать цвет*
Другие элементы идентификации: девизы / анаграммы / призывы / инициалы (владельца) / инициалы (других лиц)
- А.12.5.6. *Для каждого элемента воспроизвести:* текст / место расположения/ язык
- А.12.6. **Эмблемы индивидуальные (необязательные для герба):** содержание / место
- А.12.6.1. **Владелец (имя или название)**
Лицо частное

- A.12.6.2. Лицо коллективное (общество, корпорация, город и др.)
- A.12.7. Воспроизведение
- A.12.8. Библиография
См. также раздел История, в том случае если герб имеет отношение к рукописи

A.13. Дополнительный текст

- A.13.1. Записи, не относящиеся к содержанию текста
- A.13.1.1. Случайные записи:
 - A.13.1.1.1. Духовного содержания: молитвы / цитаты / отдельные фразы.
 - A.13.1.1.2. Бытовые записи: имущественно-хозяйственные / личностные
 - A.13.1.1.3. Народный фольклор: загадки / поговорки / пословицы.
 - A.13.1.1.4. Записи об исторических событиях: дата события / место события / название самого события (война // бунт // пожар // голод и т.п.)
 - A.13.1.1.5. Записи о явлениях природы: дата случившегося события / место происшествия / название явления (затмение / наводнение и т.п.)
- A.13.2. Записи, относящиеся к истории кодекса:
 - A.13.2.1. Родословные записи о семье владельцев рукописи или покровителей
 - A.13.2.2. Записи изготовителей
 - A.13.2.3. Владельческие записи
Вид: простые (указывающие на принадлежность определённому лицу или учреждению) / сопровождающиеся формой проклятья / др.
 - A.13.2.4. Вкладные записи
 - A.13.2.5. Записи о купле-продаже книги
 - A.13.2.6. Дарственные, наследственные записи
 - A.13.2.7. Записи о реставрации и переплёте
Для каждого вида записей указать:: место расположения(№ листа // форзац // оборот переплётной крышки) / содержание / воспроизведение (воспроизводится запись на языке оригинала) / тип письма / почерк (общий аспект) / язык / цвет чернил / форма записи (экслибрис / скрепа)

А.14. Знаки книжные и учётные

- А.14.1. Знаки книжные:**
- А.14.1.1. Вид:** экслибрис / суперэкслибрис / штемпель / штамп / монограмма / этикетка
- А.14.1.2. Место расположения**
- А.14.1.3. Техника исполнения:** наклейка / оттиск слепого тиснения на бумаге / оттиск штампа / рисунок от руки. Для оттиска штампа и рисунка указать цвет чернил.
- А.14.1.4. Время использования знака / основание**
- А.14.1.5. Владелец знака:** фамилия, имя, отчество, титул, звание, должность, годы жизни
- А.14.1.6. Графические особенности.**
- А.14.1.7. Воспроизведение.**
- А.14.2. Знаки учётные:** вид (старые шифры // инвентарные номера) / место расположения / чернила / карандаш / графические особенности (обведен карандашом // написан на наклейке) / владелец (название организации / место нахождения организации / годы существования)

Часть II. Содержание

В.1. Перечень текстов

Приводятся общепринятые названия с указанием крайних листов. Заголовки см. в подразделе *Структура текста*

В.2. Язык(и)

- В.2.1. Основной язык
- В.2.2. Влияние других языков
- В.2.3. Хронологические рамки: век, десятилетие / точная дата
- В.2.4. Отклонения от осн. даты (архаизмы, инновации)
- В.2.5. Языковые признаки: фонетические / морфологические / лексические / синтаксические

В.3. Состояние

- В.3.1. Текст без лакун
- В.3.2. С материальными лакунами (не смешивать с пропусками текстов) Указать:
 - л., предшествующий лакуне, конец текста этого листа, поставив двойную черту, а при необходимости - конец слова в скобках и/или рекламу
 - число отсутствующих тетрадей или листов, а в случае необходимости, их современную локализацию
 - следующий за лакуной лист и инципит этого л., предшествующего двойной черте, и при необходимости - начало слова в скобках
- В.3.3. Фрагмент
 - Указать начало и конец. Если текст идентифицирован, то дать ссылки (книги, главы, песни, стихи) и указать издание. Если не идентифицирован,

воспроизвести начало первой части и число строк или стихов.

В.4. Структура текста

- В.4.1. Начальные формулы:**
В.4.1.1. Посвящение(я):
В.4.1.1.1. Место расположения: титульный лист / № листа
В.4.1.1.2. Воспроизведение или начало/ конец
В.4.1.1.3. Дата
В.4.2. Части, предшествующие тексту: предисловие / пролог / др.
Для каждого подпункта указать: № листа / заглавие(я) / начало / конец / даты / языка(ов)
- В.4.3. Заглавие**
В.4.3.1. Место расположения
В.4.3.2. Форма: употреблённая в тексте / уточнённая форма (общепринятая - переводчика)
В.4.3.3. Восстановленное первоначальное название
В.4.3.4. Заглавие, установленное при описании
В.4.3.5. Без заглавия (если нет возможности установить)
Если речь идёт о комментарии или переводе, дать также заглавия текстов комментария или перевода(ов)
- В.4.4. Инципит:**
В.4.4.1. Начало текста (7 или 8 значимых слов из текста) с указанием листа
- В.4.5. Разделы текста:** есть / нет / крайние листы / заглавные листы / при необходимости – начало и конец
- В.4.6. Эксплицит:** конец текста (последние значимые слова) .
- В.4.7. Последние части (тексты, дописанные после эксплицита):** послесловие / эпилог / послание / др.
Для каждого указывают: лист / заглавие / начало / конец / дата / язык
- В.4.8. Конечные формулы:** озаглавленный конец / колофон / подпись / запись писца
Для каждого указать: лист / дата / воспроизведение текста
- В.4.9. Справочные разделы и указатели:** оглавления / словари / перечни / указатели / др.
Для всех подпунктов указать:
*лист
дата составления
составитель / писец / владелец / заказчик / др. лицо
размещение: на листах со старым /новым счётом листов*

соответствует ли содержанию рукописи
Особые виды оформления см. *Организация текста*
или *Украшения*.

- В.4.10.** Выписки
- В.4.10.1.** Начало и конец
- В.4.10.2.** Идентификация: дать ссылки (книги, главы, стихи, песни)
- В.4.10.3.** Если не идентифицированы – указать начало первой части и/или число строк или стихов

В.5. Особенности текста

- В.5.1.** Пропуски
- В.5.2.** Добавления
- В.5.3.** Перестановки
- В.5.4.** Вставки
Для каждой указать: особенности / место в тексте с указанием л.

В.6. Глоссы, маргинальные комментарии:

- В.6.1.** Маргинальные глоссы или глоссы, имеющие аспект комментария: количество / листы
- В.6.1.1.** Идентификация как в В.7.
- В.6.2.** Разбросанные глоссы: листы / упомянутые авторы / ссылки на комментированный текст

В.7. Идентификация

- В.7.1.** Автор / аноним
- В.7.1.1.** Форма, употребленная в тексте
- В.7.1.2.** Уточненная форма
Если данные являются ложными, после имени автора поставить "псевдо" Если данные являются сомнительными, поставить "?" Если автор не упоминается, а речь идет о комментаторе и/ или переводчике, указать также авторов комментируемого или переведенного труда
- В.7.2.** Дата(ы), данная текстом: сослаться на соответствующие листы.
- В.7.3.** Проза / стихи
- В.7.3.1.** Метрической формулой
- В.7.3.2.** Рифмой
- В.7.3.3.** Ссылка на используемые источники

В.7.3.4. Место происхождения текста

В.7.3.5. Жанр

В.8. Характер сочинения

В.8.1. Полный текст

В.8.2. Отдельный отрывок (результат произвольного выбора, но точно соответствует тексту)

В.8.3. Переделки: сокращенный вариант / резюме / интерпретация / обработка

В.8.4. Сборник

В.8.5. Избранные места

В.8.6. Связные отрывки

В.8.7. Списки (др. рукописи того же сочинения)

Часть III. История

С.1. Происхождение

- С.1.1. Дата написания: указана / не указана в рукописи
- С.1.1.1. Если указана: ложная / истинная / сомнительная
век / десятилетие / конкретная дата
- С.1.1.2. Установленная археографом: век / десятилетие /
конкретная дата
- С.1.1.3. Место расположения даты (ссылка на лист)
- С.1.2. Место написания списка / рукописи
- С.1.2.1. Географическое наименование (географический пункт
или местность): самоназвание / историческое название /
современное название
- С.1.2.2. Географическая локализация (местность)
*Устанавливается археографом Указывается
историческое название / современное название*
- С.1.3. Создатели списка (отношения к тексту): автор /
редактор / комментатор / составитель кодекса и др
- С.1.4. Изготовители кодекса: переписчик (писец) /
иллюминатор / рубрикатор / переплётчик
(первоначального, последующих переплётов) / гравёр
*Для каждого указывают: имя – написание подлинника и
перевод / социальная принадлежность / место
происхождения / годы жизни (хотя бы приблизительно,
если таковые можно установить)*

С.2. Судьба рукописи.

- С.2.1. Бытование рукописи (отношение к ней)
- С.2.1.1. Заказчик
- С.2.1.2. Владелец: частное лицо / коллективный владелец
(библиотека // хранилище // собрание)
- С.2.1.3. Покупатель
- С.2.1.4. Читатель (на основании записей, с указанием листа)
Для каждого подпункта указывают:

для частных лиц: имя / социальная принадлежность / титул, звание / место проживания и происхождения (географическое название или локализация) / даты вклада, владения и т.п.

для коллективного владельца: название организации (по возможности полное) / местонахождение / даты существования

- С.2.2.** Современная история:
- С.2.2.1.** Место хранения до поступления в последнее хранилище
- С.2.2.2.** Обстоятельства поступления в последнее хранилище
- С.2.2.2.1.** Дата поступления
- С.2.2.2.2.** Способ приобретения дар (фамилия дарителя)
покупка : у кого куплено, за какую сумму
археографическая экспедиция (место обнаружения, от кого получено)
передача из др. хранилищ (название организации, её подчинённость)
- С.2.2.2.3.** Наличие документов: акт, расписка, накладная и др. Указывают № и дату составления документа.
- С.2.2.3.** Научно-техническое описание рукописи
- С.2.2.3.1.** Дата обработки: число, месяц, год
- С.2.2.3.2.** Исполнитель: фамилия, имя, отчество, должность, отдел, учреждение

С.3. Реставрация рукописи

- С.3.1.** Дата
- С.3.2.** Виды
- С.3.3.** Исполнители

С.4. Использование рукописи

- С.4.1.** Изучение
- С.4.1.1.** Дата
- С.4.1.2.** Исследователи: фамилия, имя, отчество / должность / звание / место работы (название организации / город / страна) / тема работы
- С.4.1.4.** Способ использования: просмотр / выписки / копирование. В последнем случае указать:
способ копирования: микрофильм / фото / микрофиша.
объём копирования: № скопированных листов
- С.4.2.** Экспонирование на выставках: сроки проведения выставки (число // месяц // год) / название выставки /

место проведения (страна // город // организация, где экспонировались рукописи). Если рукописи экспонировались в рамках симпозиума или конференции, указать дополнительно.

C.4.3.

Репродукция

C.4.3.1.

Объём: полностью / частично

C.4.3.2.

Способ: микрофиша / микрофильм / др.

C.5. Библиография по истории изучения рукописи и ее описанию

C.5.1.

Описание (археографическое, палеографическое и кодикологическое)

C.5.2.

Исследования текста

C.5.3.

Издания и воспроизведения

Структура краткого автоматизированного кодинологического описания восточнославянской рукописной книги для АИС "КОДЕКС"

Хранение

1. Страна.
2. Город.
3. Хранилище.
4. Шифр современный.
5. Шифр прежний (все номера и шифры, которые сохранились).

Идентификация

6. Местонахождение других частей (если ркп в фрагменте).
7. Автор(достоверно установленный или указанный в ркп).
8. Автор приписываемый.
9. Автор предполагаемый.
10. Название рукописи типологическое (*библия, псалтырь, четверо евангелие, изборонок, апостол, апокалипсис, типик, часослов, месяцеслов, тропарь, кондакарь, служебник, требник, октоих, минея, каноны, ирмологион, певческий сборник, бреварий, миссал, молитвенник, хроника, хронограф, летопись, летописец, послание, грамота и др.*).
11. Название употребляемое.
12. Самопазвание.
13. Характер произведения (*библейские книги, церковно-певческие, богослужебные с указанием на ритуал, полемично-догматичные историко-летописные, актовые документы, естественно-научные, математические и др.*).
14. Жанр (*сказания, повести, летописи, жития и др.*).
15. Тематическая классификация (*общецерковная история, общая история, история Украины и т.д.*).

Музыкальные ркп

16. Нотация с потным станом (*количество линий, цвет линий, начальные знаки - ключевые буквы, мензуральные знаки и др.*).
17. Нотация без потного стана (*количество уровней, вертикального или наклонного штиля, дополнительная мелодичная нотация, ритмическая нотация*).

18. Нотация (знаки): невмы, крюки (знамена), ноты.
19. Полифония (пропорциональная нотация с лигатурами, нотация полутактами, заполненные ноты, полые ноты или "белая нотация", славянская нотация).
20. Теоретические музыкальные рукописи (виды нотаций – прерывистая, непрерывистая, алфавитная и др.).

Состав ркп

21. Количество частей (с указанием л.).
22. Вторичный текст (глоссы, аннотации, комментарии, резюме).
23. Обновленный текст (с указанием л.).

Язык

24. Язык основной.
25. Язык влияний.
26. Язык вторичного текста (вставок, приписок, комментариев, дополнений и др.).

Локализация

27. Место написания (местность).
28. Место написания (страна).
29. Место написания (населенный пункт).
30. Скрипторий (мастерская, монастырь, церковь и др.).

Датировка

31. Дата создания рукописи (век, четверть века, десятилетия).
32. Точная дата (на основе заверительной записи).
33. Неверная дата.

Состояние

34. Вид (без начала и конца, полная, незавершенная, переработанная, поврежденная, отрывок, фрагмент и др.).
35. Сохранность ркп (описание) (листов, переплёта, украшений, блока и др.).

Объем и размер

36. Количество листов основного текста (первоначальных).
37. Количество страниц основного текста (первоначальных).
38. Формула листов (учитываются форзацные, защитные, литерные, пропущенные, вставные, вкладные).
39. Формат (1°, 2°, 4°, 8°, 16° и др.).
40. Состав тетрадей (преобладающий – 4, 6, 8 и др.).
41. Размер листа (ширина x высота).
42. Нумерация (алфавит).
43. Сигнатура (нумерация тетрадей): *есть / нет, место размещения.*

Материал письма

44. Вид материала (*папирус, бумага, пергамен и др.*).
45. Вид материала (общий аспект) (*цвет, качество, особенности, толщина*).
46. Филлигрань (указать *тип* с обозначением № по справочнику, если филлигрань в справочнике отсутствует, дать детальное описание).

Организация страницы и текста

47. Материал письма (*чернила, карандаш с указанием цвета*).
48. Разлиновка (*тип, количество строк и колонок* (тип указывается по справочнику Леру или, если его нет, воспроизводится схема разлиновки страницы с точным соблюдением соотношения ограничительных, маргинальных и строчных линий)).
49. Способ разлиновки (*металлическим стержнем, свинцовым карандашом, чернилами*).
50. Поле текста (*размеры: высота x ширина*).
51. Рубрикация текста (*цветом, формой, заголовком, колонтитулом, инициалами, концовками, отметками на полях*).
52. Структура текста (*структурные части текста: посвящение, предисловие, пролог, заголовок, разделы основного текста, эпилог, послания, конечные формулы, справочные разделы – содержание, словари, перечни, указатели, комментарии*).
53. Особые виды текста (*тайнопись, таблицы, каллиграммы, "игра текстом" и др.*).

Письмо

54. Алфавит (азбука) (*кириллица, глаголица, др. виды*).
55. Тип письма (*устав, полуустав, скоропись, курсив, – с общим аспектом – прямой, наклонный, широкий, узкий, небрежный, беглый, каллиграфический, деловой и др.*).
56. Количество почерков (точно / сомнительно).
57. Пунктуация (*знаки разделительные, надстрочные и др.: точка, кендема, положительная, крест, прямая черта, запятая, слогия, статия и др.*).
58. Правописание (*использование букв разных видов правописания*).

Переплет

59. Характер переплета (*первоначальный, непервоначальный, изготовлен заново, реставрирован, использован переплет другой рукописи, обновлен, реконструирован*).
60. Датировка переплета (*столетие, точная дата*).

61. Размер переплета (длина x ширина x толщина)
62. Материал крышек переплета (дерево, картон, кожа).
63. Тип покрытия (цельнокрытый, составной).
64. Материал покрытия и цвет (кожа, бумага, ткань, пергамен).
65. Обрез (окрашенный / неокрашенный; вид - одноцветный, многоцветный, золотой, с тиснением, с гравировкой, крапчатый, мраморный и др.— для каждого указать цвет).
66. Фурнитура (застежки, завязки, жуковины, средники, цепи, оковка, дополнительные элементы; материал (медь, латунь, серебро, железо); техника исполнения (литье, вышивка, чеканка, гравировка, резьба, чернь, эмаль).
67. Украшение переплета (оклад, тиснение, рисунок, гравировка по коже, аппликация, мозаика и др.).

Украшение ркп

68. Вязь (приемы) (лигатура, подчинение одной литеры другой, соподчинение, включение одной литеры в другую, совмещение в точке, комбинации приемов и др.).
69. Вязь (мотивы украшений) (веточка, стебелек, усик, хоботок, узелок и др.).
70. Инициалы (тип или стиль) (коленчатый, узорный – эмальерный, растительный, плетеный, витой, зооморфный, тератологический, антропоморфный, сюжетный, контурный, старопечатный).
71. Инициалы (размеры) (большие, средние, малые).
72. Инициалы (описание) (N^o листов и общее описание в произвольной форме).
73. Заставки (форма) (аморфная; геометрическая - прямоугольник, квадрат, П-образная; плетенка, строчная, арочная, архитектурная композиция и др.).
74. Заставки (стиль) (старовизантийский, балканский, южнославянский, с указанием – плетеный, растительный, антропоморфный, тератологический, зооморфный, старопечатный и др.).
75. Заставки (описание) (N^o листов и общее описание в свободной форме).
76. Концовка (описание) (N^o листов и общее описание в свободной форме).
77. Миниатюра (количество) (указывается общее количество миниатюр в рукописи. В круглых скобках указывают страницы, на которых находятся миниатюры).
78. Миниатюры (описание) (N^o листов и общее описание в свободной форме: для каждой миниатюры определяют: сюжет или персонаж, место размещения на странице, технику исполнения. Если миниатюра часть заставки, то ее описывают вместе с ней).
79. Гравюра (количество) (указывается общее количество гравюр в

рукописи. В круглых скобках указывают страницы, на которых они расположены).

80. Рисунок (количество) (указывается общее количество рисунков в рукописи. В круглых скобках указывают страницы, на которых они находятся).
81. Гравюра (описание) (№ листов и общее описание в свободной форме— см. "Миниатюра" (описание).
82. Рисунок (описание)(№ листов и общее описание в свободной форме).
83. Другие виды украшений (общее описание в свободной форме).

Содержание

84. Перечень текстов.
85. Лакуны текста (*есть / нет*).
86. Справочные разделы (*есть / нет*).
87. Вторичный текст (дополнения) (*есть / нет*).

История

88. Владельческие знаки (*штампы, экслибрисы, суперэкслибрисы и др.*).
89. Записи создателей кодекса (*воспроизведение записей со ссылкой на № 92-102 этой структуры*).
90. Записи, относящиеся к истории текста (*владельческие, вкладные, купли-продажи, исторические, о явлениях природы, молитвенные, фольклорные, проба пера, бытовые, случайные с указанием на л.*).
91. Редактор.
92. Составитель.
93. Комментатор.
94. Переводчик.
95. Переписчик.
96. Иллюминатор.
97. Переплетчик.
98. Заказчик.
99. Собственник.
100. Вкладчик.
101. Читатель.

Изучение и использование ркп

102. Поступление на хранение (даты и источники поступления).
103. Обработка (даты и исполнители).
104. Библиография.
105. Составитель описания и его примечания (*аналогии, ссылки, комментарии и др.*).

Список сокращений

АЕ	—	Археографический ежегодник
АИС	—	Автоматизированная информационная система
АК АН СССР	—	Археографическая комиссия Академии наук СССР (Москва)
АК АН Украины	—	Археографічна комісія Академії наук України (Київ)
АО	—	Археографическое описание
БАН СССР	—	Библиотека Академии наук СССР
ВИД	—	Вспомогательные исторические дисциплины (серийное издание)
ГБЛ	—	Государственная библиотека СССР им. В.И.Ленина (сейчас Российская государственная библиотека) (Москва)
ГПБ	—	Государственная публичная библиотека им. М. Е.Салтыкова-Щедрина (сейчас Национальная библиотека России (Санкт-Петербург))
ИИИТ	—	Институт исследования и истории текстов (Париж)
ЛНБ	—	Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника
	—	АН України
КО	—	Кодикологическое описание
НТШ	—	Наукове товариство імені Т.Г.Шевченка
ОО	—	Охранное описание
ОР	—	Отдел рукописей
РК	—	Рукописная книга
ркл	—	рукопись
СИБАЛ (CIVAL)	—	Международный центр информации по источникам балканской истории (София); Centre international d'information sur les sources de l'histoire balkanique et mediterraneenne (Sofia)
СО	—	Специальное описание
Сов. арх.	—	Советские архивы (журнал)
УАЩ	—	Український археографічний щорічник (журнал)
УО	—	Универсальное описание

Додатки

1. Вибірковий список науково-методичної літератури з опису рукописної книги, проблем каталогізації та дескриптивного стандарту

Альшиц Д.Н. Вопросы теории и практики научного описания исторических источников // АЕ за 1969 г. — М., 1971. — С. 36-53.

Амосов А.А., Колесников П.А. Опыт и перспективы описания документальных памятников в местных хранилищах ("Вологодская программа": Сущность, результаты и задачи) // АЕ за 1986 г. — М., 1987.

Амосов А.А. О концепции информационно-поисковой системы по памятникам традиционной славяно-русской книжности // Перестройка в исторической науке и проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин / Тез. докл. и сообщ. V Всесоюзн. конф. 30 мая – 1 июня 1990 г. — К., 1990. — С. 124-125.

Жуковская Л.П. Работа над сводным каталогом славяно-русских рукописей и некоторые вопросы методики их описания // АЕ за 1972 г. — М., 1973. — С. 243-247.

Инструкция по составлению описания рукописей XI - XIV вв. для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Сост. Л.П.Жуковская, Н.Б.Шеламанова. — М., АК АН СССР. 1974.

Инструкция по описанию рукописных книг / сост. Амосов А.А. // В сб. инструкций БАН СССР. — Л.: БАН СССР, 1989.

Инструкция по составлению описания рукописи / Институт исследования и истории текстов. Библиография. Совещания. Подготовительные работы / Пер. с фр. Л.И.Киселевой; под ред. проф. А.Д.Люблинской. — Париж: Национальный центр научных исследований, 1977. — 93 с. — (Информационная серия и текстуальная документация).

Кодов Г., Райков Б. Принципи и методи по описване на славянските ръкописи с оглед на съставяне каталог на българските ръкописи от X до XVII век. Известия на Народната библиотека "Кирил и Методий". — 1976. — № 14. — С. 55-82.

Лихачев Д.С. Задачи составления методик описания славяно-русских рукописей // АЕ за 1972 г. — М., 1973. — С. 234-242.

Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Редкол.: Л.П.Жуковская (отв. ред.), Л.И. Панин, Н.Б.Тихомиров и др. — М.: Археографическая комиссия АН СССР. — 1973-1990. — Вып. 1.

Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Редкол.: Л.П.Жуковская (отв. ред.), Л.И. Панин, Н.Б.Тихомиров и др. — М.: Археографическая комиссия АН СССР. — 1973-1990. — Вып. 2. (Ч.1-2).

Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Редкол.: Л.П.Жуковская (отв. ред.), Л.И. Панин, Н.Б.Тихомиров и др.— М.: Археографическая комиссия АН СССР. — 1973-1990.— Вып. 3.

Неволин Ю.А. Методика работы над "Иллюстрированным каталогом иллюминированных рукописей в собраниях ГБЛ" // Зап. Отд.рукописей ГБЛ.— М.,1976. — Вып 37. — С. 218-244.

Описание рукописных книг. Методические указания/ Сост. С.А.Галишев, И.Л. Манькова, Л.С.Соболева, А.Т.Шашков / Отв. ред. Р.Г.Пихоя. — Свердловск: Уральский гос. ун-т, 1989. — 34 с.

Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Матер. Всесоюз. конф. в Ленинграде. — Л.,1981.

Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI-XIII вв.— М.: Наука,1984.

Colkner M.L. The cataloguing of Medieval Manuscripts. A Review Article// Studies in Medieval and Renaissance Culture. — , 1971. — No. 2. — P. 165-173.

Description et catalogue ge des manuscrits medievauX. CIBAL — Sofia,1984.

Geurts.A.J. Boekbandonderzoek en codicologie (voorlopige versie) / Vakgroep Geschiedenis Afdeling Hulpwetenschappen van de Geschiedenis.Erasmusplein 40.— Nijmegen: Katolieke Universiteit, 1980.— 29 p.

Geurts A.J., Gruijs A.,Van Krieken J., Veder W.R. Codikography and Computer // Polata knihopisnaja (Полата књигописнаја). — Nijmegen, 1987. — Но 17-18.

Gruijs A. Codicografie / Katolieke Universiteit Nijmegen - Vakgroep Geschiedenis Afdeling Hulpwetenschappen van de Geschiedenis.Erasmusplein 1.— 1980-1981.— 56 p.

I. Beschrijving van een codex met behulp van de z.g.basis-element.

II. Enige grondbegrippen.

III. Beschrijving van een codex volgens model B (midden-niveau).

Gruijs A. Codicologie vor gevorderden. Pepieronderzoek in de codicologie/ Katolieke Universiteit Nijmegen - Vakgroep Geschiedenis Afdeling Hulpwetenschappen van de Geschiedenis.Erasmusplein 40.— 1980.— 21 p.

Guide pour l'élaboration d'une notice de manuscrit.— Paris. IRHT,1977.

Hermans Jos. M.M., Huisman Gerda C. De descriptione codium (Nandschriftenbeschrijving, tevens Syllabus bij de colleges "Inleiding in de Westerse Handschriftenkunde/Codicologie (Ad usum privatum auditorum) —Groningen:Vakgroep Mediaevistiek Rijksuniversiteit, 1979-1980. — 92 p.

Jemolo V., Morelli M. Guida a una descrizione catalografica uniforme del monoscritto. — Roma, 1983.

Ker N.D. Medieval Manuscripts in British Libraries.— Oxford,1969-1977. — No 1-2.

Kristeller Paul O. Latin Manuscript Books before 1600 — New York, Fordam Univ., 1965.

Ouy G. Comment rendre les manuscrits médiévaux accessibles aux chercheurs?// Codicologica. — 1978.— No 4.— P.59-66.

Powits G. Zur Textaufnahme in Handschriftenkatalogisierung.— Bonn-Bad Godesberg,1983.

Полата књигописнаја (Polata knihopisnaja): An information bulletin devoted to the study of early slavic books, texts and literatures.— Nijmegen, 1987. — No 17-18.

Прил.: International data bases for medieval manuscript studies/ Ed.by William R.Veder

Содерж. прил.: *Geurts. A.J., Gruijs A.,Van Krieken J., Veder W.R.* Codicography and Computer — Кодикография и компьютер. — P.4-29.

Mc Crank L.J. (Auburn University at Montgomery, AL). Sharing Codicological Resources through Bibliographic Networks and Utilities. — P.30-59.

Guillaumont A., J.-L. Minel (IRTH, Paris). MEDIUM — Conception, réalisation et exploitation d'une base de données. — P.60-64.

Hamer R. (Christ Church, Oxford). Data for a Database as a General Manuscript Index. — P.65-72.

Marti R. (Universität Bamberg). How Much Description Does a Manuscript Need? — P.73-84.

Miklas H. (Universität Freiburg i.Br.). CIP und ISBN Codes zur Erfassung von Manuskripten? — P.85-87.

Van Weenen A. van Arkel - de Leeuw van Weenen (Rijksuniversiteit Leiden). The Old Norse Computer Tape Bank at Coptic Texts. — P.96-105.

Orlandi Tito (Corpus dei manoscritti copti letterari, Roma). Definition of Textological Data for Coptic Texts. — P.96-105.

Litsas É.K. (Patriarchal Institute of Patristic Studies, Thessaloniki). The Mount Athos Manuscripts and Their Cataloguing. — P. 106-118.

Navliková L. (ČSAV, Praha). A propos de L'exéese des manuscrits en Tchécoslavaquie.— P.119-124.

Deitze J. (Universitäts — & Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, Halle/S.). Old Russian Texts and Computer-Controlled Lexicography. — P.125-129.

Mathiesen R. (Brown University, Providence, RI). Some methodological Problems in Describing Old East Slavic Cyrillic Manuscripts and Printed Books. — P. 130-143.

Wilson William J. Manuscript Cataloguing // Traditio.— No 12. — P.546-555.

2. Вибірковий список літератури з окремих елементів опису

Арциховский А.В. Древнерусские миниатюры, как исторический источник. — М., 1944.

Абакумов С.И. Вопросы пунктуации в трудах русских книжников XV-XVIII вв. // Ученые записки Московского областного педагогического института. Труды кафедры русского языка. Факт языка и лит-ры. — М., 1948. — Т.12. — Вып.1.

Бражников М.В. Пути развития и задачи расшифровки знаменного распева XII – XVIII вв. — М.;Л., 1949.

Вздорнов Г.И. Искусство книги в Древней Руси. Рукописная книга Северо-Восточной Руси XII – нач. XV вв. — М., 1980.

Винокурова Э.П. О генезисе поморского орнамента // Литература Древней Руси. Источниковедение // Сб. науч. тр. Института литературы (Пушкинского Дома) / Отв. ред. Д.С.Лихачев. — Л.: Наука, 1988. — С.259-289.

Дианова Т.В. Метод датировки документов с помощью водяных знаков и принципы публикации филиграней // АЕ за 1974. — М., 1975. — С.180-204.

Запаско Я.П. Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. — Львів, 1971.

Запаско Я. П. Орнаментальне оформлення української рукописної книги. — К., 1960.

Иллюстрированный переплетчик: Практическое руководство переплетного, футлярного, портфельного, картонажного и линовального мастерства ручным и машинным способом / Сост. К. Герцог, Ф. Пайлер, Р. Метц / Пер. с нем. М. Мушина. — М.: Тип. Ф.Йогансона, 1889. — II + 297 + IX с.

Исторический очерк переплетного дела: к 25-летию переплетной фабрики О.Ф.Кирхнера в Санкт-Петербурге / Сост. И.М.Э. — Спб., 1896.

Казиев А.Ю. Художественно-технические материалы и терминология средневековой книжной живописи, каллиграфии и переплетного искусства. — Баку, 1966.

Калужин В.В. Вопросы описания древнерусских обиходных переплетов: Словарь специальной переплетной техники // Методические рекомендации по описанию славяно-русских книг / Ин-т славяноведения и балканистики АН СССР — М.: Ин-т истории СССР АН СССР, 1990. — Вып. 3. — С. 201-245.

Киселева Л.И. Западноевропейская рукописная и печатная книга XIV-XV вв.: Кодикологический и книговедческий аспекты / Б-ка АН СССР / Отв. ред. А.Д.Люблинская и А.Н.Немилов. — Л.: Наука, 1985. — 304 с.

Клепиков С.А. К истории русского художественного переплета // Государственная библиотека СССР им.В.И.Ленина (опыт работы). Бюллетень. — М., 1948. — № 1(3). — С. 47-59.

Клепиков С.А. Из истории русского художественного переплета // Книга: Исследования и материалы.— М., 1959. — Вып.1. — С. 98-128.

Клепиков С.А. Орнаментальные украшения переплетов конца XV – первой половины XVII веков в рукописях Троице-Сергиева монастыря // Записки отдела

рукописей / ГБЛ. — М., 1960. — Вып. 22. — С. 57-73. — (Приложения: Альбом орнаментальных украшений переплетов рукописных собраний. — С. 313-465).

Клепиков С.А. Использование филиграней в работе с недатированными рукописными и печатными книгами XV – XVI вв. // Сов. арх.— 1968. — № 6.— С.50-57.

Клепиков С.А. Описание древних обиходных переплетов // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. — М., 1976. — Вып. 2.— С. 51-77.

Клепиков С.А. Из истории украинского переплета XVII-XVIII вв. // История книги и издательского дела. — Л., 1977. — С. 53-61.

Кожин Н.А. Искусство русской рукописной книги XVIII – XIX вв. // Проблемы рукописной и печатной книги. — М.: Наука, 1976.— С.185-203.

Курішній П. Лаврські інтролігатори XVII-XVIII ст. — К., 1926. — С. 5-39. — (Окремий відбиток з 1-го тому "Труди Українського Наукового Інституту Книгознавства").

Лукьяненко В.И. Определение формата издания при описании старопечатных кириллических книг // Исследование памятников письменной культуры в собраниях и архивах отдела рукописей и редких книг / Гос. Публ. б-ка им. М.Е.Салтыкова-Щедрина. — Л., 1985. — С. 140-153.

Мнева Г.Е., Постникова-Лосева М.М. Миниатюра и орнаментальные украшения рукописей // История русского искусства — М., 1959.— Т.4— С. 467-489.

Мокрецова И.П., Серов Ю.Ф. Техника реставрации византийского переплета // Культура и искусство в СССР: Экспресс-информация / Гос. б-ка СССР им.В.И.Ленина.— М., 1987. — Вып.1. — С. 1-12. — (Серия: Реставрация памятников истории и культуры).

Мокрецова И.П., Серов Ю.Ф. Техника и реставрация романского переплета // Культура и искусство в СССР: Экспресс-информация / Гос. б-ка СССР им.В.И.Ленина. — М., 1988. — Вып.1. — С. 1-9. (Серия: Реставрация памятников истории и культуры).

Мокрецова И.П. Конструктивные особенности раннесредневековых переплетов (IV-IX вв.) // Консервация и реставрация музейных художественных ценностей. Обзор. информ. / Гос. б-ка СССР им.В.И.Ленина. — 1989. — Вып. 3: Исследование памятников искусства, их материалов и технических приемов. — С. 1-16.

Руцький Е.Й. Львівське палітурництво XV- першої половини XVIII ст. // Середні віки на Україні. — К.: Наукова думка, 1973. — Вып. 2. — С. 138-149.

Самойлович А. Материалы по среднеазиатско-турецкой литературе // Записки Восточного отделения Императорского русского археологического общества. — Спб., 1910. — № 19.

Свирип А.Н. Искусство книги Древней Руси (XI – XVII вв.) — М., 1964.

Сіверька К.Б. Мистецтво оправи книг на Україні в XV – XVII ст. // Історичні джерела та їх використання. — К., 1966. — С. 280.

Симони П.К. Опыт сборника сведений по истории и технике книгопереплетного искусства на Руси, преимущественно допетровское время, с XI по XVIII столетие включительно. Тексты. Материалы. Снимки.— Спб.: Изд. О-ва любителей древности, 1903. — 308 с. с ил. — (Памятники древней письменности и искусства, СХХII).

Симони П.К. К истории обихода книгописца, переплетчика и иконного писца при книжном и иконном строении. Материалы для истории и техники книжного дела и иконописи, извлечения из русских и сербских рукописей и др. источников XV-XVIII столетий. — Б.м.: Изд. О-ва любителей древности, 1906. — Вып.1. — IX + 239 с., 16 л. — (Памятники древней письменности, CLXI).

Симони П.К. Собрание изображений окладов на русских богослужебных книгах XII-XVIII столетий. — СПб., 1910. — Вып.1: Древнейшие церковные оклады. XII-XIV вв.

Симонов Л.П. Переплетное мастерство и искусство украшения переплета: Художественные стили, чистка, исправление и хранение книг. — СПб., 1897. — XIV, 464 с., 11 вкл. л. табл. — (Библиотека практических сведений).

Шварц Е.М. Переплеты XV в. Софийско-Новгородской библиотеки // Вспомогательные исторические дисциплины. — 1981. — № XIII. — С. 242-252.

Шварц Е.М. Кодикологический анализ пергаменных рукописей XIV -XV вв. (на материале Софийско-Новгородского собрания ГПБ) // Вспомогательные исторические дисциплины. — 1987. — № XVIII. — С. 110-120.

Шварц Е.М. Новгородские рукописи XV в. Кодикологическое исследование Софийско-Новгородского собрания Государственной публичной библиотеки им. М.Е.Салтыкова-Щедрина. — М.; Л., 1989.

Шварц Е.М. О византийском влиянии на русский переплёт // Вспомогательные исторические дисциплины. — 1991. — № XXIII. — С. 169-181.

Широцкий К.В. Кольорові папери // Книгарь. — К., 1918. — Ч.12-13. — С. 691- 694.

Широцкий К.В. Наше стародавнє інтролігаторство // Книгарь. — К., 1919. — Ч. 17. — С. 1031-1036.

Щербаківський Д. Золотарська оправа книжки в XVI-XIX століттях на Україні // Бібліологічні вісті. — К., 1924. — № 1-2. — С. 101-113.

Щербаківський Д. Оправа книжок у Київських золотарів XVII-XVIII ст. — К., 1926. — 52 с. с ил. — (окремія відбиток з 1-го тому "Труди Українського Наукового Інституту Книгознавства").

ISBN 5-7702-0434-6

Present work is dedicated to theoretical and scientific-applied problems of the Ukrainian manuscript book description in the context of historico-codicographical research of book-writing culture. Introductory article throws light on the place and the role of codicography as a branch of a source- and book-study cycle, on its subject and object as a constituting part of codicology and archeography. An extensive informational archeographical and codicological description pattern in a form of a detailed hierarchical structure is put into discussion. Bibliography of the scientific and methodological literature dealing with the different aspects of the East-Slavonic manuscript books description supplies the study.

The work is reckoned upon the research workers in the field of book- and source-study, archeography, codicology, paleography and all the experts in the Ukrainian book-writing culture.

L'ouvrage est consacré aux problèmes théoriques et pratiques de la description des manuscrits ukrainiens dans le contexte des études historiques et codicographiques de la culture écrite livresque. L'article introductif révèle la place et le rôle de la codicographie et tant que science du cycle bibliographique l'objet d'étude de cette science qui fait partie intégrante de la codicologie et de l'archéographie. Est soumis à l'examen le modèle informatif détaillé

de la description archéographique et codicologique sous l'aspect d'une structure développée et hiérarchisée. L'étude possède dans l'annexe la liste de la littérature théorique et méthodique sur divers aspects de la description des manuscrits slaves orientaux.

L'ouvrage est destiné aux chercheurs dans le domaine de la bibliographie, de l'archéographie, de la codicologie et de la paléographie ainsi qu'aux spécialistes d'histoire de la culture écrite livresque de l'Ukraine.

Diese Arbeit ist theoretischen und wissenschaftlichen Problemen der Beschreibung des handschriftlichen Buches in den Kontext historisch-kodikographischen Forschungen der buchschriftlichen Kultur gewidmet.

Die Einleitung öffnet die Rolle und die Stelle der Kodikographie als die Wissenschaft des Zyklus des Quelle(n)-und-Buchwesens, den Objekt und den Gegenstand der Kodikographie als Bestandteil der Kodikologie und der Kameralarchäographie.

Für der Besprechung wird die ausführliche informatorische archäographische und kodikologische Modelle der Beschreibung, als die detaillierene hierarchische Strukturform vorgeschlagen.

Zur Studie ist bibliographische Liste der metodisch-wissenschaftlichen Literatur aus dem verschiedene Aspekte der Beschreibung des ost-slawischen handschriftlichen Buches beigelegt.

Die Arbeit wird den Forschern auf dem Gebiet der Quelle-und-Buchkunde, der Archäographie, der Kodikologie, der Paläographie und für alle Fachleute bestimmt, die Geschichte der ukrainischen buchschriftlichen Kultur studieren.

Підписано до друку 20.11.92. Формат 60x84 1/8
Ум. друк. арк. 17,67. Обл. вид. арк. 19,0
Тираж 200. Зам. 838 1992 р. Ціна договірна

Поліграф. д-ція Ін-ту історії України АН України
Київ-1, Грушевського, 4